

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**18.YÜZYIL TEZKİRELERİNİN METİNLERARASILIK
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**

Mehmet Sait USLUOY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. Menderes COŞKUN

ISPARTA – 2014

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Tez Savunması 1

Tarih: 30/12/2014

Enstitü Yönetim Kurulunun / / tarih ve s aylı kararıyla oluşturulan jürimiz Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS öğrencisi Mehmet Sait USLUSOY'nun "18.Yüzyıl Tezkirelerinin Metinlerarasılık Bağlamında İncelenmesi" başlıklı tezini incelemek ve değerlendirmek üzere 30/12/2014 tarihinde saat 10.00'da toplanmış ve adayı tez savunmasına almıştır.

Lisansüstü Yönetmeliği Madde 25 uyarınca adaya dakika süreyle teziyle ilgili Ek'te sunulan sorular yöneltilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonunda adayın tezinin aşağıda belirtilen sebeplerle,

Tezin kabul edilmesine
(Öğrenci, varsa jüri tarafından gerekli görülen düzeltmeleri yaparak, tezinin onaylı son şeklini bir (1) ay içinde Enstitü'ye teslim etmelidir.)

Tezde düzeltme verilmesine
(Öğrenci, tezde gerekli görülen düzeltmeleri yaptıktan sonra üç (3) ay içinde savunmasını yineleyecektir.)

Tezin reddedilmesine
(Öğrenci, yeni tez konusu belirlemez.)

***Tez adı değişikliği yapıldı/yapılmadı.**
oy birliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.
Gereği için arz olunur.

Jüri

Adı Soyadı

İmza

Danışman : Prof. Dr. Menderes COŞKUN

Üye : Doç. Dr. Selami TURAN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Kadir ALPER

Ek : Herbir jüriye ait tez değerlendirme jüri raporları

Enstitü Yönetim Kurulu Kararı	Tarih:	Karar No:
Bu form danışman tarafından düzenlenerek 3 gün içerisinde ilgili Anabilim Dalı aracılığı ile Enstitüye teslim edilir.		

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “18. Yüzyıl Tezkirelerinin Metinlerarasılık Bağlamında İncelenmesi” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Mehmet Sait USLUSOY

12.01.2015

ÖNSÖZ

1967 yılında Fransız kültür bilimci Julia Kristeva'nın yayımladığı bir makalede ilk kez adı geçen metinlerarasılık, “her metin daha önceki metinlerden yararlanan bir alıntılar mozağıdır” düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. Birçok araştırmacı temeli aynı olsa da metinlerarasılığı farklı şekillerde kavramlaştırmaya ve kuramlaştırmaya çalışmışlardır. Michel Schneider “şu ya da bu biçimde başkasına ait tümceleri, parçaları kendi yapıtına sokmayan” yazarların olmadığı düşüncesini savunur. Metinlerarasılığın eserlerde tespit edilebilmesinde de farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Kristeva ve Barthes metinlerarasılığa ait izlerin bilinmez ve kolaylıkla saptanamaz olduğunu savunurken, Riffaterre ise metinlerarasının okuyucunun bilgi birikimine bağlı olarak saptanabileceğini iddia eder.

Eski Türk Edebiyatı'nda ise sirkat, telmih, iktibas gibi belagat terimlerine benzeyen metinlerarasılık tam olarak bu terimlerle karşılanamamaktadır. Fakat metinlerarasılığın çalışma prensipleri ile klasik belagat âlimlerinin metinlerdeki sirkat, telmih ve iktibas gibi terimlerin tespiti birbirine oldukça yakındır. Eski Türk Edebiyatı'nda yer alan bazı nazım şekilleri metinlerarasılığın Klasik Türk şiirinde de olduğunun göstergesi sayılmaktadır.

Eserlere metinlerarası bakışı Kristeva ve Baktin ile başlatmak doğru değildir. Çünkü Eski Türk Edebiyatı'nda var olan şerh ve tahlil geleneği metinlerarası yöntemlerin kullanıldığı bir araştırma biçimidir. Ancak şerh ve tahlil yazarları bu bakış açısını henüz kuramlaşmadan kullanmışlardır. Eski Türk Edebiyatı'nda metinlerarası bakış açısının kısmen kullanıldığı eserler Ali Nihat Tarlan'ın *Şeyhi Divanını Tetkik* ve Hasibe Mazıoğlu'nun *Fuzuli-Hafız* isimli eserleridir.

Eski Türk Edebiyatı'nın başlıca biyografik eserlerinden sayılan tezkireler 15. yüzyıl ve 20. yüzyıllar arasında kaleme alınmış toplam otuz altı eserden oluşmaktadır. Tezimizde tezkirelerin yazıldığı tarih içerisinde sekiz tezkirenin kaleme alındığı ve bu özelliğiyle tezkirelerin tarihi gelişim sürecinde en çok tezkirenin yazıldığı 18. yüzyılın Safâyi, Sâlim ve Râmiz Tezkireleri üzerinde inceleme yapılmıştır. Üç ana bölümden oluşan tez, metinlerarasılık kuramı, metinlerarasılığın Klasik Türk Edebiyatı ile ilişkisi ve tezkirelerin metinlerarasılık bağlamında incelenmesi şeklinde başlıklandırılmıştır.

Metinlerarasılığın tarihi gelişiminden ve kuramlaşma sürecinin ardından bu kuramın Eski Türk Edebiyatı ile olan benzerliklerinden bahsedilmiş ve yedi adet şair biyografisi karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Sonuç olarak aynı dönemde yazılan bu üç tezkirenin birbirlerinden çok farklı bilgiler vermediği ve aynı cümle yapılarıyla bilgilerin aktarıldığı tespit edilmiştir. Tezkirelerin birebir alıntılar sonucunda yazıldığı görüşü desteklenmiştir.

Tezkirelerin edebî değer açısından ziyade içerdiği bilgiler yönünden bir değerlendirme yapılması gerektiği kanısına varılmıştır. Tezkirelerin bilgi kaynağı bakımından güvenilirliğinin araştırılması gerekmektedir. Tezde kısmen yerine getirmeye çalışılan bilgi kaynağı bakımından tezkirelerin güvenilirliği bu konuda daha kapsamlı bir çalışmaya ihtiyaç olduğunu gözler önüne sermiştir.

Tez yazımı sırasında tezkirelerden yapılan alıntılar doğrudan yapılmış ve alıntılarda herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir.

Çalışmam süresince benden yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Menderes COŞKUN'a teşekkür ederim.

Tez yazımı sırasında tecrübelerinden yararlandığım Doç. Dr. Selami TURAN ve Yrd. Doç. Dr. Kadriye ORAK KÜLCÜ'ye şükranlarımı sunarım.

Ayrıca, tezimin ÖYP05557-YL-13 proje numarasıyla maddî açıdan desteklenmesi hususunda Süleyman Demirel Üniversitesi Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı Koordinasyon Birimi'ne teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

18.YÜZYIL TEZKİRELERİNİN METİNLERARASILIK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

MEHMET SAİT USLUSOY

Süleyman Demirel Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,

Yüksek Lisans Tezi, 168 Sayfa, Aralık, 2014

Danışman: Prof. Dr. Menderes COŞKUN

Tezkireler Divan şairlerinin hayatlarına dair en önemli bilgi kaynaklarıdır. Ancak bu eserlerin birbirine çok benzemesine rağmen metinlerarasılık bağlamında incelenmesi konusu üzerinde çok fazla durulmamıştır. Tezkireler modern bir kuram olan metinlerarasılık için uygulama alanı olarak görülebilir. Aynı dönem içinde yazılan eserlerin birbirinden etkilenmemesi imkânsızdır. Bu çalışma ile 18. yüzyıl tezkirelerinden Safâyî, Sâlim ve Râmiz Tezkireleri'nin metinlerarası olduğu ispatlanmıştır.

18. yüzyıla ait bu tezkirelerden yedi adet şair biyografisi seçilmiş ve metinlerarasılık bağlamında incelenmiştir. Şair biyografilerinden önce metinlerarasılık kuramı ve oluşumu hakkında bilgi verilmiş ve tezkireler incelenirken bu kuramdan yararlanılmıştır. Sonuç olarak da tezkirelerin, aynı bilginin yaklaşık aynı kelimelerle aktarıldığı eserler olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca tezkirelerdeki bilgilerin aynı sırayla aktarılmış olması bu eserlerin metinlerarası olduğu tezini kuvvetlendirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Metinlerarasılık, XVIII. yüzyıl Tezkireleri, Safâyî, Sâlim, Râmiz

ABSTRACT**THE ANALYSIS OF THE EIGHTEENTH CENTURY TEZKIRES IN THE CONTEXT
OF INTERTEXTUALITY****MEHMET SAİT USLUSOY****Suleyman Demirel University, Turkish Language and Literature, Master, 168
Pages, December, 2014****Supervisor: Prof. Dr. Menderes COŞKUN**

“Tezkires” deal with the most informative sources of the life Divan poets, but the comparison in the context of intertextuality did not get enough attention though they resemble to each other so much. “Tezkires” can be seen as a field of practice for intertextuality as a modern theory. The works written in the same period definitely were affected by each other. The study focuses on intertextuality seen in the “tezkires” Safayi, Salim and Ramiz referring to the eighteenth century.

The study analyzes seven biographies of poets “tezkires” referring to the eighteenth century in the context of intertextuality. The information about intertextuality theory and its formation precede the biography of poets and the theory intertextuality uses while analyzing “tezkires.” As a result, it becomes evident “tezkires” are works transmission of the same information with about the same words. Also, that knowledges in “tezkires” transfer with the same sequence has intensified thesis to be intertextuality of these works.

Key Words: Intertextuality, Eighteenth Century Tezkires, Safayi, Salim, Ramiz.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1
1. METİNLERARASILIK KURAMI VE BAŞLICA TEMSİLCİLERİ.....	1
1.1. Metinlerarasılık Kuramı:.....	1
1.2. Metinlerarasılık Kuramının Başlıca Temsilcileri:.....	5
1.2.1. Mihail Baktin	5
1.2.2. Julia Kristeva	5
1.2.3. Gerard Genette	6
1.2.3.1. Metinlerarası (Fr. Intertextualite).....	7
1.2.3.2. Ana-Metinsellik (Fr. Hypertextualite)	7
1.2.3.3. Yan-Metinsellik (Fr. Paratextualite)	8
1.2.3.4. Üst-Metinsellik (Fr. Architextualite)	8
1.2.3.5. Yorumsal Üst- Metin (Fr. Metatextualite)	9
2. METİNLERARASILIKLA İLGİLİ KAVRAMLARIN KLASİK BELAGAT TERMİNOLOJİSİNDEKİ YERİ:.....	9
2.1. Metinlerarasılıkla İlgili Kavramların Klasik Türk Edebiyatındaki Yeri:.....	10
2.1.1. Anlam, Anlamlama (Fr. Sens, Signifiance):	14
2.1.2. Ana Metin (Fr. Hypertexte):	15
2.1.3. Alt-metin (Fr. Hypotexte):	16
2.1.4. Alıntı (Fr. Citation):	16
2.1.5. Kolaj (Fr. Collage) :	17
2.1.6. Anıştırma (Fr. Allusion) :.....	18
2.1.7. Gönderge (Fr. Reference):	18
2.1.8. Kanıtlama (Fr. Argumentation) :	19
2.1.9. Parabol (Fr. Parabole) :	19

2.1.10. Yansılama (Fr. Parodie):	19
2.1.11. Uygun Olmayan Montaj (Fr. Montage Nonistope) :.....	20
3. TEZKİRE GELENEĞİ VE 18. YÜZYIL TEZKİRELERİ.....	20
I.BÖLÜM.....	29
18. YÜZYIL ŞUARA TEZKİRELERİNDEKİ TAKRİZ VE ATIFLARIN METİNLERARASILIK BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	29
1.1.Tezkirelerdeki Takrizlerin Yan-Metinsellik Bağlamında Değerlendirilmesi:	30
1.1.1.Safâyî Tezkiresinde Yan-Metinsellik:.....	31
1.1.2.Sâlim Tezkiresinde Yan-Metinsellik:	37
1.2. Takrizlerdeki Atıfların Metinlerarasılık Bağlamında Değerlendirilmesi:.....	39
1.2.1.Safâyî Tezkiresinin Takriz Bölümünde Diğer Tezkirelere Yapılan Atıflar:	40
1.2.1.1.Latîfi Tezkiresine Yapılan Atıflar:	41
1.2.1.2. Âşık Çelebi Tezkiresine Yapılan Atıflar:.....	42
1.2.1.3.Hasan Çelebi Tezkiresine Yapılan Atıflar:	43
1.2.1.4. Riyazî Tezkiresine Yapılan Atıflar:	44
II. BÖLÜM.....	47
18. YÜZYIL TEZKİRELERİNDE ŞAİR BİYOGRAFİLERİNİN METİNLERARASILIK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ.....	47
1.TEZKİRELERDEKİ BİYOGRAFİLERİN YAZIMINDA TEZKİRECİLERİN ORTAK TAVIRLARININ METİNLERARASILIK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ:	47
1.1. Bütün Tezkirelerde Yaklaşık Aynı Temel Bilgilerin Kullanılması:	48
1.1.1. Hem Doğrudan Hem de Dolaylı Olarak (Anekdotlarla) Aynı Mesajın Verilmesi:.....	48
1.2.Temel Bilgilerin Aynı Sırayla Verilmesi:	49
1.3.Aynı Bilgilerin Aynı Cümle Yapılarıyla Anlatılması:	49
1.4. Aynı meramı İfade Ederken Eşanlamlı Kelimelerden Diğerini Seçme:	49
1.5. “Doldurma” İbarelerin Kullanılması:.....	50
1.6. Aynı Örnek Beyitlerin Kullanılması:	51
1.7. Şairlerin Edebi Kişilikleriyle İlgili Değerlendirmelerde Klişe İfadelerin Kullanılması:.....	52
2. ÖRNEK ŞAİR BİYOGRAFİLERİNİN METİNLERARASILIK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ:.....	52
2.1. NEDİM	53
2.1.1.Tezkirelerde Nedim İle İlgili Temel Bilgiler	53
2.1.1.1. Nedim’in Asıl Adının Ahmed Olduğu Bilgisi:	54
2.1.1.2. Nedim’in Mustafa Efendi’nin Torunu Olduğu Bilgisi:.....	54

2.1.1.3. Nedim'in İstanbul'da Ortaya Çıktığı Bilgisi:.....	55
2.1.1.4. Nedim'in İyi Bir Tahsil Aldığı Bilgisi:.....	56
2.1.1.5. Nedim'in Şiir Sanatında Başarılı Olduğu Bilgisi:.....	56
2.1.1.6. Aynı Şiir Örneklerinin Verilmesi:.....	57
2.1.2. Sadece Bir Tezkirede Yer Alan Bilgiler	58
2.1.2.1. Annesinin Karaçelebi-Zâde Soyundan Olduğu Bilgisi:	58
2.1.2.2. Şiirlerinin Herkes Tarafından Bilindiği Bilgisi:.....	59
2.1.2.3. Babasının Mehmed Efendi Olduğu Bilgisi:	59
2.1.2.4. Çeşitli Medreselerde Müderrislik Yaptığı Bilgisi:	60
2.1.2.5. Bin Yüz Kırk Üç Tarihinde Korkudan Hastalanıp Vefat Ettiği Bilgisi:	61
2.1.2.6. Yalnız Bir Tezkirede Yer Alan Şiirler	62
2.1.2.6.1. Safâyi Tezkiresindeki Şiir Örnekleri:.....	62
2.1.2.6.2. Sâlim Tezkiresindeki Şiir Örnekleri:	65
2.1.3. Tezkirelerdeki Nedim'e Ait Biyografik Bilgilerin Nitelik Bakımından Modern Metinlerle Karşılaştırılması:	66
2.2. ENÎS.....	68
2.2.1. Tezkirelerde Enîs İle İlgili Temel Bilgiler	68
2.2.1.1. Enîs'in Adının Receb Olduğu Bilgisi:	68
2.2.1.2. Enîs'in Edirne'de Ortaya Çıktığı Bilgisi:.....	69
2.2.1.3. Enîs'in Mevleviliğe İntisab Ettiği Bilgisi:	69
2.2.1.4. Enîs'in Mürşidinin Ahmed Dede Olduğu Bilgisi:.....	70
2.2.1.5. Aynı Şiir Örneklerinin Verilmesi:.....	73
2.2.2. Yalnız Bir Tezkirede Yer Alan Bilgiler	74
2.2.2.1. Rüyasında Mora'nın Fethini Gördüğü Bilgisi:.....	74
2.2.2.2. 1146 Yılında Vefat Ettiği Bilgisi:	75
2.2.2.3. Şiirlerinin Tasavvufi Manalar İçerdiği Bilgisi:	76
2.2.2.4. Yalnız Bir Tezkirede Yer Alan Şiirler	78
2.2.2.4.1. Safâyî Tezkiresindeki Şiir Örnekleri:.....	78
2.2.2.4.2. Râmiz Tezkiresindeki Şiir Örnekleri:	81
2.2.3. Tezkirelerde Enîs'e Ait Biyografik Bilgilerin Nitelik Bakımından Modern Metinlerle Karşılaştırılması:	82
2.3. TÂ'İB.....	83
2.3.1. Tezkirelerde Tâ'ib İle İlgili Temel Bilgiler	84
2.3.1.1. Tâ'ib'in Asıl Adının Ahmed Olduğu Bilgisi:	84

2.3.1.2. Tâ'ib İstanbul'da Ortaya Çıkıp Osman-Zâde Olarak Meşhur Olduğu Bilgisi:	84
2.3.1.3. Tâ'ib'in Süleymaniye Medresesinden Halep Mevleviyyetine Tayin Edildiği Bilgisi:	86
2.3.1.4. Tâ'ib'in Hezeliyatta Meşhur Olduğu Bilgisi:	87
2.3.1.5. Tâ'ib'in Şehzade Sultan İbrahim'in Doğumu İçin Düşürdüğü Tarihin Beğenilmesi Sonucunda Padişaha Kaside Sunduğu Bilgisi:	93
2.3.1.6. Tâ'ib'in Bin Yüz Otuz Altı Tarihinde Mısır Kadısı İken Vefat Ettiği Bilgisi:	97
2.3.2. Yalnız Bir Tezkirede Yer Alan Bilgiler	98
2.3.2.1. Sultan Ahmed'in Saray Yaptırmasına Düşürülen Tarih:	98
2.3.2.2. Çetr-i Hümayuna Düşürülen Tarih:	99
2.3.2.3. İstanbul'da Çıkan Yangına Düşürülen Tarih:	101
2.3.2.4. Gürcü Yusuf Paşa İle İlgili Latifesi:	103
2.3.2.5. Mora Adasının Fethine Düşürülen Tarih:	105
2.3.2.6. Moskov Fethine Düşürülen Tarih:	108
2.3.3. Tezkirelerdeki Tâ'ib'e Ait Biyografik Bilgilerin Nitelik Bakımından Modern Metinlerle Karşılaştırılması:	110
2.4. BELÎG	113
2.4.1. Tezkirelerde Belîg İlgili Temel Bilgiler	114
2.4.1.1. Belîg'in Adının İsmail Olduğu Bilgisi:	114
2.4.1.2. Belîg'in Bursa'dan Olduğu Ve Şahin Emir-Zâdelik Namıyla Meşhur Olduğu Bilgisi:	114
2.4.1.3. Belîg'in Bursa'da İmaret Şeyhliği Yaptığı Bilgisi:	115
2.4.1.4. Belîg'in Gül-i Sad-Berg'inin Olduğu Bilgisi:	116
2.4.1.5. Belîg'in "Yok" Redifli Gazelinin Olduğu Bilgisi:	116
2.4.2. Yalnız Bir Tezkirede Yer Alan Bilgiler	118
2.4.2.1. Güldeste-i Riyâz-i 'İrfân, Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredan ve Seb'a-i Seyyare Adlı Eserlerinin Olduğu Bilgisi:	118
2.4.2.2. Bin Yüz Kırk İki Yılında Vefat Ettiği Bilgisi:	119
2.4.2.3. Şeyh Mehmed Niyazi'nin Vefatına Tarih Düşürdüğü Bilgisi:	119
2.4.2.4. Yalnız Bir Tezkirede Yer Alan Şiir Örnekleri	120
2.4.2.4.1. Safâyî Tezkiresindeki Şiir Örnekleri:	120
2.4.3. Tezkirelerdeki Belîg'e Ait Biyografik Bilgilerin Nitelik Bakımından Modern Metinlerle Karşılaştırılması:	123
2.5. İSHAK	124

2.5.1. Tezkirelerde İshak İle İlgili Temel Bilgiler	125
2.5.1.1. İshak'ın Adının İshak Olduğu Bilgisi:	125
2.5.1.2. İshak'ın Babasının Adının İsmail Olduğu Bilgisi:	126
2.5.1.3. İshak'ın Babasının Künyesinin Ebu İshak Olduğu Bilgisi:	127
2.5.1.4. İshak'ın İstanbul'da Ortaya Çıktığı Bilgisi:	127
2.5.1.5. İshak'ın İzmir Kadısı Olduğu Bilgisi:	128
2.5.1.6. İshak'ın Bustanü'l-Ârifin'i Tercüme Ettiği Bilgisi:	129
2.5.1.7. İshak'ın Divan Sahibi Olduğu Bilgisi:	129
2.5.2. Yalnız Bir Tezkirede Yer Alan Bilgiler	130
2.5.2.1. Cebecibaşı Ali Aga Mahallesi'nde Doğduğu Bilgisi:	130
2.5.2.2. Tayin Tarihlerinin Tam Olarak Verilmesi:	130
2.5.2.3. Ermeni Bir Sarrafla Latifesinin Olduğu Bilgisi:	131
2.5.2.4. Yalnız Bir Tezkirede Yer Alan Şiirler	133
2.5.2.4.1. Safâyî Tezkiresindeki Şiir Örnekleri:	133
2.5.2.4.2. Sâlim Tezkiresindeki Şiir Örnekleri:	135
2.5.2.4.3. Râmiz Tezkiresindeki Şiir Örnekleri:	142
2.5.3. Tezkirelerdeki İshak'a Ait Biyografik Bilgilerin Nitelik Bakımından Modern Metinlerle Karşılaştırılması:	143
2.6. İKBÂL	144
2.6.1. Tezkirelerde İkbâl İle İlgili Temel Bilgiler	144
2.6.1.1. İkbâl'in Adının Mehmed Olduğu Bilgisi:	145
2.6.1.2. İkbâl'in İstanbul'da Ortaya Çıktığı Bilgisi:	145
2.6.1.3. İkbâl'in Babasının Seyyid Muhammed Olduğu Bilgisi:	146
2.6.1.4. İkbâl'in İlm-i Nücumu Bildiği Bilgisi:	146
2.6.1.5. İkbâl'in Rumeli Kadılarından Olduğu Bilgisi:	147
2.6.1.6. İkbâl'in Âb Redifli Şiirin Olduğu Bilgisi:	150
2.6.2. Yalnız bir Tezkirede Geçen Bilgiler	151
2.6.2.1. Mahlas Değiştirdiği Bilgisi:	151
2.6.2.2. Tıp İlminde Başarılı Olduğu Bilgisi:	152
2.6.2.3. Bin Yüz Kırk Dokuz Yılında Vefat Ettiği Bilgisi:	152
2.6.2.4. Divan Sahibi Olduğu Bilgisi:	153
2.6.2.5. Usturumca'da Veba Olacağını Önceden Bildiği Bilgisi:	153
2.6.2.6. Yalnız Bir Tezkirede Yer Alan Şiirler:	154
2.6.2.6.1. Sâlim Tezkiresindeki Şiir Örnekleri:	154

2.7. ÂGÂH.....	155
2.7.1. Tezkirelerde Âgâh İle İlgili Temel Bilgiler	155
2.7.1.1. Âgâh'ın Adının Mehmed Bulak Olduğu Bilgisi:	156
2.7.1.2. Âgâh'ın Buhara'dan Olduğu Bilgisi:	156
2.7.1.3. Âgâh'ın Seyahati Sevdiği ve Diyarbakır'a Gittiği Bilgisi:	157
2.7.1.4. Âgâh'ın Nakşibendî Olduğu Bilgisi:.....	158
2.7.1.5. Âgâh'ın Türkçe ve Farsça Şiirlerinin Olduğu Bilgisi:	158
2.7.1.6. Âgâh'ın “saklanmaz” Redifli Şiirinin Olduğu Bilgisi:	159
2.7.2. Yalnız Bir Tezkirede Yer Alan Bilgiler	160
2.7.2.1. Vefat Tarihinin Tezkirelerde Farklı Olduğu Bilgisi:.....	160
2.7.2.2. Yalnız Bir Tezkirede Yer Alan Şiirler	161
2.7.2.2.1. Yalnız Safâyî Tezkiresinde Yer Alanlar:	161
2.7.2.2.2. Yalnız Sâlim Tezkiresinde Yer Alanlar:	162
SONUÇ	163
KAYNAKLAR	166
ÖZ GEÇMİŞ	168

KISALTMALAR

- a.g.e : Adı Geçen Eser
a.g.m : Adı Geçen Madde
C. : Cilt
Haz. : Hazırlayan
s. : Sayfa
S. : Sayı
Yay. : Yayınları

GİRİŞ

1. METİNLERARASILIK KURAMI VE BAŞLICA TEMSİLCİLERİ

1.1. Metinlerarasılık Kuramı:

1960'lı yıllarda ortaya çıkan metinlerarasılık; söylenen her sözün daha önce aynı ya da farklı şekillerde söylenmiş olduğunu savunan bir metin eleştiri kuramıdır. Kubilay Aktulum'a göre; daha kolay bir ifadeyle metinlerarasılık iki ya da daha çok metin arasında bir alışveriş, bir tür konuşma ya da söyleşim biçimi olarak anlaşılmalıdır. Bu kavrama genel olarak yeniden bir yazma işi demek doğru olacaktır. Bir yazar başka bir yazarın metnindeki parçaları kendi metni bağlamında yeniden yazar. Böylece her yeni metin için önceki yazarların metinlerine bir tür öykünme işleminden başka bir şey değildir denilebilir. Kısacası, bu bağlamda, her eser metinlerarası özellikler taşır. La Bruyere'in söylediği gibi "Her şey daha önce söylenmiştir", "Yedi bin yıldır insanlar vardılar ve düşünmektedirler". Önceleri tarihe, yazara, yazarın psikolojisine ve okuyucuya göre değerlendirilen metin, metinlerarasılık kuramıyla her yazınsal metnin aslında "çoksesli" özellikte olduğu, metnin ve metindeki anlamın büyük ölçüde önceki metinlerden gelen kesitlerin iç içe geçmeleriyle üretildiği düşüncesini ileri sürerek yeni bir metin tanımı ve anlayışı ortaya çıkmıştır. Rus Biçimcilerinin biçimci çalışmalarından esinlenen, dili yalnızca bir araç olmaktan çıkararak aynı zamanda araştırma konusu yapan anlatıbilimciler ya da yazınbilimciler metni ayrışık parçaların yeni bir birleşim düzeni olarak algılayıp, önceki metinlere, söylemlere göndermeyen metnin neredeyse olmadığı düşüncesinde birleşirler¹.

Sollers'e göre; "Her metin hem bir yeniden okunması hem de vurgulanması, yoğunlaştırılması, yer değiştirmesi ve derinliği olduğu çok sayıda metnin keştiği yerde bulunur"² diyerek aslında metinlerarasılığın bir tanımını da yapmıştır. Sollers dışındaki eleştirmen ve kuramcılarda aslında metinlerarası söyleme katılır. Bunlar yazarın kendinden önceki bir yazardan onunla alay etmek ya da ona saygısını göstermek, onu

¹ Kubilay Aktulum, *Metinlerarası İlişkiler*, Öteki Yay. 2.Bas. Ankara 2000, s.8.

² Aktulum, *a.g.e.*, s.8.

izlemek ya da ondan ayrılmak amacıyla yaptığı alıntılarını, anıştırmaları ve anımsamaları, yazarın bir işi olarak görmeyip tamamen metinlerarasılığa bağlı olduğu düşüncesini benimserler. Metinlerarasılık kavramının ortaya çıkmasıyla sadece eserin yazarına bakılarak yapılan metin inceleme uğraşlarına son verilmiştir. Aynı zamanda bu kuram metne sadece biçimci olarak bakılmasını da engellemektedir.

Metinlerarasılığın metin çözümlemesinde kullanılmasıyla metne tümüyle yazara ait olup bir bütünlük sunan klasik yazı düşüncesi değişmiş ve artık metin bir alıntılar mozaığı, son derece farklı unsurların bir araya geldiği bir uzam olarak tanımlanmıştır³

Metinlerarası özellikle 1960'lı yıllardan sonra Butor, Simon, Robbe-Grillet, Sarraute'nin postmodern olarak adlandırılan romanlarında geniş bir uygulama alanı bulur. Böylece metinlerarasılık postmodern romanı belirleyen en önemli özellik durumuna gelir. Postmodern söylemi geleneksel söylemden ayıran temel özellik ise onun metinlerarası yani farklı alanlara açılabilir olma özelliğidir.

Metinlerarası göndergelere çok yer veren postmodern yapıtlar, çeşitli yazınsal türlerin bir kesişme yeri olurlar, yani aynı söylem içerisinde özyaşamöyküsü, roman yazısı, yazınsal eleştiri; tarihsel, bilimsel vb. söylemlere de yer verilir. Marc Angenot'un belirttiği gibi, klasik metnin benzeşiklik ve birlik ilkelerinin karşısına metinlerarası söylem ile bir ayrışıklık ve çokseslilik ilkesi çıkar.

Metinlerarasılık olgusu, yani her metnin ayrışık söylemlerin ya da başka metinlerin bir kesişme yeri olduğu, her yazının bir çokseslilik niteliğiyle ortaya çıktığı eleştirmenler ve kuramcılar arasında bilinen bir anlayıştır. Ancak günümüzde metinlerarasılık sadece yazında değil resim, sinema, heykel gibi diğer sanat dallarında da uygulama alanı bulmuştur. Metinlerarasılık sadece sanat dallarıyla sınırlı kalmayıp bilim, felsefe, yazın vb. alanlarda da göze çarpmaktadır.

Metinlerarasılık olgusu yalnızca postmodern yazına özgü bir özellik değildir. Postmodern ve modern metinlerde olduğu kadar klasik metinlerde de vardır. Bu ifadeyle metinlerarasılığın aslında yeni bir ifade olmadığı yeni olanın bu kuramın yazınsal eleştiride kullanılması olduğu söylenilebilir.

³ Aktulum, *a.g.e.*, s.9.

İlk olarak 1960'lı yılların sonunda Julia Kristeva bir metnin başka metinlerle, başka söylemlerle kurduğu ilişkileri ve söylemin sürekli olarak başka söylemlere açık olduğu, her söylemin aynı zamanda başka söylemlere yer vererek bir çokseslilik özelliğiyle belirlediği olgusunu göstermek için metinlerarası kavramını ortaya atar. Bununla klasik, modern ve eski metinlerin özelliklerinden biri olan metinlerarasını farklı bir bakış açısıyla tanımlamaya girişir. Çünkü klasik eleştiri metinlerarasını sadece kaynak ya da köken eleştirisi bağlamında ele almaktaydı. Barthes, öğrencisi Kristeva'nın metinlerarasılık olgusunu pek çok eleştirmen gibi benimsemiştir. Barthes, metinlerarasılık olgusunun sadece yazınsal metinlerde olmadığını türler ve söylemler arasındaki bağı da gösterdiği için "içerisinde her tür sözbilimsel kuralın, her tür konunun, her türden dizgenin karıştığı bir bilgi ayrışıklığı olarak adlandırır. Bir metnin başka metinlerle aralarındaki her türlü ilişkiye metinlerarası adını veren Kristeva, onu destekleyen Barthes, Riffaterre, Genette, Jenny, Angenot, Ricardou, Bellemin-Noel ve Tel Quel dergisi yazarları metinlerarasılığı yazınsallığın bir ölçütü olarak görmüşlerdir. Ancak adı geçen eleştirmenlerin metinlerarası tanımı, uygulaması ve çözümleme yöntemleri birbirinden ayrılır. Son derece esnek olan metinlerarası sözcüğünü birbiriyle tam olarak uyuşmayan farklı anlamlarda ve bağlamlarda kullanırlar. Bazı eleştirmenler bu sözcüğü kaynak eleştirisinin, bazıları alımlama estetiğinin bir parçası olarak görürken, bazıları yazının başka söylemlerle karıştığı toplumsal ve tarihsel bilgi kuramının ya da tam aksine Freud'cu yorumbilimin içerisine yerleştirirler. Bazıları ise metinlerarası kavramının yerine farklı adlar vermeye çalışırlar. Kristeva'nın "başka metinlerden alınan sözcelerin bir kesişme yeri olarak adlandırdığı metinlerarası kavramı yerine Bellemin- Noel "yazının kaynağını adsız bir belirsizlik içerisinde erittiği için" "avant-texte" metin öncesi kavramını önerir. Metinlerarasılık kavramını Baktin ise "söyleşimcilik" adını verdiği yazın kuramında etkileşim olarak adlandırmakta ve bağlamlar arasında etkileşimlerden bahsederken toplumsal ve sözsel etkileşimlerin de olduğunu söylüyordu. Kristeva metinlerarasılık kavramının özünü toplumsal ve sözsel etkileşimden yani dolaylı olarak söyleşimcilik kuramından almaktadır. Roland Barthes ilk kez 1973 yılında *Le Plaisir du Texte* adlı yapıtında kullanmıştır.

Çağdaş ve klasik metinlerin daha önceki metinlerden bağımsız olamayacağını, mutlaka daha önce yazılmış metinlerden izler taşıdığını, metinlerarasılık kavramı yeni olsa da bu olgunun eskilere dayandığını tekrarlayarak yazıcının yapıcı unsuru

denilebilen metinlerarasılık kuramının, kuramcılar tarafından nasıl algılandığı ve metinlerarasılık kuramını asıl ortaya çıkaran Kristeva'nın bu kuramlardan nasıl etkilendiği üzerinde durulacaktır.

Rus Biçimcileri; kendilerine karşı olanlar tarafından biçimci olarak nitelendirilen bu kuramcılar “Şiir Dilini İnceleme Derneği” adı altında bir araya gelerek yazınsal metnin özgülüğünü savunmuşlardır. Onlara göre; metin; tarihsel, toplumsal, yazarın yaşam öyküsü gibi verilerle açıklanamaz. 19. yüzyılın gerçekçi eleştiri anlayışına karşı çıkan, öznelciliğe ve simgeciliğe tepki olarak ortaya çıkan bu eleştiri anlayışının en önemli temsilcisi Eikherbaum'dur. Eikherbaum bu eleştiri yönteminin ilkelerinden bahsederken temel sorunun yöntem sorunu olmadığı inceleme konusu olarak yazın sorunu olduğunu söyler. Jacobson 1921 yılında “*La Poesie Moderne Russe*” adlı çalışmasında Biçimcilerin yöntemini şöyle özetler: “Yazın biliminin konusu yazın değil, yazınsallıktır, yani belli bir yapıtı yazınsal yapıt kılan şeydir.”⁴ Rus biçimcileri böylelikle yazın incelemeleri yapılırken kullanılan geleneksel tutumu göz ardı ederek çalışmalarını dilbilime yöneltirler. Saussure'ün dilbilimi kuramından esinlenerek yazın yerine yazınsallığı kuramlarının nesnesi haline getirirler.

Başlarda yalnızca yapıtın yapımını belirlemeye çalışan ve eser dışı hiçbir unsura yer vermeyen biçimciler daha sonra yeni çalışma ilkeleri benimserler. Rus Biçimcilerini ele almamıza neden olan asıl konu, onların eser dışındaki bütün unsurları kenara atma düşüncesinden az da olsa vazgeçerek onu başka eserlerle ilişkilendirmelerinden kaynaklanmaktadır. Ancak Biçimciler eserlerarası ilişkileri incelerken biçimi esas almışlar yani yazarın eserdeki rolünü görmezden gelmişlerdir. Rus Biçimcilerinin bu yaklaşımı aslında metinlerarasılığın hareket noktalarından biridir. Bu yönüyle Biçimcilerin metinlerarasılığın varlığını dolaylı olarak kabul ettikleri için burada yer almaktadır. Biçimcilerin metinlerarasılıkla ilişki kurabilecek bir yönü de yazılarında sık sık kullandıkları “parodi” ya da aynı anlamda kullandıkları “pastiş”tir. En geniş anlamıyla ele alınan parodi, yapıtların taklit edilmesi ve dönüştürülmesi şeklinde Biçimcilerin eserlerinde karşımıza çıkmaktadır. Rus biçimcileri metinlerarasılığın adını anmadan metinlerarasılığın pastiş ve parodi gibi yöntemlerinden bahsetseler de eseri

⁴ Aktulum, *a.g.e*, s.20.

sadece biçimin evrimi açısından sınırladıklarından metinlerarasılık kuramını Mihail Baktin'in söyleşimcilik kuramıyla temellendirilebilir.

Metinlerarasılık kuramının daha iyi anlaşılabilmesi için M. Baktin, Kristeva, Genette gibi bu kuramın başlıca temsilcilerinin görüşlerine yer vermek gerekmektedir. Roland Barthes, Michael Riffaterre, Laurent Jenny gibi isimler metinlerarasılıkla ilgili görüşlere sahip olsalar da metinlerarasılığı kuramsallaştıran ve bu kuramla inceleme yapan kişiler üzerinde durmak daha doğru olacaktır.

1.2. Metinlerarasılık Kuramının Başlıca Temsilcileri:

1.2.1. Mihail Baktin

Metinlerarasılık kuramını her ne kadar Julia Kristeva'nın ortaya çıkardığı kabul edilse de, aslında bu kavram özünü Mihail Baktin'in söyleşimcilik kuramından almaktadır. Metinlerarasılık kavramını tam olarak anlayabilmek için "söyleşimcilik" kuramını anlamak gerekmektedir. Tüm önemine rağmen bu kuram, Baktin'in eserlerinin Rusya'da kolayca yayımlanamaması, kuramcının farklı isimlerle eserlerini yayımlaması nedeniyle yaklaşık kırk yıl sonra Kristeva'nın tanıtmasıyla Batıda bir kavram niteliği kazanmıştır. Baktin metinlerarasılığın temelini oluşturan söyleşimcilik kuramını roman türünden yola çıkarak somutlaştırmaya çalışır. Baktin çoksesliliği roman türü üzerinden ispatlamaya çalışmış ve İngiliz alaycı romancılarının (Fielding, Sterne, Dickens) eserlerini inceler. Bu yazarların eserlerinde yaşadıkları dönemin konuşma ve yazı dilinin tüm katmanlarında parodik izler bulur. Yazarlar, yazınsal dilin tüm biçimlerine yapıtlarında yer vermişlerdir. Alaycı roman dışında da çokseslilik kuramını inceleyen Baktin Dostoyevski'nin romanlarında bu kuramın en güzel örneklerini bulur ve Dostoyevski'yi gerçek çoksesli romanın yaratıcısı olarak görür.

1.2.2. Julia Kristeva

1960-1970 yılları arasında yazın eleştirisi alanına yaygın bir biçimde kullanılan metinlerarasılık kavramını ortaya atan Kristeva, Baktin'in görüşlerini Fransa'ya tanıtmaya, onun söyleşimcilik kuramını metinlerarası adı altında, göstergebilimsel bir bakış açısıyla ele alıp kendince tanımlamaya çalışır. Kristeva, metinlerarasılığı kendi göstergebilimsel yazın kuramının odağına yerleştirir. Hatta metin tanımını hep

metinlerarasılığa bağlı kalarak yapar. Metin tanımında metinlerarasılığı metnin en belirgin özelliğiymiş gibi öne çıkarır ve metnin yazınsallığının temel ölçütü yapar. Bir metnin metinlerarası olması için doğrudan alıntının olması gerekmez görüşünü öne sürer. Yazı zaten önceki metinlerden pek kolay saptanamayacak izler taşır. Önceki metinlere ait sözceleri bağlam değiştirerek yeniden dağıtır. Kristeva'nın yaptığı metinlerarasılık tanımına göre, yalnızca bir anıştırma, parodi, pastiş, alıntı metinlerarasılığın ispatı değildir. Her tür anımsama ve yeniden yazma biçimi, bir metinle aynı dönemde yazılmış bir başka metin arasındaki her tür alışveriş biçimi metinlerarasılığın ispatıdır. Yani metinlerarası sonsuz bir metin alanını kapsar. Kristeva da Baktin'in yaptığı gibi incelemelerini romanlar üzerinden gerçekleştirmiş ve kuramını bu incelemeler sonucunda ortaya koymuştur. Ancak Kristeva metinlerarasılık kuramının tanımını yaparken fazlaca biçimci çizgide kalmıştır.

Roland Barthes, Michael Riffaterre, Laurent Jenny metinlerarasılık üzerine düşünmüşler ve bazı kuramlar geliştirmişlerdir. Ancak bu kuram çerçevesinde yapılan tartışmalar büyük ölçüde Genette'nin dizgeli bir sınıflandırma yapmasıyla son bulur. Genette, temelde aynı ancak uygulamada farklı birçok görüşün olduğu metinlerarasılık alanını “metinsel-aşkınlık” adını verdiği kuramının bir alt başlığı olarak görür ve aslında Kristeva'nın metinlerarasılık tanımının ortaya koyduğu karmaşık yapıyı sistematik hale getirir. Bu yüzden tezin inceleme kısmı daha çok Genette'in metinsel- aşkınlık adını verdiği sistematik kuram bağlamında yapılacaktır.

1.2.3. Gerard Genette

Metinlerarasılık kavramını yazınsal dizgeni temel yapıcı unsuru olarak gören Genette; uçsuz bucaksız metinlerarası alanına el atıp bir kuram oluşturmanın son derece güç hatta olanaksız olduğu bilincindedir. Genette, iki yapıt arasındaki olası her türlü alışverişe metinlerarası yerine “metinsel-aşkınlık” adını verir. Yani Genette metinlerarasılık kavramını metinsel-aşkınlık kavramının içinde bir alt başlık olarak ele alır. Metinlerarasılığı son derece geniş bir alanın içine alarak tanımlamaya çalışan Kristeva'nın aksine Genette son derece dar bir alanın içinde ele alır. Genette inceleme alanını sınırlamış ve beş tip metinsel-aşkınlıktan bahsetmiştir.

Bu beş tipten ise “hypertextualite” yani ana-metinsellik üzerinde daha ayrıntılı durur. Genette’nin metinsel-aşkınlık tipleri ise sırasıyla verilecektir.

1.2.3.1. Metinlerarası (Fr. Intertextualite)

Genette, genel olarak metinlerarasındaki her türlü alışverişi metinlerarası adlandırmak yerine, “iki ya da daha fazla metin arasındaki ortakbirliktelik ilişkisi, yani temel olarak çoğu zaman bir metnin başka bir metindeki somut varlığı”⁵ olarak tanımlar. Genette metinlerarası başlığı altına en açık, en fazla sözcüğü sözcüğüne kullanımı olan alıntıyı yerleştirir. Daha açık ve kurallara daha az kurallara uyan, bildirilmemiş ancak yine de sözcüğü sözcüğüne yapılan, gizli bir alıntı olan “plagiat” yı; yine daha az açık ve daha az sözcüğü sözcüğüne yapılan, kavranması bir sözce ile ilişkili olduğu bir başka sözce arasında belli bir algılamayı zorunlu kılan yani dolaylı bir alıntı olan “anıştırma” yı da metinlerarası başlığı altında anar. Böylelikle Kristeva ve Riffaterre’nin metinlerarasılığı konusundaki tanımlamalarının tersine Genette sınırları daraltır görünür. Ancak metinlerarası açık ya da kapalı alıntıları içerse bile yine de son derece geniş bir alanı kapsar.

1.2.3.2. Ana-Metinsellik (Fr. Hypertextualite)

Metinlerarasının alanından çıkardığı türev ilişkilerini Genette ana- metinsellik başlığı altına yerleştirir. Genette’in en çok önemseydiği ilişki olan ana-metinsellik; bir ana metinden türeyen alt-metnin ya da gönderge-metnin yalın dönüşüm ya da öykünme ile ana metne bağlanan ilişkisidir. Genette, ana metinden alt metne geçişin olduğu herhangi bir algılama sorun çıkarmadığı durumları ele alarak ana-metinselliğin incelenmesine de bir sınır koyar. Ana metin bir aktarım ilişkisine göre tanımlanır. Bir taklit ilişkisine göre gerçekleşen pastiş (öykünme) ve bir dönüşüm ilişkisine göre gerçekleşen parodi (yansılama) ve alaycı dönüştürüm ana-metinselliğin alt başlıklarını oluşturur.

⁵ Aktulum, *a.g.e.*, s.83.

1.2.3.3. Yan-Metinsellik (Fr. Paratextualite)

Yan-metinsellik; bir metnin ilk bakışta aynı metnin dışında kalan, ikinci dereceden metinsel unsurlarla yani başlıklar, alt başlıklar, ikinci dereceden metinsel unsurlarla uyarılar, notlar, tanımlıklar, yer verilen resimler, kapağı ve metin öncesi unsurlar (yani karalamalar, taslaklar) ile olan ilişkileri kapsar.⁶ Metin öncesi inceleme daha çok metnin oluşumuna ve yazarın metni oluşturma sürecine, yazarın yaptığı değişikliklere ve bu değişikliklerin nedenine dair yönleriyle eseri incelediğinden kaynak eleştirisinin alanına girer. Yan metinsellikte okur ve metin arasındaki ilişkilerin kurulmasına katkı sağlayan aslında ikinci planda kalan metinsel unsurlardır. Bu konu hep metin dışı unsurlar olarak görülüp asıl metinden ayrı tutulsalar da bazı yan metinsel unsurlar metnin ayrılmaz parçalarıdır. Genette'in görüşüne göre okurlar hep bu yan metinlere bağlı kalırlar ve büyük ölçüde metne değeri bu yan metinler aracılığıyla verirler. Yeni çıkan bir eser hakkında yazılan eleştiriler ve yorumlar aslında ticari bir amaç gereği olsa da okuyucu asıl etkileyen bu yorumlardır.

1.2.3.4. Üst-Metinsellik (Fr. Architextualite)

Üst metinsellik kavramı metin ötesi ilişkiler içinde en soyut ve en kapalı olanıdır. Bir metin türsel olarak bir kavrama karşılık gelebilir. Yani bir eserde başlık altında yer alan Roman, Anlatı, Şiir gibi yan metinsel göstergeler doğrudan eserin ait olduğu yazınsal türü belirler. Ancak yapıtların çoğunda bu tür belirtiler olmadığı ve metnin hangi türe ait olduğu bildirilmediğinden soyut, kapalı bir üst metinsellik durumuyla karşı karşıya kalınır. Eserin yazınsal türünü belirlemek okura düşer. Yan metinsel göstergeler yoluyla okurun metni türsel olarak kavraması istense de okur bunu yadsıyabilir. Yani yan metinsel göstergeler her zaman okuyucu tarafından kabul görmez. Ortaçağda yazılmış ve tarihsel olduğu söylenen bir metin günümüz algısıyla yazınsal bir metin olarak algılanabilir. Sonuç olarak okur kendi bilgi birikimi ve metinsel deneyimi sayesinde metnin, bildiği öteki metinlere göre ne olduğunu saptar. Metinsel deneyimi ne kadar çoksa eserin değerini ona göre belirler.

⁶ Aktulum, *a.g.e.*, s.85.

1.2.3.5. Yorumsal Üst- Metin (Fr. Metatextualite)

Metin ötesinin son biçimi yorumsal üst metindir. Bu ilişki, bir metni sözünü ettiği bir başka metne zorunlu olarak alıntı yapmadan, hatta adını anmadan bağlayan bir yorum ilişkisidir. Üst metni ana metne bağlayan bir eleştiri söz konusudur burada. Özellikle roman ve özyaşamöyküsel anlatılarda çıkar karşımıza.⁷ Genette'in buraya kadar anlatılmaya çalışılan metinlerarasılığa dair beş tür metin algısını kesin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün değildir. Aralarında bilgi alışverişi bulunabilir. Bir yorumsal üst metin ile metinlerarası etkileşir. Bu durum parodi ya da alıntılarının bir montajı yapılarak gerçekleştirilebilir. Bu durumda ana metin metinlerarası ile sıkı sıkıya birbirine bağlanır veya yorumsal üst metin, bir eleştirmenin övgülü eleştirilerini bir kitabın kapağında yayınladığı zaman yan metin çerçevesinde yer alır.

Bu yöntemlerin ortaya atılması ve örneklendirilmeye çalışılması metinlerarası olguların ne denli zor olduğunu ve örneklendirilmesinin olanaksız değil ama hiç de kolay olmadığını göstermektedir. Genette'in önerdiği bu bölümlenmeler kesin değildir ve olamaz. Çünkü sonsuz sayıda metinlerarası bağ vardır ve bunları sınıflandırmaktan ziyade bir düzene oturtmaya çalışma çabasıdır.

2. METİNLERARASILIKLA İLGİLİ KAVRAMLARIN KLASİK BELAGAT TERMİNOLOJİSİNDEKİ YERİ:

Klasik Türk Edebiyatının başlıca bilgi metinlerinden olan ve dönem şairlerinin hayatlarını içeren şüara tezkirelerinin metinlerarasılık bağlamında incelenmesinin bir sorun teşkil edeceği düşünülmemektedir. Bu bölümde öncelikle metinlerarasılık kuramının kavramlarının özellikle klasik belagat kavramları ile olan ilişkisinden söz edilecektir. Daha sonra Klasik Türk Edebiyatı içinde tezkireciliğin gelişimi ve Klasik Türk Edebiyatının tarihi seyri içerisinde en çok tezkirenin kaleme alındığı 18. yüzyıl tezkireleri hakkında bilgi verilecektir.

⁷ Aktulum, *a.g.e.*, s.88.

2.1. Metinlerarasılıkla İlgili Kavramların Klasik Türk Edebiyatındaki Yeri:

XX. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan metinlerarasılık kavramı, aslında Klasik Türk Edebiyatının yabancı olduğu bir terim değildir. Doğunun edebiyat teorisi diyebileceğimiz ifade üzerine düşünen “belagat bilimi” ile Batıya ait modern teorilerden metinlerarasılık (Fr. intertextualité) teorisi çoğu noktada birbiriyle benzerlik göstermektedir. Metinlerarasılığın ilgilendiği konular belagatin özellikle bedî olmak üzere meani ve beyan ilimleri altında da incelenebilir.

Belagate ve dolayısıyla Klasik Türk Edebiyatı’na bir bütün olarak bakıldığında “nazire”, “nakiza”, “tehzil” gibi terimlerin doğrudan, “terbi”, “taştir”, “tahmis” gibi nazım şekillerinin ise dolaylı olarak metinlerarasılıkla ilgili olduğunu söylenebilir. Yahya Kemal’in Neşati’ye tahmisi bu duruma örnek olarak verilebilir.

Belagatin bedi kısmı ile metinlerarasılık kuramının ilişkisi göz ardı edilemez. “metinlerarasılıkla en çok ilişkili olan iktibas, tazmin ve telmih belagatte bu ilim altında değerlendirilmiştir”⁸.

Metinlerarasılığın belagat kitaplarında bedi bölümünde yer alan “Serikat-ı Şi’riye” kısmı ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Ancak Klasik Edebiyatta metinlerarasılığın belagat kitaplarındaki karşılığı olan Serikat-ı Şi’riye “eksik hatta yanlış bir karşılık olarak: şiir hırsızlığı ve ahz ve serikat: alma ve çalma” olarak adlandırılır⁹. Gerçekten de klasik edebiyatımızda metinlerarasılığın uygulamaları olarak var olan sanatlar mübah karşılanmış ve hatta bunlar estetik kaygı ve sanatsal zevk olarak benimsenerek işlenmiştir.

Sirkat-metinlerarasılık bağlantısına deyinebilmek için terimin *İslam Ansiklopedisi*’nde nasıl yer aldığı doğru olacaktır.

“Belâgat âlimleri içinde konuya ilk temas eden Abdülkâhir el-Cürcânî Esrârü’l-belâğa’sında (s. 313 vd.), akıl sahipleri arasında müşterek olması sebebiyle intihalin aklî mânalarda değil hayalî mânalarda gerçekleşeceğini, ayrıca lafız ya da mânanın yanı sıra dizim, tasvir ve ifade tarzında da intihal olabileceğini söyler. Minhâcû’l-bülegâ’ adlı eserin müellifi Hâzîm el-Kartâcennî ise şiirleri bu

⁸Timuçin Aykanat, “Bilginin Malzeme Olarak Kullanıldığı Sanatlar ile Metinlerarasılık Arasındaki Bağlantılar”, *The Journal Of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, Ağustos 2012 s.13.

⁹ M.A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi (Belagat)*, Gökkuşbu Yay. İstanbul, 2004 s.243.

bağlamda değerlendirerek dörde ayırmıştır. Şairin kendi icadı olan mâna ve düşünceye “ihtirâ”, başkasından aldığı, ancak daha güzel bir ifadeye büründürerek kendisine mal ettiği türe “istihkak”, gerek kendisinden alıntı yapılan gerekse alıntı yapan şairin şiirlerinin edebî açıdan denk olduğu, dolayısıyla ikisinin de sahiplik iddiasında ortak olduğu türe “şerike”, alıntı yapılan şiiirden daha düşük seviyedeki şiire “serika” adını vermiştir. Ziyâeddin İbnü'l-Esîr, el-Meselû's-sâ'ir fî edebi'l-kâtib ve'ş-şâ'ir adlı eserinde şiir çalıntıları üzerinde ayrıntılı olarak durmuş (III, 218-292), bâkir ve orijinal mânaların kalmadığı gerekçesiyle serika ve intihale cevaz verilemeyeceğini, bâkir mâna kapısının her zaman açık olduğunu, bu yüzden bir kelimenin bile bazan serika sayılabileceğini ileri sürmüştür. Ayrıca bir şiirde intihal bulunup bulunmadığını tesbit etmenin büyük ediplerin, usta eleştirmenlerin işi olduğunu, bunun için geniş şiir kültürüne ihtiyaç bulunduğunu söyler. Telhîsü'l-Miftâh ve el-Îzâh sahibi Hatîb el-Kazvînî ile birlikte “serikât şî'riyye” konusu belâgat kitaplarına girmiş ve bedî' ilminin ihmal edilmemesi gereken konuları arasında yerini almıştır. Kazvînî'yi takip eden Telhîs şârihleri de aynı geleneği sürdürmüştür¹⁰.

İslam Ansiklopedisi'nden alıntılanan “intihal” maddesinin bir bölümü tezkireler üzerinde metinlerarasılığa dair çalışma yapılma nedenini açıkça ortaya koymaktadır. Klasik belagatte sirkat, bedi ilminin müstakil terimlerinden olup, çeşitli alt sınıflara ayrılarak tasnif edilmiştir. Bu tasnifte “intihal” sirkatin bir türünü oluşturmaktadır ki başka birinin ifadesini birebir olduğu gibi alma olarak izah edilir. Ancak bugün *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*'ne bakıldığında sirkat maddesinin olmadığı, sirkat yerine hırsızlık ve intihal maddelerine yönlendirildiği görülmektedir. Bu da aslında sirkatin zamanla nasıl bir daralmaya uğradığını açıkça göstermektedir. Oysa Mustafa Nihat Özön'ün *Edebiyat ve Tenkid* sözlüğünde intihal'in sirkat başlığı altında ve bir sirkat çeşidi olarak ele alındığını görülmektedir.¹¹

Modern bir kuram olarak bilinen metinlerarasılığın aslında klasik belagat eserlerinde de olduğu söylenebilir. Doğu retoriğinin en önemli kaynakları sayılan belagat kitaplarında “sirkat” teriminin doğru ve yerinde anlaşılması metinlerarasılığa dair alt başlıkları birçoğunu içermesi bakımından son derece önemlidir. Hatta modern kuramcıların metinlerarasılıkla ilgili farklı yaklaşımlarına neden olan ayrımlar belagat

¹⁰ İsmail Durmuş, “İntihal” *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 22, MEB, Ankara, 2000 s.350.

¹¹ Mustafa Nihat Özön, *Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü*, İnkılâp ve Aka Yayınevi, İstanbul, 1954, s.239.

eserlerimizde sirkatin altında bir sistem içinde yer almaktadır. Belagatteki Mana boyutunda yapılan sirkat, dizim ve tasvirlerde yapılan sirkat ve ifade tarzındaki sirkat ayrımları Kristeva'nın metinlerarasılık kuramı ve inceleme metodlarını anımsatmaktadır. Ancak klasik belagatte bu durum bir şairin diğer şairden alıntılarının ve mana benzerliklerinin ne derece olduğunu araştırmak ve bunun sonucunda şairin özgünlüğü hakkında bir hüküm verme amaçlı yapılırken metinlerarasılık kuramına bakıldığında bu eserler arası etkileşimin araştırılmasında bir sonuç kaygısı yoktur. Ancak belagatteki bu durumun sadece özgünlük hükmü için yapıldığını söylemek doğru değildir. Yukarıda bahsi geçen nazire, tehzil gibi terimlerle tahmis, taştir vb. nazım şekillerinin rağbet görmesi metinlerarası denilebilecek bu bağlantıların sadece şair ve eser eleştirisi için yapıldığı düşüncesini ortadan kaldırmaktadır. Ancak şunu da ifade etmek doğru olur ki özgünlüğe büyük değer atfedilen Doğu Şiir geleneğinde birebir alıntı hoş karşılanmamış ve diğer sirkat çeşitleri zamanla göz ardı edilmiştir. Sirkat sadece çalma ve şiir hırsızlığı şeklinde anlam daralmasına uğramış hatta günümüzde terimleri anlatan eserler de bile zamanla tek manası haline gelmiştir. Sirkatin çeşitlerinden söz edilerek bu konu anlaşılır hale getirilmeye çalışılmıştır. Bunun için klasik bir belagat kitabı olan Ahmed Hamdi'nin *Belagat-i Lisân-ı Osmani*'sindeki sirkat ile ilgili kısmında:

“*Sirkat* dahi sanâyi'-i lafziyyeden olup bu da sâ'irin kelâm veyâ şî'irini başka zeminde ifâdeye derler.”¹²

“*Sirkat, sanâyi-i lafziyye*”dendir. Başkasının kelâm ya da şîrini başka bir bağlamda ifâde etmektir.

Ahmed Hamdî tanımdan sonra sirkatin iki çeşidi olduğunu ifade ederek bunlarla ilgili açıklamalara geçer.

a.1. zâhirî (nesh ve intihâl): Başkasının kelâmının tamamını ya da bir kısmını hiç değiştirmeksizin almaktır. Yapılması belâgatçilerce hoş karşılanmaz.

a.2. mesh ve igâre: Başkasının sözlerinin dizilişini değiştirerek (“tağyîr”) ya da bazı sözleri alınarak (“ahz”) yapılan sirkat çeşididir. Bu türden sirkat, bazan orjinalinden (“mesrûkûn-minh”) fazla meziyete sahip olduğundan makbûl olur. Eğer, bu çeşit meziyetlere sahip değilse kötü görülür.

¹²Ahmed Hamdi, *Belâgat-i Lisân-ı Osmânî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1293, s. 116-117.

b. gayr-i zâhirî: Bu tür sirkatler beş kısımdır. Bunların tamamına izin verilip hoş görülmüştür.

1. Orjinalinin manası ile çalıntının manası benzeşen (“teşâbüh”),
2. Orjinalin manası, çalıntının “mahallinin gayrı”na naklolan,
3. Çalıntının manası, orjinalinin manasından daha mükemmel olan,
4. Çalıntının manası, orjinalinin manasının “nâkiz”i olan,
5. Orjinalin manasının bazısı alınıp daha fazla güzelleştirmek için çalıntıya eklenendir¹³.

Buna karşılık, etkileşimin yoğunlaştığı ve çalma hissi uyandıracak hususlardan kesin çizgilerle uzak durulmuştur. Aksini yapanlar için sert söylemler tercih edilmiştir. Sünbülzade Vehbi’nin verilen beyiti bu durumu kanıtlamaktadır.

Sirkat-i şîr edene kat’-ı zebân lâzımdır

Böyledir şer’-i belâgatda fetavâ-yı suhan

(Şiir çalanın dilini kesmek gerekir, belâgat kurallarınca sözün fetvası budur.)

Fehîmâ şâ’irân-ı bülhevesde kalmamış insâf

Kanâ’at eylemez mazmûna dîvânı çalar çarpar

(Ey Fehim, boşboğaz şairlerde insaf kalmamış, mazmunla yetinmez divanı çalar.)

Yukarıda örnek verilen beyitlerde şiir çalmanın çok sert bir şekilde eleştirildiği görülmektedir. Mazmunları ortak kullanmada bir sıkıntı olmaması aynı kelimelerin kullanılabilceği fakat şiirler arasında bir üslup farkı olması gerektiği vurgulanmıştır.

Bu bağlamda belagat ve klasik edebiyatımız dahilinde neyin metinlerarasılık olarak algılandığı neyinse reddinin tartışılmaz bir gerçek olduğu belirginleşmiştir.¹⁴

Bu kısımda metinlerarasılığa ait bazı kavramların Klasik Türk Edebiyatındaki karşılıkları verilerek aslında bu iki kavramın birbirinden çok farklı olmadığı üzerinde

¹³Kadriye Yılmaz Orak, *Belagat Geleneğimiz ve Belâgat-i Lisan-i Osmânî*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013, s.329.

¹⁴Aykanat, *a.g.m.*, s.15.

durulmuş ve bu terimlerin çalışmada yer alması yönüyle değerlendirmesi yapılmıştır. Güncel bir kuram olması nedeniyle metinlerarasılığa ait terimler ve bunların belagatteki karşılıkları verilmiştir. Temel olan kavramların on bir tanesi üzerinden bu inceleme yapılmaya çalışılmıştır. Çünkü metinlerarası kurama ait kavramların klasik belagatteki karşılıkları bulunmaya çalışılsa da bu kavramlarla çoğu zaman örtüşmediği ve tam olarak karşılamadığı görülmüştür. Aynı zamanda metinlerarasına ait bazı kavramlar klasik belagat terimlerinin birçoğunu aynı anda karşılamakta ya da belagat terimlerinden bir kavramın alt başlığı olarak yer almaktadır. Tezde yararlanılan ve karşılıkları net bir şekilde tespit etmeye çalışılan kavramlar üzerinde kısaca durulmuştur.

2.1.1. Anlam, Anlamlama (Fr. Sens, Significance):

Bu terim iki bağlamlı bir söylemdir. İlk bağlam olan anlam, “kelimenin söz içindeki diğer unsurlarla bağlantılı olarak zihinde yarattığı kavramlardan her biri”¹⁵ olarak tanımlanırken anlamlama; metindeki açık ya da örtük materyallerden hareketle asıl manayı bulma durumudur. Burada okur ya da okuma faktörü asıl etkindir. Şöyle ki; “ anlam metnin çizgisel okunmasının sonucudur, anlamlama ise metinlerarası okumanın.”¹⁶ Yani ilk konumda metin olduğu haliyle yorumlanırken, ikinci konumda metnin diğer metinlerle oluşturduğu göndergesel durumları tespit ederek yorumlama söz konusudur. Özellikle klasik şiirimizde şairler anlamı hiçbir zaman tek katmanlı olarak ifade etmemeye özen göstermişlerdir. Örnekte de verildiği gibi anlam denilen ilk konumda beyit bir sonbahar tasviri yapmakta iken anlamlama konumunda ise beyit bir derviş mazmununu içermektedir.

Eşcâr-ı bâğ hırka-i tecrîde girdiler

Bâd-ı hazân çemende el aldı çenârdan

(Bâkî)

(Bağın ağaçları tecrit hırkasına girdiler, sonbahar rüzgarı çenardan el aldı.)

¹⁵Zeynep Korkmaz, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, TDK. Yayınları, Ankara 1992, s.8.

¹⁶Kubilay Aktulum, *Metinlerarasılık // Göstergelerarasılık*, KanguruYayınları, Ankara, 2011, s.421.

2.1.2. Ana Metin (Fr. Hypertexte):

Fransızcadan dilimize tercüme edilmeye çalışılan bu kavram asıl anlamını tam olarak taşıyamamaktadır. Ana metin denilince aklımıza gelen ilk ve öncül metin anlamıdır. Ancak metinlerarasılık bağlamında bir metnin öncülünü ve ilk olanını tespit etmek olanaksızdır. Çünkü her metnin bir öncülü olduğu düşünülduğünde sonsuz bir devinim açığa çıkacaktır. Metinlerarasılık bağlamında ise ana metin, “Bir dönüşüm işleminin sonunda önceki bir metinden türetilen bir metne verilen ad”¹⁷ olarak tanımlanabilir. Bu işlem metinlerarasılık kuramı bağlamında iki şekilde var olur. Bunların ilki “*yalın dönüştürüm* / bir A metninin eylemini bir başka dönemde yeniden kullanmak ikincisi de *dolaylı dönüştürüm* / yazınsal bir türe ait bir metni model alarak yeni bir yapıt ortaya çıkarma”¹⁸ işlevleri ile karşımıza çıkar. Buradan çıkarılacak sonuç; ana metin doğrudan ya da dolaylı olarak sade ya da karmaşık şekilde bir başka metnin türevidir. Klasik Türk Edebiyatında çokça kullanılan nazire bu konuda verilebilecek en iyi örnek olabilir. Çünkü bir şiiri model alıp, aynı vezin, kafiye veya redifle yeni bir şiir yazma işi olarak tanımlanan nazire yazma eyleminin sonucunda yeni bir metin ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan ise yine Klasik edebiyatımızda kullanılan ve ana metin ilişkisinin var olduğu durum ise başka bir dilde yazılan eseri model alıp yeni eser üretme işidir. Özellikle mesnevilerde kullanılan model alma ve tercüme etme faaliyeti sonucunda açığa çıkan eser telif- tercüme eser kategorisine dahil edilir. Buna örnek olarak Nizamî Gencevî'nin *Hüsrev ü Şirin* mesnevisine Şeyhî'nin bu eseri model alarak yazdığı farklı nitelik ve vasıflara sahip olan Hüsrev ü Şirin mesnevisi gösterilebilir.

Birinci duruma örnek olarak Fuzulî ve Nedîm'in beyit örnekleri verilebilir.

Hayret ey büt sûretün gördükde la' l eyler beni

Sûret-i halüm gören sûret hayâl eyler beni (Fuzûlî)

(*Ey put (gibi güzel sevgili) yüzünü görünce dilim tutulur, benim bu halimi gören şaşırır.*)

Bûs-1 la'lün şöyle sir-âb-1 zülâl eyler beni

Kim gören âb-1 hayât içmiş hayâl eyler beni (Nedîm)

(*Dudağını öpmek, temiz sulara kanmak gibidir, beni gören ölümsüzlük suyu içmişim sanır.*)

¹⁷ Aktulum, 2011, *a.g.e.*, s.418.

¹⁸ Aktulum, 2011, *a.g.e.*, s.418.

Burada verilen örneklerde Nedîm'in Fuzûlî'nin beyitini model aldığını söylemek mümkündür. Metinlerarasılığın, metinlerin öncülünü belirlemenin imkânsız olduğunu söylemesi ilkesinden hareketle Fuzûlî'ye ait olan beyit, bu bağlamda ancak Nedîm'in anametninin öncülü olarak belirlenebilir.

2.1.3. Alt-metin (Fr. Hypotexte):

Bir metnin kendinden önceki ya da sonraki metinlerle olan ilişkisidir. Alt metin, ana metnin göndergesi olan metindir. “Alt metin bir metnin gerisinde başka metinlerin bulunduğunu bildirir.”¹⁹ Burada dikkat edilmesi gereken nokta bir metnin gerisinde başka metinlerin olduğunun bilinmesidir. Ancak bunu anlayabilmek için geniş bir bilgi birikimine sahip olmak gerekir. Çünkü bu durum alıntı şeklinde doğrudan değil manen yapıldığı için birincil metne ulaşmak daha zordur. Dolayısıyla da alt metinde geçen mana ya da telmih yoluyla oluşturulan iktibastan birincil metne ulaşmak okuyucuya ya da araştırmacıya kalmaktadır. Gönderge olan altmetin ve asıl metni örneklemek için klasik edebiyata ait bir beyitten yola çıkabiliriz.

Kaşların bâlâda seyr it ruhların gör zirde

Kıl temâşâ huldı zir-i sâye-i şemşirde (Nedîm)

(Kaşlarını yukarda seyret, yanaklarını aşağıda gör, kılıçların gölgesi altında cenneti izle.)

Nedim bu beyitinde; kaşı kılıça yanakları ise cennete benzeterek gerçekte kaşların yani kılıçların altında duran yanakları “Cennet kılıçların gölgesi altındadır” hadisiyle benzerlik ilgisi oluşturarak kullanmıştır. Yani burada hadis beyitin alt metni konumundadır.

2.1.4. Alıntı (Fr. Citation):

Aytaç'a göre, “Bir kimsenin anılmaya değer sözlerinden kelimesi kelimesine tekrarlanmış bir bölüm”²⁰ ya da “bir metnin başka bir metinde sözcüğü sözcüğüne yinelenmesi işlemi”²¹ olarak tanımlanabilir. İster edebi, ister bilimsel olsun alıntılarının

¹⁹ Aktulum, 2011, *a.g.e.*, s.417.

²⁰Gürsel Aytaç, *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Say Yayınları, İstanbul, 2003, s.198.

²¹ Aktulum, 2011, *a.g.e.*, s.416.

açıkça gösterilmesi gerekmektedir. Klasik edebiyatımızda bu durum ayet ve hadis alıntılanması şeklinde vardır. Eserlerde alıntı yapılırken alıntı yapılan kısım kırmızı mürekkeple yazılmış veya üzeri çizilerek belirtilmiştir. Bu terim belagat terimlerinden iktibas karşılıktadır. İktibas, beyitlerin anlam dünyasını genişleten telmih, tazmin, irsal-i mesel gibi sanatları da kapsar. Ziya Paşa'nın verilen örnekte Kur'an-ı Kerimden yaptığı alıntı beyitte verilmiştir.

Zâlimlere bir gün dedirir Kudret-i Mevlâ

Tallâhi le-kad aserek Allahû 'âleynâ

(Zalimlere bir gün yüce Mevla dedirtir: "Yemin ederiz Allah'a ki Allah seni bizden üstün tutmuştur.)

Alındıkları metinden bir başka metne doğrudan yerleştirildikleri için bu beyitte alıntı söz konusudur. Burada yapılan işlem aynı zamanda bir montajlama olarak da değerlendirilebilir.

2.1.5. Kolaj (Fr. Collage) :

Türkçede resim alanında parçaların bir araya getirilmesiyle yeni bir kompozisyon oluşturma anlamına gelmektedir. Sonrasında ise bu kullanım edebiyatla yani yazıyla ilişkilendirilmiştir. Aktulum, "Sözel olsun ya da olmasın, kolaj kullanımı yeni bir bütün içerisinde yer alan her tür parçaya verilen addır." ²² der. Klasik Türk Edebiyatı'nda tazminle benzerlik göstermektedir.

Bihamdillâh zamânında be-kavl-i Sabri-i şâkirt

Girîbân-ı felek mehcûr-ı dest-i âh-ı şekvâdır (Nef'i)

(Allah'a şükürler olsun, talebe Sabri'nin sözüyle zamanında şikayet edenin ahli ve yaralı eli feleğin yakasındadır.)

Beyitte Nef'i, Sabri'ye ait olan ikinci mısra'ı metnine yapıştırmıştır. Birinci mısradaki Sabri'nin mısra'ını aldığı dile getiren şair metinlerarası bir terim olan kolajın örneğini vermiştir.

²²Aktulum, 2011, *a.g.e.*, s.450.

2.1.6. Anıştırma (Fr. Allusion) :

Sezdirme veya sezdirimde bulunma şeklinde anlamlandırılabilen bu terim “ sözbilimde, bilinen bir olayı, bir atasözünü vb. anımsatma”²³ olarak karşılanmaktadır. Metinlerarasılıkta kullanımını oldukça fazladır. Aslında bu terimde de bir gönderim söz konusudur. Ancak bu gönderim açık bir şekilde yapılmamaktadır. Aktulum ise “söylenen bir şeyin söylenmeyen bir şeyle olan ilişkisi ve bu şey konusunda uyandırdığı düşünce”²⁴ olarak tanımlar. Klasik Türk Edebiyatı’ndaki telmihi kısmen karşılayan anıştırma daha çok karmaşık yapıda bulunan mazmunda anılan şifre düzeyindeki kelimelerle ve bu sözcükler ardındaki olayı anımsatmaktadır. Burada yanlış bir anlaşılmanın önüne geçmek için sayılan bu klasik öğelerin uygulama açısından çok yönlü oluşları onların metinlerarasılığa dair başka öğelerle de örtüşmelerine olanak sağlamaktadır. Ancak farklı bakış açılarının esas alındığı fakat ortalıklarının da göz ardı edilemeyeceği belagat ve metinlerarasılıkla ilgili terimlerin birebir denkliği söz konusu değildir. Çünkü modern bir teori olan metinlerarasılık en küçük farkları bile ayırarak yeni terimlere yer verirken belagat daha genel bir tasnif yolunu tercih etmiştir.

2.1.7. Gönderge (Fr. Reference):

Gönderge yani gönderimde bulunma, bir metinden doğrudan alıntı yapmadan okuru metne gönderme anlamına gelen bir metinlerarasılık terimidir. Klasik Türk şiirindeki telmih kavramı göndergeye karşılık gelebilir. “İfade içinde tarihî, dinî, menkıbevî, ilmî, edebî veya kültürel bir olay ya da bilginin tamamını çağrıştıracak bir kelime kullanmaya telmih adı verilir.”²⁵ Kolaylıkla anlaşılabilir bu terime bir beyit örneği üzerinden bakarsak;

Dem-i İsâ dirilür bûy-ı buhûr-ı Meryem

Açdı zambak yed-i beyzâ-yı kefi Mûsâvâr (Bâkî)

(*İsâ'nın diriltiren nefesi, Meryem'in buhur kokusu, Mûsâ'nın zambak açan beyaz eli.*)

Bu beyitte Hz. İsâ'nın nefesinin dirilticiliğine, Meryem'in hoş kokusuna ve Hz. Mûsâ'nın yed-i beyzâ hadiselerine telmih yapılmış ve o olaylara göndergede bulunulmuştur.

²³Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Multilingual Yayınevi, 2002, s. 420.

²⁴Aktulum, 2011, *a.g.e.*, s.420.

²⁵Menderes Coşkun, *Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2007, s. 140.

2.1.8. Kanıtlama (Fr. Argumentation) :

Bir söylemi ispat etmek için başka bir metin ya da metnin bir parçasından delil sunma anlamındaki bir metinlerarası terim olan kanıtlama Klasik şiirimizde beyitlerde kullanılan iktibas ya da irsal-i mesele tam olarak karşılık gelmektedir.

Güldürmez âdemi dehr akıtmayınca göz yaş

Oğlana süt verilmez ağlamayınca kardaş (Hayâlî)

(*Dünya, gözyaşı akıtmayınca insanı güldürmez, kardeş ağlamayınca oğlana süt verilmez.*)

Beyitte şair, ilk mısradaki kişisel bir görüşünü ifade ederken bu fikrini desteklemesi için ikinci mısradaki bir atasözü kullanmayı tercih etmiştir. Böylece görüşünü kanıtlama yoluna gitmiştir.

2.1.9. Parabol (Fr. Parabole) :

Mesel olarak karşılanan parabol; “sembol yakın, akılda yer edici, ders veren bir örnek olayı anlatarak okuyucuyu inandırmak, aydınlatmak amacını taşıyan anlatı” şeklinde tanımlanabilir.²⁶ Eğitici yönü olan öyküler bu terimin alanına girer. “İnsanlara ait bir mesajı, kahramanları hayvan olan hikâyeler vasıtasıyla vermeye fabl denir. Bir fikri gerçeğe uygun temsili hikâyeler vasıtasıyla anlatmaya da parabl adı verilmiştir.”²⁷ Mevlanâ Celaleddîn Rûmî'nin mesnevisinde şahısları gerçek kişiler olan hikâyeler örnek olarak verilebilir

2.1.10. Yansılama (Fr. Parodie):

Aktulum'a göre, yansılama “Konusu soylu bir metnin sıradan bir konuya indirgenerek dönüştürülmesine verilen ad”²⁸ şeklinde tanımlanabilir. Klasik Türk edebiyatında tehzil kavramı parodi ile tam olarak örtüşmektedir.

Dağıttın hâb-ı nâz-ı yâri ey feryad neylersin

Edüp fitneyle dünyâyı harâb-âbâd neylersin (Bahâyî)

²⁶ Aytaç, a.g.e, s.222.

²⁷ Coşkun, a.g.e, s.78.

²⁸ Aktulum, 2011, a.g.e, s.479.

(*Ey feryat, sevgilinin naz uykusunu dağıttın neylersin, fitne edip dünyayı harap ettin neylersin.*)

Dağıttın arpa vü buğdayı ey bâd neylersin

Edüp hırmen-gehim yekser harâb-âbâd neylersin (Hevâyî)

(*Ey rüzgar, arpa ve buğdayı dağıttın neylersin, harman yerimi harap ettin neylersin.*)

Beyitler arasında gülünç bir dönüşümün olduğu açıkça belli olmaktadır. Beyitteki kelimelerin ortaklığı söz konusu olmasına rağmen birinci beyit gayet edebi bir anlam ifade ederken ikinci beyit oldukça sıradan ve gülünçtür.

2.1.11. Uygun Olmayan Montaj (Fr. Montage Nonistope) :

Laurent Jenny'e göre "bir metinden bir parça yeni bir bağlama bir a priori bir anlamsal ilişki olmadan da sokulabilir."²⁹

Oluruz içmeyince bir dem mey

Ve mine'l mâi küle şey-in hay (Remzi)

(*Bir vakit içmesek, canlı her şeyi sudan yarattık.*)

Enbiyâ sûresi 30. Ayette geçen bu ayet beyitte bağlama uygun olmadığı halde eklenmiştir.

3. TEZKİRE GELENEĞİ VE 18. YÜZYIL TEZKİRELERİ

Arapça zikir kökünden türetilmiş olan tezkire kelimesi "*isteneni anma, hatıra getirme, yad etme hatırlamaya vesile olan şey*"³⁰ anlamlarını içerir. Kelime dilimizde çeşitli manalarda kullanılmıştır. "*Bütün bu adlandırmaların ötesinde tezkire, edebiyat terminolojisi olarak Osmanlı toplumunun maddi ve manevi kültürünü meydana getire her meslekten yaratıcı kişinin biyografik künye yazıcılığını temel alan bir tür anlamı kazanmış ve belirli bir meslekte tanınmış kişilerin, mesela velilerin, hattatların, mimar ve musikî ustalarının, hatta usta bir çiçek yetiştiricisinin, hayat ve sanatından söz eden*

²⁹ Aktulum, 2011, a.g.e, s.482.

³⁰ Abdulkadir Karahan, "Tezkire" *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8, MEB, Ankara, 1993, s.226.

edebî geleneğin adı olmuştur”³¹ Bu anlamıyla tezkire anlattığı çevrenin ya da mesleğin adıyla anılmıştır. Şairlerin hayatlarını anlatan tezkirelere Tezkire-i Şu‘arâ ya da Tezkiretü’ş-şu‘arâ, velileri anlatanlara Tezkiretü’l-evliyâ, hattatları anlatanlara Tezkiretü’l- hattâtîn denmiştir. Bütün bu farklı konularda yazılan tezkirelerin olmasına rağmen günümüzde tezkire denilince şuarâ tezkireleri gelmektedir.

Tezimizin de ana konusu olan tezkireler yani biyografik eserler tarih biliminin alt dallarından önemli bir kısmını teşkil etmektedir. İslam dünyasında da önemli bir yere sahip olan tarih anlayışının oluşmasında tezkirelerin önemi yadsınamaz. Hz. Muhammed (S.A.V)’in hayatına dair bilgilere biyografiler aracılığıyla ulaşmaktadır. Hadis aktarımında kullanılan biyografik veriler hadisin doğruluğunu tespit için kullanılmaktadır. Peygamber hayatını aktarmak için kullanılan biyografiler Arap toplumunda önemli şahsiyetleri ve devlet adamlarını da övme amaçlı kullanılan bir şekle dönüşmüştür.

XII. yüzyıl sonlarına kadar Arapça olarak devam eden, gelişen bu gelenek, XIII. Yüzyıldan itibaren yerini Farsça’ya bırakmaya başlamıştır. Farsçada tezkire türünün ilk örneğini Lübbâbü’l-Elbâb adıyla Muhammed el-Afvi vermiştir. Onu takip eden Molla Câmî’nin kaleme aldığı *Nefahâtü’l-Üns* dilimizde çevirisi yapılan ilk biyografik eserdir. Yine aynı edibin on sekiz bölümden oluşan *Bahâristân* adlı eserinin yedinci bölümde şair biyografileri yer almaktadır. Bahâristân’ın bu bölümünde toplam otuz sekiz şairin biyografilerine dair bilgi verilse de Fars Edebiyatında asıl dikkate alınabilecek örnek Devletşâh bin Alaü’d-devle’nin yazdığı *Tezkire-i Devletşah*’dır. Bu eser Ali Şir Nevayî’ye sunulmuş olup yüz kırk dokuz şair hakkında bilgi vermektedir. *Devletşah Tezkiresi* Fars ve Türk tezkirelerine modellik etmiş ve şiir örneklerinden çok biyografilere yer verilmiştir. Ali Şir Nevayî’nin mukaddime ve meclis denilen sekiz bölümden oluşan *Mecalisü’n- nefâis* adlı eseri şekil olarak Câmî ve Devletşah’ın eserlerine benzemektedir. Bu eser Herat, Horasan ve Azerbaycan’da yaşamış çoğu Farsça eser kaleme alan dört yüz elli beş şaire yer verir. Bu şairlerden kırk üçü Türk ya da Türkçe yazan şairlerdir. Nevayî şairlerin biyografisine çok yer vermemiş sadece beyit örnekleri vermiştir. Büyük şairlerin iki ya da üç, diğer şairlerin ise bir beyitini eserine eklemiştir. *Mecalisü’n-nefâis* Türk edebiyatında kaleme alınan ilk tezkire

³¹ Haluk İpekten vd. , *Şair Tezkireleri*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2002, s.10.

olmasının önemi yadsınamaz. Fakat asıl önemli yanı Anadolu'da meydana gelen tezkirelere modellik etmiş olmasıdır.³²

Çağatay Edebiyatında Nevayî ile başlayan gelenek kısa bir süre sonra Osmanlılara geçti. Batı Türkçesi geleneğinde de biyografi önce umumi tarihlerin içinde yer aldı. Bu anlamda ilk dönem tarihlerinin hemen hepsinde biyografiye rastlamak mümkündür. Umûmî tarihler dışında bizde müstakil biyografi olarak kaleme alınan ilk örnek, Lamiî'nin *Nefahâtü'l-üns*'ün tercüme ve zeylini ihtiva eden *Fütühu'l-mücâhidîn li Tervîhi Kulûbi'l-müşahidîn* (y.1520) adını taşıyan eseridir. Şairler tezkiresi olarak ilk örnek ise Sehî Bey ve onu izleyen ilk dönem biyografi yazarları, kendilerine Câmî'nin (ö.1492) *Bahâristân*'ını (y.1487), Devletşah'ın (ö.1495) *Tezkiretü's-şuarâ*'sını (y.1487) ve *Mecalisü'n-nefâis*'i örnek almışlarsa da XVI. Yüzyıla kadar gelişen edebi birikim ve onların yaratıcılarını bir araya getirme ihtiyacı, zamansız bir özenti değil, bir ihtiyacın cevabıdır. XVI. yüzyılda Latîfî ilk kez tezkire adını bu tür için kullanan yazardır. Daha sonra ise on üç yazar bu ismi kullanarak eserlerine tezkire adını vermişlerdir.³³

Osmanlı biyografisi daha önce diğer türler için de var olan bir geleneğin izleyicisi olduğu için bu eserler bir önsözle başlarlar. Bu bölümde Allah'a hamd ve peygambere duadan sonra kitabın niçin yazıldığından bahsedilir. Daha sonra biyografilere geçilir. Bu bölümde genellikle iki kısımdan oluşur. Birinci kısım, padişah ve hanedan mensuplarına ayrılmıştır. Tezkire yazarının tezkire yazmaktaki asıl amacı olan şairler bölümünün de ise Osmanlı ülkesinde yetişmiş ve Türkçe şiirler kaleme almış şairler er alır. Şairlerin doğum yeri, adı, lakabı, öğrenim durumu, meslek veya makamı, başlıca hocaları, hayatındaki önemli değişiklikler, ölümü, varsa ölüm tarihi, mezarının yeri gibi bilgiler verilir. Bazı tezkirelerde şairlerle ilgili anlatılan anekdot sayısı az iken bazılarında ise şair hakkında verilecek bilgiler bir anekdot zinciri içinde verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca tezkire yazarları biyografisinden bahsettiği şaire ait olan beyit örneklerini de ekler.

Biyografiye yönelik bu bilgiler tezkire yazarının imkânlarına, şaire zaman ve çevre olarak yakınlığı ya da uzaklığına, ayrıca yazarın bakış açısına bağlı olarak uzayıp kısalmaktadır. Âşık Çelebi'de son derece ayrıntılı ve uzun biyografi tarzı, Fâizî'de

³² İpekten vd. , a.g.e, s.9.

³³ İpekten vd. , a.g.e, s.10.

şairin adı, işi ve ölüm tarihinden ibaret bir şekle dönüşür. Güffî ise manzum tezkire yazan tek isimdir.³⁴

Tezkirelerin sonunda ise hatîme adı verilen bir sonuç bölümü yer alır. Bu kısımda tezkireci, eseri yazarken karşılaştığı sıkıntıları anlatır ve dua eder.

XVI. yüzyıldan XX. yüzyıla başlarına kadar devam eden tezkirecilik farklı şekli görünümle karşımıza çıkar. Bu durum özellikle tertip şekliyle ilişkilidir. Tezkireciler biyografisini anlattığı şairleri eserine hangi sırayla yerleştireceği konusunda birçok değişikliğe başvurmuşlardır. Latifî çok pratik bir şekil kullanarak şairleri alfabetik olarak sıralamıştır. Bu usul, küçük bazı istisnalar dışında Türk tezkireciliğinde oldukça fazla kullanılan bir tertip tarzı olmuştur. Tezkirelerin tertip tarzındaki farklılıklardan biri de hangi şairlerin bir arada verileceğine dair görüş farklılıklarıdır. Sehî ve Ahdî dışındaki XVI. yüzyıl tezkirecileri, şairlerin kendilerine has bir sınıf olduklarına, meslek ve diğer sosyal ölçülerine bakılmaksızın bir bütün olarak ele alınmaları gerektiğine inandılar. Bu kanaat XVIII. yüzyıla kadar devam etti. Fakat ortaya çıkan bu birikim bu yüzyılda Esrar Dede ve Âkif'i kendi çevrelerinin şairlerini bir tezkirede toplamaya götürdü. Böylece Esrar, sadece Mevlevî şairlerden, Âkif de Enderun'da yetişenlerden ibaret zümre tezkirelerini kaleme aldılar. Bunu daha sonra Ali Emîrî Efendi *Tezkire-i Şuarâ-yı Amîd*'de ve *İşkodra Şairleri*³⁵nde sadece aynı şehirde doğan biyografilerden ibaret tezkire haline getirdi.³⁶

Türkçe şair biyografisi yazma geleneği Doğu Türkçesi'nde başlamış olmakla birlikte bu yazı dilinde gelişimini sürdürememiş, Nevayî'den sonra ancak Sâdikî ile ikinci bir örnek verebilmiştir. Türün bu coğrafya yerine Osmanlı Devleti içinde hayatını devam ettirebilmiş olmasının sebebi, uzun ve istikrarlı bir devletin varlığı ile mümkün olabilmiş, Orta Asya'da tersine bir yapı söz konusu olduğu için, başka kültür ve sanat faaliyetleri gibi, XVI. yüzyıldan sonra yeni örnek üretilememiştir.³⁷

XVI. yüzyıl tezkirelerinin özelliği, ele aldıkları şairlerin büyük bölümünün kendi dönemlerinden önce yaşamış olmalarıdır. Bu yüzden biyografiler, toplanan bütün

³⁴ İpekten vd., *a.g.e.*, s.12.

³⁵ Hakan T. Karateke, *İşkodra Şairleri ve Ali Emiri'nin Diğer Eserleri*, Enderun Kitabevi, Ankara, 2013.

³⁶ İpekten vd., *a.g.e.*, s.13.

³⁷ İpekten vd., *a.g.e.*, s.13.

bilgileri ihtiva ettiklerinden uzundur. XVII. yüzyıl tezkirecileri ise daha çok kendi çağdaşlarını kaleme almışlardır. Bu dönem tezkirelerinde biyografiler kısalmış, örnek şiirler ise artmıştır. Şekilde meydana gelen bu değişiklikler, giderek antolojik eserler diyebileceğimiz bir tarzın doğmasına sebep olmuştur. Bu tarz tezkirelerde birkaç kelimelik biyografik bilgi ve uzun şiirler yer almaktadır. Örneğin Fâizî'nin tezkiresinde örnek şiir sayısı beş yüz kırk beş beyte çıkar. Bu antolojik tezkirecilerin Yümnî, Seyrekzade Asım, Beliğ, Silahdarzade Mehmed, Emin ve Şefkat'tir.³⁸

XVIII. yüzyıl ise kendinden önceki döneme bir tepki ve XVI. yüzyıla bir özentidir. Safâyî, Sâlim ve Râmiz tezkireleri şiirler de azalmanın ancak biyografilerde artışın görüldüğü tezkirelerdir.

Tezkireler, çeşitli sanatlar ve secilerle yazılmalarına rağmen ilk örnek olan *Sehî Tezkiresi*, üslup, ifade ve terminoloji açısından diğer dönem tezkirelerinden oldukça farklıdır. Hasan Çelebi, Sâlim ve Râmiz süslü bir anlatımı tercih ederek ilk dönem tezkirecilerinden ayrılarak, diğer dönem tezkirecilerine modellik yaptığı düşünülen *Latîfî Tezkiresi*'ne benzerlik göstermeye çalışmışlardır.

XVIII. yüzyıl Türk Edebiyatı tarihi içerisinde Osmanlı coğrafyasında kaleme alınan otuz altı tezkirenin dokuzunun yazıldığı yüzyıldır. Bu haliyle XVIII. yüzyıl diğer yüzyıllarla karşılaştırıldığında en çok tezkirenin yazıldığı dönem olma özelliğini taşımaktadır. Bu yüzyılda kaleme alınan dokuz tezkireden kısaca bahsedilecektir.

Mucîb Tezkiresi; Mustafa Mucîb Efendi gençliğinde görüşüp tanıştığı şairlerden topladığı şiirlerle oluşturduğu mecmuayı genişletip bu tezkiresini oluşturmuştur. Tezkiresine kısa bir giriş ve devrin sultanı IV. Murad'ın biyografisi ile başlamıştır. Şairleri alfabetik sıraya göre veren Mucîb, *Rıza Tezkiresi*'ni incelediği ve eserini aslında Riyazî'ye zeyl olarak yazdığını belirtmiştir. Yüz yedi şairin biyografisinden bahseden Mucîb Tezkiresinin dili süs ve özentiden uzak olup diğer tezkirelerde de olduğu gibi klişe ifadeler kullanmayı tercih etmiştir. Tezkire, *Riyazî* ve *Rıza Tezkireleri*'nden seçilmiş bazı şairlerin özetlenerek verilmiş olması bakımından fazla önemli olmamakla birlikte daha önce yazılan tezkirelerde bulunmayan on bir şairi ihtiva etmesi bakımından dikkate değerdir. Ancak eserde, bu yeni isimler hakkında kayda değer bir bilgi

³⁸ İpekten vd., a.g.e,s.13.

bulunmamaktadır.³⁹ Tezkirenin üç nüshası olup Kudret Altun tarafından 1997 yılında yayımlanmıştır.⁴⁰

Safâyî Tezkiresi; kaynaklarda divanının da olduğu söylenen Mustafa Safâyî tarafından kaleme alınan tezkirenin adı *Nuhbetü'l-âsâr min Fevâ'idi'l-eş'âr*'dir. Eser, bir önsöz, on sekiz takriz ve alfabetik sırayla verilen dört yüz yetmiş altı şairden oluşmaktadır. Safâyî eserini devrin sadrazamı Damat İbrahim Paşa'ya sunmuştur. Eserin yirmi beş yılda tamamlandığı belirtilmektedir. *Rıza Tezkiresi*'ne zeyl olarak yazılmıştır. Safâyî, tezkiresinde şairlerin adlarının üçüncü harflerine kadar alfabetik olarak sıralamış ve aynı adı taşıyan şairleri ise dizerken ölüm tarihlerini esas almıştır. Tezkireci, zaman zaman aynı mahlaslı şairleri birbirine karıştırmıştır. Yüzyılın sonlarında Safvet Efendi *Safâyî Tezkiresi*'ni özetleyerek yeni bir tezkire meydana getirmiş, Râmiz de eserini Safâyî'ye zeyl olarak yazmıştır.⁴¹ Eserin on sekiz nüshası olup Pervin Aynagöz tarafından 1988 yılında ve Nuran Altuner tarafından 1989 yılında akademik çalışma yapılmıştır.⁴²

Sâlim Tezkiresi; tezkiresi dışında Divan olan Sâlim, tarih, dil bilgisi ve dini içerikli sekiz esere sahip olup devrin sadrazamı Damat İbrahim Paşa'ya kasideler sunmuş ve devrin önemli, önemsiz olaylarına kıta ve tarihler söylemiştir. Tezkiresi ise uzun bir girişin ardından padişahları ve daha sonra da şairleri anlattığı iki bölümden oluşur. Sâlim kendinden önceki dönemin tezkirecilerini övdükten sonra kendi doğum tarihi olan 1099/ 1688 yılını esas alarak tezkire yazmaya başladığını söyler. İstanbul dışında iken çalışmadığını ve İstanbul'a döndüğünde Safâyî'nin tezkire yazdığını öğrenince çok üzüldüğünü ve bunun üzerine tezkiresini tamamladığından bahseder. Ancak eserini Safâyî gibi basit bir dille yazmadığını, eserinin sanatlı bir inşa örneği olduğunu ifade eder. Tezkiresinde toplam dört yüz yirmi üç şaire yer vermiştir. Biyografisini anlattığı şairler hakkında ayrıntılı bilgiler verdiği ifade edilen Sâlim kendisinin mensup olduğu ilmiye sınıfından şairleri ve hattatları daha çok yer ayırdığından Sâlim'in tarafsız olmadığını söylemek mümkündür.

³⁹ İpekten vd., *a.g.e.*, s.102.

⁴⁰ Kudret Altun, *Tezkire-i Mucib*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.

⁴¹ İpekten vd., *a.g.e.*, s.105.

⁴² Pervin Çapan, *Mustafa Safâyî Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-âsâr min fevâ'idi'l-eş'âr)*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005.

Sâlim, eserini yazarken Safâî'nin son 32 yılındaki şairlere ait verdiği bilgilerden ve Mehmed Şeyhî'nin aynı devri içine alan *Vekâyî-i Fudalâ* adlı *Şakâyyık* zeylinden de geniş ölçüde yararlanmışır. Ama eserinde Safâî'nin durmadan eleştirmesine karşın, ondan yararlandığını hiç söylememiş, yalnızca Şeyhî'nin eserinden yararlandığını açıklamıştır.⁴³

Tezkirenin dilinin oldukça süslü ve ağır oluşu Sâlim'in sade bir dil kullanmakla suçladığı Safâî'yi aşmak için yapılmıştır. Ayrıca çok kullanılan yabancı kelimeler, zincirleme tamlamalar ve secili uzun cümleler bilginin söz kalabalığı içinde kalmasına neden olmuştur. Eserin on altı nüshası olup Sâlim tezkiresi 1315 (1898) yılında İstanbul'da basılmışır. Eser üzerine Adnan İnce tarafından 1992 yılında akademik çalışma yapılmıştır.⁴⁴

Beliğ Tezkiresi; eserine *Nuhbetü'l-âsâr Li- zeyli Zübdetü'l-Eş'âr* adını veren İsmail Beliğ'in tezkiresi haricinde altı eseri ve bir de divanı bulunmaktadır. Tezkiresini Kafzade Fâ'izî'nin eserine zeyl olarak yazmıştır. Eser şiirlerin çok olmasından dolayı antolojik bir eser niteliği kazanmıştır. Tezkirede Necîb mahlasıyla şiirler yazan Sultan III. Ahmed'in biyografisiyle başlayıp dört yüz on üç şairin biyografileri alfabetik olarak sıralanmıştır. Beliğ tezkiresinde şairler hakkında bilgi verirken üç dört satırı geçmeyecek kısa açıklamalar yapmıştır. Beliğ şairler hakkında mübalağalı ve indî hükümler vermemiş, kısa ve öz bilgilerle şairleri tanıtır hakkında hüküm vermek üzere örnekler ile okuyucuyu baş başa bırakmıştır. Ayrıca İsmail Beliğ'in kısa sürede tamamladığı bu eserinde yanlış ya da eksik yazılan kısımların olduğu dikkat çekmektedir.⁴⁵ Eserin üç nüshası bulunup Abdülkerim Abdulkadiroğlu tarafından 1985 ve 1999 yıllarında olmak üzere iki kez yayımlanmıştır.⁴⁶

Râmiz Tezkiresi; tezkiresine *Âdâb-ı Zurfâ* adını veren Râmiz eserine aldığı şairlerin ölüm tarihlerini büyük bir titizlikle vermeye çalışmıştır. Eserde, bazı hal tercümelerinin daha sonra tamamlanmak üzere boş bırakıldığı, bazı şairlerin yalnızca

⁴³ İpekten vd., *a.g.e*, s.109-110.

⁴⁴ Adnan İnce, *Tezkiretü'ş-şu'arâ Sâlim Efendi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2005.

⁴⁵ İpekten vd., *a.g.e*, s.114.

⁴⁶ Abdülkerim Abdulkadiroğlu, *Nuhbetü'l-âsâr li-zeyli zübdeti'l-eş'âr*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.

adlarının yazıldığı ya da eksik bilgi verildiği, bazı cümlelerin birbirine bağlanamadığı, yarım bırakıldığı görülmekte yer yer anlatım bozukluklarına rastlanmaktadır. Bunlara bakınca Râmiz'in tezkiresini tamamlayıp son biçimini veremediği ve temize çekemediği anlaşılmaktadır. Bu yüzden herhalde ölümünden sonra Râmiz'in el yazısı ile ve karalama olan nüshayı iyi dostu olan Müstakimzade Süleymân Sadeddin Efendi gözden geçirerek, kenarlara yaptığı çıkmalarla, bilgi yanlışları, anlatımı hatta imlasına kadar düzeltilmiş, bazı eklemelerde bulunmuştur.⁴⁷ Tezkirenin dili oldukça ağırdır ve tamlamalarla cümleler uzatılmıştır. Eser üç yüz yetmiş beş şairin biyografisini içermekte olup beş nüshası vardır. Tezkire Sadık Erdem tarafından 1994 yılında yayımlanmıştır.⁴⁸

Silâhdârzâde Mehmed Emin Tezkiresi; Tezkire-i Şuarâ adındaki eser bir tertip fikrine bağlı kalmadan oluşturulmuş ve altmış şairin biyografisini içermektedir. Antoloji niteliğindeki bu eser, Belîğ Tezkiresinin zeyli durumundadır. Tezkireci, şairler hakkında çok kısa bilgiler verip bazı şairlerin sadece ismini belirtmekle yetinmiştir. Antoloji niteliğindeki eserde şiir örneklerinin seçimi ölçülü olmamıştır. Aynı değerdeki şairlerin bir için bir şiir örneği verilirken diğeri için on gazelden fazla örnek verilmiştir. Eserin dört nüshası tespit edilmiş olup tezkire basılmamıştır.⁴⁹

Safvet Tezkiresi; edebiyatımızda önemli bir yere sahip olmayan bu eser *Nuhbetü'l-Âsâr Fi- Fevâ'idü'l- Eş'âr* adıyla *Safâyî Tezkiresi*'nin özeti konumundadır. Eser, *Safâyî Tezkiresi*'nin başındaki takrizlerin kısaltılmış şekillerinden, seçilmiş üç yüz yirmi altı şair ve sona koyulmuş Tezyilü'l-kitab kısmından oluşmaktadır. Bu son kısımda ise Safvet Safâyî'nin tezkiresini bir arkadaşından birkaç günlüğüne ödünç aldığını o yüzden tanınmış bazı şairleri seçip kısaltarak yazdığını belirtir. Safvet özetlediği tezkiredeki bazı yanlışlıkları düzeltme yoluna gitmiş ve kimi zaman hatıra başlığı altında fıkralar eklenmiştir. Eser iki nüsha olup önemli bir eser sayılmadığından çalışılmamıştır.⁵⁰

Esrar Dede Tezkiresi; Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye adıyla kaleme alınan eser Şeyh Galib'in Mevlana'dan başlayarak tanınmış Mevlevi şairlerinin beğendiği şiirlerini

⁴⁷ İpekten vd., *a.g.e.*, s.118.

⁴⁸ Sadık Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zuraîfâ'sı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1994.

⁴⁹ İpekten vd., *a.g.e.*, s.121.

⁵⁰ İpekten vd., *a.g.e.*, s.123.

seçerek bir defterde topladığı ve bir tezkire yapması için Esrar Dede'ye verildiği bilinen bir sebeple yazılmıştır. Esrar Dede, Şeyh Galib'den aldığı şairlerin bir kısmını çıkarış ve kendisi bazı şairleri eserine ilave etmiştir. Böylece iki yüz on iki şairin biyografisi hakkında bilgi verilmiştir. Yazar, eserine aldığı şairler hakkında oldukça geniş ve ayrıntılı bilgi vermiş, bu arada büyük dedelerin menkıbe ve kerametlerini anlatmış, şiirlerini ve sanatlarını bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. Tezkirede oldukça fazla şiir örneği vardır. Eserini iki ayda tamamlayan yazar, şairlerin hayatlarını iyi incelememiş, sözlü kaynaklara çokça yer verdiği için eksiklik ve yanlışlıklara düşmüştür. Tanıdığı bazı şairler için oldukça övücü ifadeler kullanarak onları büyük bir şair konumuna getirmiştir. Bütün bu eksiklik ve olumsuzluklara rağmen *Esrar Dede Tezkiresi* bütün Mevlevi şairleri bir arada toplaması bakımından önemlidir. Belli meslek ya da gruptan meydana gelen şair tezkirelerinin ilkidir. Ayrıca eserde adı geçen bazı şairler için tek bilgi kaynağıdır.⁵¹ Eserin yirmi nüshası olup İlhan Genç tarafından yayınlanmıştır.⁵²

Âkif Tezkiresi; Enderunlu Âkif, *Mir'ât-ı Şi'r* adını verdiği eserini bir önsöz, dört bölüm ve bir hatimeden oluşturmuştur. Âkif kitabın hacmine göre oldukça uzun olan önsözünde şiir yazmaya yeteneğinin olmadığından çağdaşı olan Enderunlu şairleri bir tezkire halinde yazmayı tasarladığını belirtmiştir. Dört bölüme ayırdığı tezkiresinin birinci bölümünde Hane-i Hassa'dan altı, ikinci bölümünde Hazine-i Hümayun'dan sekiz, üçüncü bölümde Kiler-i Hassa'dan yedi, dördüncü bölümde Seferli Koğuşu'ndan iki şair olmak üzere yirmi üç şair hakkında bilgi vermiştir. Son kısımda ise İcmal-i Terceme-i Fakîr başlığı altında da kendi hayatından kısaca bahsetmiştir. Tezkire'nin sonunda yazarın yakın arkadaşı Enderunlu Vasıf'ı öven ve kitabının adının eserinin yazılış tarihi olduğunu söylediği on beyitlik bir kıtası vardır. Eserinde uzun cümleler, az kullanılmış kelimelerle yapılan zincirleme tamlamalar ve ardı ardına gelen secileri kullanan yazar bazen cümleleri içinden çıkılmaz bir hale getirmiştir. Sadece Enderunlu şairleri anlattığı için çok yararlanan bir tezkire değildir. Eserin sekiz nüshası vardır.⁵³

⁵¹ İpekten vd., *a.g.e.*, s.126.

⁵² İlhan Genç, *Esrar Dede Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2000.

⁵³ İpekten vd., *a.g.e.*, s.130.

I.BÖLÜM

18. YÜZYIL ŞUARA TEZKİRELERİNDEKİ TAKRİZ VE ATIFLARIN METİNLERARASILIK BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Tezkirelerin giriş kısmı niteliğinde olan takrizler, tezkireci tarafından kaleme alınmadığından şair biyografilerinden ayrı olarak değerlendirilecektir. Tezkireler hakkında oldukça olumlu ifadelerin kullanıldığı bu kısım; yazıldığı eseri övmektedir. Aynı zamanda takrizlerde yapılan atıflar da diğer tezkireler için övücü ifadelerin kullanıldığı bir yan-metin konumundadır. Takriz kısımlarının, eseri okuyanın tarafsız kalmasına engel olduğu ve diğer takrizlerdeki üsluplarla benzerlikleri nedeniyle metinlerarasılık bağlamında değerlendirilebilir.

Metinlerarasılık kuramının bir uygulama alanı olarak görülebilen tezkirelerin takriz kısımları incelenirken temel olarak Gerard Genette'in görüşlerinden yararlanılmıştır. Çünkü Genette'in *ana-metinsellik*, *yan-metinsellik*, *üst-metinsellik* ve *yorumsal üst-metinsellik* kavramlarına tezkirelerde doğrudan örnekler bulabilmek mümkündür. Genette'in hemen hemen bütün yazınsal eserlerde izlerine rastlanan bu görüşlerini, birbirinden etkilenmekle beraber farklı olduklarını iddia eden tezkire yazarlarında da görmek mümkündür. Tezkire yazarlarındaki bu farklılık iddiasının aslında bilgi değeri açısından olmadığı sadece üslup farklarından ve dil kullanım tercihlerinden kaynaklandığını düşünülmektedir.

Gerard Genette'in "metinsel-aşkınlık" olarak tanımladığı metin eleştiri kuramının alt başlıklarından birini oluşturan "yan-metinsellik" 18. yüzyılda kaleme alınan şuara tezkirelerinde açıkça görülmektedir. İncelenen üç tezkirenin ikisinin giriş kısmından önceki bölümünde yer alan takrizler yan-metinsellik kavramının en açık örneklerindedir. Bilindiği gibi takriz, bir müellifin eserine genellikle müellifin ricası üzerine dönemin önde gelen âlim ve ediplerinin yazdığı övücü takdim yazısıdır⁵⁴. Bu takrizleri, yan-metinsellik yönünden incelemek doğru bir yaklaşımdır.

⁵⁴ Mustafa Uzun, Ahmet Turan Arslan, "Takriz" *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 39, MEB, Ankara, 2010, s.472.

Safâyi Tezkiresi'nin başında yer alan on sekiz takriz, Sâlim Tezkiresi'ne ise yazılan on bir adet takriz bulunmaktadır. Bu takrîzler Arapça ve Farsça cümleler ve şiir parçaları içermesinin yanı sıra Sâlim'in Tezkiresine yazılan iki takrîz tamamen Arapça olarak kaleme alınmıştır. Bunlardan farklı olarak Râmiz Tezkiresi'nde ise takriz bulunmamaktadır.

Tezkire Adı	Takriz adedi
Safâyî	18
Sâlim	11
Râmiz	-

Kaynaklarda geçen bilgilere bakıldığında Râmiz'in eserini tamamlayamadan vefat etmesi, eserin bir arkadaşı tarafından düzenlenip yazılması sonucunda takrizlerin olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Ancak incelenen iki tezkirede yer alan takrizler başlı başına birer süslü nesir örneğidir. Takriz yazan kişinin tamamen övgülerine mazhar olan tezkireci ve eser, okuyucunun doğrudan olumlu bir yönlendirmeye eseri okumaya başlamasına neden olmaktadır. Takriz kaleme alan kişilerin sosyal statüleri ve edebi kişiliklerine bakıldığında okuyucunun eser hakkında olumsuz bir şüphesi kalmamakta ve takriz yazarlardan daha doğru düşünemeyeceğini hissederek eseri kayıtsız şartsız doğru ve gerekli görmektedir. Bu durum ise metin ve kaynak eleştirisine kısmen engel olmaktadır. Yazılan takrizlerin ne kadar nesnel verilere dayandığı ise söz konusu edilmemekte, takriz yazarının kişisel özellikleri dikkate alınmaktadır. *Safâyî* ve *Sâlim Tezkireleri*'nde geçen bazı takrizlere yer verilerek yan-metinsellik kavramının tezkirelerde kullanımı örneklendirilmeye çalışılacaktır.

1.1. Tezkirelerdeki Takrizlerin Yan-Metinsellik Bağlamında Değerlendirilmesi:

Gerard Genette'in yan-metinsellik kavramının şuaara tezkirelerinde en rahat şekilde tatbik edileceği yer şüphesiz takrizlerdir. Bu kısma incelenen tezkirelerde sayıca fazla olması nedeniyle takrizlerden ikisi Safâyî ve biri *Sâlim Tezkiresi*'nde olmak üzere toplam üç takriz örneği alınmıştır.

1.1.1.Safâyî Tezkiresinde Yan-Metinsellik:

Safâyî'nin tezkiresinde dönemin bir diğer tezkirecisi olma yönüyle Sâlim'in kaleme aldığı takriz ve Safâyî'nin tezkiresinde hakkında uzunca bilgilerin yer aldığı dönemin meşhur şairlerinden Tâ'ib'in takrizine yer verilmiştir. Sâlim Tezkiresinde ise devlet erkânından olan ve tezkireci ya da mesleği doğrudan şairlik olmayan dönemin Galata kadısı Abdurrahman Fâ'iz'in takrizine yer verilmiş ve bu takrizler birbirlerine benzerliği yönünden de incelenmeye çalışılmıştır. Bu takriz örnekleri verilerek yan-metinselliğin 18. yüzyıl şura tezkirelerindeki varlığı anlatılmaya çalışılacaktır.

İlk olarak bir tezkire yazarlarından Sâlim'in Safâyî'nin tezkiresine yazdığı takrizde yan-metinselliğin kullanımı üzerinde durulmuştur. Yan-metinselliğin yanı sıra takrizlerde metinlerarasılığın varlığından da söz etmek mümkündür. Çünkü takrizler büyük oranda birbirine benzerlik göstermekte ve övücü ifadeler çoğunlukla birbirinin aynısıdır. Takrizlerde Arapça ifadelerin kullanılmasını sadece takriz yazma geleneğiyle açıklamak mümkün olmayacaktır. Eğer bir gelenekten söz edilecekse bu durumun en önemli nedeninin metinlerarasılıktan kaynaklandığını söylemek yanlış olmaz.

“Fâzıl-ı cihân nihrîr-i zamân Şeyhü'l-islâm müftî'l-enâm Mirzâ Mustafâ Efendi hazretlerinin mahdûm-ı mükerrerleri olup hâlâ İstânbûl kazâsı pâyesi i'tibârıyla mu'teber ü mükerrer olan Sâlim Mehmed Efendi hazretlerinin tahrîr buyurdukları takrîz-i dil-nişîndir.

Sebt edip pâkîze-gûy-ı 'asr olan şâ'irleri

Oldu hoş-kilk-i Safâyî bâ'i-i hayr-ı du'â

Yek-kafesde bâg-ı şî'rin cem' edip bülbüllerin

Etdi yârân-ı safâya bir ziyâfet gûyiyâ

Hezâr u sad-hezâr tahsîn u âferîn bu utrûfe- ıstınâ'-ı nûkhet-karîne ki

⁵⁵ ان الله يحب السهل الطلق fahr-i zîver-ârâ-yı ser-nâme-i medâyih-i zâtları olan şu'arâ-yı defâyinü'l- berekâtın leâlî-i nazm-ı bî-hemtâları ve her bir suhanverin zamânında rûz-

⁵⁵ Bkz. Çapan, *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî* dipnot 48: inne'llaha yuhibbu's-sehle't-taliki: “Allah açık olan kolaylığı sever”

nâmçe-i hâlleri evrâk-ı vücûd-ı nâdiretü'l- âfâkları gibi bâlî olup nâm-ı nâmî ve zât-i girâmîleri köhne takvîm-mânend varak-ı hâtıra-i yârân-ı safâdan bi'l-küllîye mensî olmak revâ olmayıp ve ol gürûh-ı lâyıkü'l-ihtirâmın şân-ı şâyân-ı ikrâmları علمو اولادکم⁵⁶ kelâmı ile şîrâze-bend-i mecmû'ati'l-mübâhât iken mürûr-ı a'vâm ve te'âkub-ı leyâlî vü eyyâm ile 'uhûd-ı ba'îde ve seneler cedîde oldukça be-herhâl tûl-ı âmed tezkire-i sâbika sedd olup iktifâ-yı masâdır-ı hâli ile ferâmûş-ı savâdır-ı suhandânân-ı mâzi eylemek lâyık u sezâ olmadığından Safâyî-i üstâd-ı şîrîn-refîâr işbû târ-ı 'anberin-evtâr ile masnû' olan şu'arâ-yı san'at-şi'ârı ve والطير اجناس تطير و انما للغاتين⁵⁷ ma'nâsına kafes-i tûfiyân-ı hoş-güftârân-ı şu'arâ-yı zamân eylediğinden her biri şâ'ir-i mâhirin gûy-ı dürr-i meknûn ve edâ-yı pür-mazmûnu ile âyîne-i cemâl-i kâlde sûret-i ra'nâ-yı nükte-i mısra'-ı⁵⁸ سجع طيرها موزون⁵⁸ nümâyân olmuşdur. Hoşâ sa'y-i tâm ve hıdmet-i mâlâ-kelem ki böyle bir eser-i nâzik-biherîn elî anqضاء الزمان بادئ باد و لاجل التذكرة اولاد ذكوري⁵⁹ endâhte-i verâ-yı hayât eylemekden evlâter ü ziyâd oldugu cây-ı istib'âd değildir. ولم يجد الا ابن سعيه فمن كان اسعى كان بالمجد اجد را⁶⁰ vâkı'â pençâh u saddan beri bu sadede bir karîha tasaddî ve bu emr-i lâzîmü't-tahrîre bir dest-i himmet ta'addî etmeyip her sûret-i hâl esnâ-yı makâl bu cemâl-i bâ-kemâle gûyiyâ verâ-yı perde-i i'tizârdan bu emr-i hatîr âyîne-i ta'bîrde temerrüd-i bârid ve 'izzü'l-ablak-cemâlile burka'-güşâ-yı tasvîr olur deyü esb-i cevlân-gîr-i kudretlerine tâziyâne-i himmeti dirîg eyleyip bu meydâna bir fâris-i be-nâm rahş-suvâr-ı ihtimâm olmamışken bu zât-ı sûtûde-sıfâtun safvet-i derûnu bu kârı sezâvâr görmeyip himmet-i bülend ve tab'-ı feyzmendi mazhar-ı ilhâm-ı sâfî ve karîn-i feyz-i vâfi olup cûybâr-ı midâd-ı şekker-nihâdların bu vâdî-i dil-güşâ-mübâdiye cârî ve nesîm-i dâ'im-'anberîn-şemâme-i nefehât-ı güftârların bu gülzâr-ı pür-ezhâra sârî eyleyip⁶¹ از رشك تو بر اب كند مقله فرات⁶¹ sadâsın kulkul-ı midâdından her taraf gûş ve nagamât-ı belâbil-i gül-bün-kaleminden her bâr di-mâg-ı

⁵⁶ Bkz. Çapan, *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî* dipnot 49: 'allemu evlâdüküm bi's-şî'ri:

"Çocuklarınıza şîir öğretin"

⁵⁷ Bkz. Çapan, *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî* dipnot 50: ve't-tayru ecnâsun tatiru ve innemâ li'l-lugâtilhinne habsun fi'l-ekfâsi: "Kuşlar da çeşit çeşittir, uçmaktadırlar. Onların dilinde kafeslerde hapsolmek vardır."

⁵⁸ Bkz. Çapan, *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî* dipnot 51: devhatün secin tayruha mevzûnün: "Bir seci bahçesidir, kuşları da bir düzen içindedir."

⁵⁹ Bkz. Çapan, *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî* dipnot 52: ilâ inkizâi'z-zemâni bâdiu bâdin ve li ecli't-tezkireti evlâdun zekûriyyun: "Zamanın bitiminde daha zaman var. Ve (bu) tezkire içinde kabiliyetli kişiler var."

⁶⁰ Bkz. Çapan, *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî* dipnot 53: velem yecidü'l-insânu illâ sa'yihî fe men kâne es'a kâne bi'l-mecdi ecderen: "İnsan ancak çalışmakla mükellefdir, kim çalışırsa o anılmaya lâyık olacaktır."

⁶¹ Bkz. Çapan, *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî* dipnot 54: ez reşk-i to ber âb koned mukle-i firat: "Nehrin kaynağı seni kıskandığınan su akıtır."

zîbâsı ⁶² من يفعل الخير لا يعدم جوازيه لا يذهب العرف بين الله و الناس 62 nüktesinin bûy-ı dil-cûyun der-âgûş etmektedir.

Te'âla'llah zihî zîbende âsâr-ı Safâyî kim
Safâ eyler ana bakdıkça yârân-ı safâ her bâr

Sezâdır olsa makbûl-i e'âli tarz-ı dil-cûyu
Gülistân-ı hezârân-ı suhandır bu bihîn-âsâr

قرضه بمدحه على عجاك الحال
و قرضه با اثناء عليه ثم قال ⁶³

Oldu takrîzine sad-haclet ile âmâde
Pâ-şikeste kalem-i Sâlim-i Mirzâ-zâde ⁶⁴.

Yukarıda yer alan Sâlim tarafından *Safâyî Tezkiresi*'ne yazılan bu takrizde “*Dünyanın faziletlisi, zamanın âlimi Şeyhülislam Mirza Mustafa Efendi hazretlerinin oğlu olup hala İstanbul kadılığı rütbesiyle itibarı olan Sâlim Mehmed Efendi hazretlerinin yazdıkları hoş takrizdir.*” Şeklinde sadeleştirilen uzun başlık Safâyî'ye aittir. Bu başlıkta Safâyî, Sâlim'in babasını, “Fâzıl-ı cihân nihrîr-i zamân” gibi övücü ifade ve sıfatlarla süslediği açıkça görülmektedir. Sâlim'in babasının Şeyhülislamlığı bilgisi bu sıfatlarla birlikte verilmiştir.

Sâlim'in, Safâyî Tezkiresini övmek için yazmış olduğu takrîze dil açısından bakıldığında Arapça cümlelerin sıklığı dikkati çeker. Yedi Arapça cümle, bir Arapça beyit ve bir Farsça cümle bulunmaktadır. Takrizlerde Arapça kullanma geleneğini bu takrizde de kullanıldığı görülmektedir.

⁶² Bkz. Çapan, *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî* dipnot 55: men yef'alü'l-hayra lâ ya'dumu cevâzihi lâ yezhebü'l-'urfe beyne'llahi ve'n-nâsi: “Ve iyi işler Allahla kullar arasındadır. Hayır işleyen bir insanın mükâfatı kaybolmaz.”

⁶³ Bkz. Çapan, *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî* dipnot 56: Karradahu bi medhihi 'alâ 'acâleti'l-hâli Ve karradahu bi's-senâi 'aleyhi sümme kâle: Şiiri acele bir şekilde onu övmek için yazdı ve onun iyiliklerini sergiledikten sonra şöyle dedi”

⁶⁴ Pervin Çapan, *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî*, AKM Yayını, Ankara,2005 s.39,40.

Sâlim'in nazımla başlayan takrîzi, süslü nesir cümlelerinin ardından nazım parçaları ile devam eder. Takriz, Sâlim'in adının geçtiği bir beyit ile son bulur.

Genel olarak takrizde Sâlim, bu eserin gerekliliğini şairlerin hayatlarının diğer nesillere aktarılması için ne kadar önemli olduğunu belirttikten sonra bunu Safâî'nin yapabildiğini söylemiştir. Safâî'yi “şâir-i mâhir” olarak nitelendiren Sâlim, Safâî'nin tezkiresi için yazdığı takrîzindeki bu övgülerine rağmen kendi tezkiresinin devlet büyüklerine ve kendinden önce tezkire yazan *Latîfî*, *Aşık Çelebi*, *Hasan Çelebi*, *Riyazi* gibi tezkirecilere övgülerinin olduğu birinci bölümünde Safâî'nin tezkiresinin eksik, dilinin sanatsız ve kuru, buna mukabil kendi tezkiresinin sanatlı bir inşa örneği olduğunu belirtir.

Sâlim'in Safâî'yi eleştirdiği kısım incelendiğinde;

“Dîvân-ı Hümâyûn bendelerinden kademe-i ma'rifete râtib olan enderûn-ı tezkiremizde mestûru'l-ism Safâî-nâm kâtib Tezkiretü's-şu'arâların pâ-nihâde-i ka'de-i sükût oldukları sâl-i güzeşte-i vakâyi' sumûtundan pîrâne-ser cünbiş-nümâ-yı eser olması edhem-i hâme-i sebük-hırâmıma bir şevk-i cedîd ve tâziyâne-ihimâm olup yârân-ı safânın bâzâr-ı ma'ârifte dahî degeri olduğu cevher-fürûşân-ı şeh-r-bend-i 'irfâna şeb-çerâg-ı Bahr-i 'Ummân gibi nümâyân ve mihr-i sipihr-i cihânâsâ 'ayân olmagla bunların evsâfında mezbûrun refâtâr-ı sâdesine rızâ-dâde olmayıp dil-i zârım gibi der-künc-i ferâg olan müsvedde-i hayâlimi bir kâlba ifrâg eyleyip ol vezîr-i rûşen-zamîr-i Hâtem-şiyem ve ol Âsaf-ı bülend-himmet ve Süleymân-âsitânın meclis-i muhteremlerine hemçün hediye-i nemle ber-âsitân-ı Süleymân 'arîza-i 'ubûdiyyet ma'nâsına 'arz etmege dâmen-der-miyân oldum”⁶⁵.

Günümüz Türkçesi'ne

Padişah divanının kullarından ilim sınıfına dahil olan ve tezkiremizin içinde ismi gizlenen Safâî isimli katibin Tezkiretü's-şu'ara yazması kalemime yeniden bir şevk olup, tezkirede adı geçenlerin cevher saçan ve ilim pazarında değeri açıkça ortada olmakla bunların vasıflarında adı geçenin (Safâî) sade yazmasına rıza göstermeyip...

şeklinde bir kısmının anlam itibariyle aktarılmaya çalışıldığı bölümde Sâlim, oldukça süslü bir nesir dili kullanmış ve alıntılanan kısımda tam olarak ne anlatmak

⁶⁵ Çapan, *a.g.e*, s.149.

istediğini ifade edememiştir. Daha ilerleyen kısımlarda tezkirelerde adı geçen kişiler için övücü ifadeler kullanmıştır. Safâyî'nin tezkire yazdığını öğrenince üzüldüğünü söyleyen bu yüzden tezkiresini hızlıca tamamladığını kendi ifadelerinden anladığımız Sâlim'in Safâyî'nin dil kullanımını eleştirmekte ve vasıfları yüce olan şahıslara ait bilgilerin anlatımının sade bir dille yapılmasının doğru olmadığını söylemektedir.

“enderûn-ı tezkiremizde mestûru'l-ism Safâyî-nâm kâtib” yani “Safâyî namında tezkiremizde ismi gizlenen katib” tabirini kullanan Sâlim aslında Safâyî'den yararlandığını ancak ismini gizlediğini söylemiştir. Bu beyan, Safâyî'nin tezkiresi ile *Sâlim Tezkiresi* arasında metinlerarası bir bağlantının varlığını göstermesi bakımından önemlidir.

Safâyî Tezkiresi'ne bir diğer takrîz de tezkirecinin eserinde geniş olarak anlatılan Tâ'ib tarafından yazılmıştır. Taib'in alıntılanan takrizinde;

“Mevâlî-i 'izâmdan 'Osmân-zâde Tâ'ib Ahmed Efendi'nin takrîz eylediği takrîz-i latîfdir.

El-hâk bu sandûkatü'l-cevâhir-i nevâdir-âsâr kıyâm-ı rûz-ı bâzâr kıyâmete dek sâhibine ser-mâye-i iftihâr olsa revâdır ki lücce-i ⁶⁶ ان من الشعر لحكمة 'de perverde-i âgûş-ı asdâf-ı tıba' u hûş olmuş nice dürr-i yetîm-i nâkid-pesend-i nazm u nesri hâvî bir mecmû'atü'l-me'âsir-i letâyif-fehâvidir. Her harfî bir sühandânın dîbâce-i şeref-nâme-i ma'ârifi ve fihris-i makâlât-ı zarâyif ü letâyifi olup kâr-hâne-i ان من البيان لسحرا ⁶⁷ 'de tamga-zen-i kâlâ-yı iştihâr olan târ-endâzân-ı nesîc-i mülemma'-târ-ı hayâlden herbirinin masnû'-ı minvâl-i yerâ'a ve dest-i sâhte-i fesâhat ü berâ'ası olan kumâş-ı harîrî-târ-ı âsârları ecnâsından birer yâdigârını muhtevî olmanın perniyân-ı elfâz u ma'ânî-i bedî'ü'l-beyânı rûy-ı kârından vesmegâh-ı hitâmına varınca peymûde-i endâze-i nigâh-ı im'ân kılındıkda kabâ-yı şâhid-i istihsân olmağa şâyân görülmüştür. Nakdine-i ma'dûde-i enfâs-ı hayâtına ticâret-i nîmgâh-ı ma'rifete sarf ile izâ'a-i bidâ'a-i evkât ve ifnâ-yı 'ömr-i bî-sebât eden böyle sevdâger-i dâd u sitâd-ı metâ'-ı hünere ya'ni câmi'ü'l-hurûf Safâyî-i suhanvere bu kârdan iktisâb-ı sûd ve bu tarikle ihrâz-ı fevâ'id-i murâd u maksûd etmemek muhâlif-i meşreb-i gayret-i erbâb-ı himmet olmanın bu kitâbın câdde-i sutûrın memerr-i kavâfil-i enzâr eden üli'l-ebşardan

⁶⁶ Bkz. Çapan, *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî* dipnot 75: inne mine's-ş-i'ri le hikmetün: “Şiirde hikmet vardır.”

⁶⁷ Bkz. Çapan, *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî* dipnot 76: inne mine'l-beyâni le sihrun: “Beyanda sihir vardır.”

müsted'âdır ki nevâ-yı bülend-himmetin haddi hân-ı katar-ı âmâl-i mü'ellif-i kitâb
etmekle nâ'il-i ecr ü sevâb olalar.

Nazm

Sa'yi meşkûr ola Safâyî'nin
Verdi hükmün sühan serâyinin

Kıldı cem'-i me'âsir-i şu'arâ
Etdi pâkîze bir iş peydâ

Hâlini yazmış idi mâzînin
Kulağı çınlasın Riyâzî'nin

Bu da isrine iktifâ etdi
Gûş-ı eflâki pür-sadâ etdi

Eserin cümleye görüp fâyık
Bu kitâba bakan olur 'Âşık

Görse idi bu nüsha-i edebi
Ola ahsente-hân Hasan Çelebi

Ehl-i tab'ı bu nüsha-i 'irfân
Etdi tarz-ı latîfine hayrân

Âferin kim Safâyî-i üstâd
Kodı Hâtem gibi zamânede âd

Rûh-ı eslâfı anıp eyledi nâm

Ya'ni gönderdi tezkireyle selâm

Sevvedehu'l- fakîr Ahmed Tâ'ib eş-şehîr bi-'Osmân-zâde"⁶⁸

Büyük âlimlerden Osman-zade Tâ'ib Ahmed Efendi'nin yazdığı güzel takrizdir şeklinde başlayan ve iki adet Arapça veciz ifadenin bulunduğu takriz dokuz beyitlik bir şiir parçası da içermektedir. Arapça ve Farsça karışık tamlamaların yer aldığı takrizde bu tamlamalar dört kelime zincirleme tamlamalar içermektedir. Tezkireciye dua ile biten bu takrizin nazım bölümünde tezkirecinin Hâtem gibi zamanına bir ad bıraktığı söylenerek tezkireci övülmüştür. Ayrıca nazım bölümünde yer alan ifadelerde bir diğeri de tezkirenin 16. yüzyılda kaleme alındığı düşünülen Hasan Çelebi tezkiresi ile karşılaştırılması ve Safâyî Tezkiresinin daha üstün görülmesidir.

Görse idi bu nüsha-i edebi

Ola ahsente-hân Hasan Çelebi

Osmanzâde Tâ'ib'in bir diğeri övgüsünde edebî yönden yüksek seviyede olan eserin bilimsel yönden de başarılı olduğu "nüsha-i 'irfân" sıfatından anlaşılmaktadır.

1.1.2.Sâlim Tezkiresinde Yan-Metinsellik:

Safâyî'nin tezkiresine yazılmış on sekiz takrizden iki takrizin incelenmesinin ardından dönemin diğeri bir tezkirecisi olan *Sâlim Tezkiresi*'ne göz gezdirdiğimizde Sâlim için ise on bir adet takriz yazılmış olduğu ve bu takrizlerin *Safâyî Tezkiresi*'ne yazılan takrîzlerle olan benzerliği dikkati çekmektedir. Bunlardan Galata kadısı Abdurrahman Fâ'iz el-Hüseynî'nin kaleme aldığı takrîzini alıntılıyoruz:

"Ahsent ki himmet edip ol kân-ı fezâ'il

Cem' eyledi hep bir yere nazm-ı şu'arâyı

Erbâb-ı hüner yazsa sezâ levha-i câna

Bu nev-eser-i Sâlim-i pâkîze-edâyı

⁶⁸ Çapan, *a.g.e.*, s.49-50.

Hakkâ ki nakş-bendân-ı nesîc-i belâgatin dest-dâde-i hayâlleri olan kâlâ-yı hoş-kumâş-ı kârgâh-ı fesâhati tamga-zede-i i'tibâr ve zîver-i bâzâr-ı iştihâr kılmagla ser-mâye-i kadr ü şânların müzdâd ve kâşâne-i cenânların âbâd eden zât-ı pür-kemâl ve kâmil-i bî-hemâl hasîb ü nesîb edîb ü erîb *e't-tavdu'l-eşummu ve'l-bahru'l-hızammu el-fâyizü bi'l-istihâl bi-a'lâ derecâti'l-kemâl*⁶⁹ asrın fâzıl-ı bî-mânendi Mehmed Sâlim Efendi hazretleri ki sâbıkan revnak-bahş-ı mesned-i fetvâ olan şecere-i tayyibe-i fazl u takvâ Mîrzâ Mustafa Efendi hazretlerinin semere-i behiyye-i nihâl-i âmâli ve ol 'asl-ı sâbit-i fazl u efzâlin fer'-i nâbit-i 'adîmu'l-misâlidir. *'Ammerehu'r-rabbü'l-celîlü bi-lutfihi'l-cemîli ma'a aslihi'l-asîl*⁷⁰ şevâhid-i tıba'-ı tâze-gûyân-ı mâzî vü hâlin *'alâ kadri merâtibihim*⁷¹ kadd-i mevzûnlarına çesbân hıla'-ı pür-bahâ-i nazm u inşâ ilbâsıyla behcet-efzâ-yı hüsn ü ânları olup her birinin sencîde-ta'bîr ü tâze-mazmûn-ı beytü'l-kasîd-i belâgat-meşhûnun intihâb u cem' ü imlâ ve bî-hem-tâ bir serv-i bûstân-ı belâgat ve her noktası bir hâl-i ruhsâr-ı şâhid-i fesâhat her lafzı bir gül-gonca-i gülistân-ı hüsn ü behâ her cevher-i harfî zînet-efzâ-yı 'arûs-ı ma'nâdır. El-hâsıl her vechile makbûl-i erbâb-ı fazl u kemâl olup nazar-ı 'atfet-i evliyâ-yı ni'ama sezâ bir eser-i bî-hemâl olduğu kadr-şinâsân-ı erbâb-ı 'irfâna rûşenâdır. *Kerrema'llâhu câmi'ahâ bi-neyli'l-murâdâti fi'd-dareyn bi-hürmeti men hüve fahrü's-sakaleyn salla'llâhu 'aleyhi ve 'alâ âlihi hüümü's-şürefâ'u fi'l-kevneyn*⁷².

*Harrerehu'l-fakîr 'Abdu'r-rahîm Fâ'iz el-Hüseynî el-kâzî bi-medinet-i Galata sâbıkan*⁷³.”⁷⁴

İki beyitlik bir şiir örneği ile başlayan takrîzin ikinci beyitinde Sâlim'in eserinin adı anılarak övülmüştür. Dört adet Arapça ibarenin bulunduğu takrîzde Arapça cümlelerin üç tanesini dua niteliklidir. Bunlardan ikisi eserin yazarına yönelik övgülerken biri Hz.Muhammed(S.A.V) için yazılmıştır. Takrîzin içeriğine bakıldığında Sâlim ve babası Mirza Mustafa Efendi'yi yücelten sıfatlarla dolu olduğu görünür. Eserin bilgi aktarımı açısından öneminden bahsedilmeyip eserde yer alan şairlerin

⁶⁹ Bkz. İnce, *Tezkiretü's-Şu'arâ Sâlim Efendi*, dipnot 75: O yüksek bir dağ, engin bir deniz ve olgunluğun en yüce derecesini liyakatle kazanandır.

⁷⁰ Bkz. İnce, *Tezkiretü's-Şu'arâ Sâlim Efendi*, dipnot 76:Yüce Rab, güzel lutfuyla, asil aslıyla birlikte ona uzun ömürler versin!

⁷¹ Bkz. İnce, *Tezkiretü's-Şu'arâ Sâlim Efendi*, dipnot 77: Mertebelerine göre

⁷² Bkz. İnce, *Tezkiretü's-Şu'arâ Sâlim Efendi*, dipnot 78:Allah, insanların ve cinlerin övücü olan Hz. Muhammed (S.A.V)'in hürmetine, onu derleyeni iki cihanda isteklerine kavuşma ile sevindirsin; Allah o peygamberi ve iki cihanda şerefli kişiler olan yakınlarını rahmetine bürüsün!

⁷³ Bkz. İnce, *Tezkiretü's-Şu'arâ Sâlim Efendi*, dipnot 79:Onu, Galata şehri kadısı fakir Abdurrahim Faiz el-Hüseyni yazdı.

⁷⁴ Adnan İnce, *Tezkiretü's-Şu'arâ Sâlim Efendi*, AKM Yayınları, Ankara,2005, s.78.

mertebelerine göre sıralandığı, tezkireci tarafından şairlerin beyitlerinden güzel örnekler seçildiğini söyler ve takriz yazarı tarafından en önemli görülen konu ise eserin belagat ve fesahat açısından güzel olmasıdır. Takriz yazarı Abdurrahim Fâ'iz'in görüşüne göre eserin her satırı belagat, her noktası fesahat, her lafzı değer ve güzellik ve her harfi ise mana gelinini süsleyen bir ziynet hükmündedir.

İkisi Safâyî ve biri *Sâlim Tezkiresi*'ne yazılan üç takrîz incelendiğinde bu metinlerin aslında bir eser tenkiti yapmak yerine yazarların vasıflarını övdüğü ve eseri yazan ve eserde yer alan şahıslar üzerinden tezkirelere hüküm verdiği görülmektedir. Tezkireyi sadece sanat ve dil kullanımını açısından incelemeye çalışmak bilgi içerikli metinler için doğru bir yaklaşım olmamakla beraber dönemin takrîz yazarları tarafından bu şekilde incelenmesi eserlerin yazıldığı söylenen dönemlerde bilgi kaynağı olarak nitelendirilen eserlerin çok sayıda olmadığı bir sonucu olabilir. Çünkü eserleri inceleyip bu metinleri kaleme alan kişilerin bilgi içeren metinlerin özellikle tezkirelerin en fazla olduğu 18.yüzyılda sadece sanatsal yönden eserleri incelemesi şaşırtıcıdır. İçerdiği bilginin eksik olup olmamasını, gereksiz sayılacak anlatımlara yer verilip verilmemesi dikkat çekicidir. Bu şekilde yapılan incelemelerin eserin başında yer alan takrîzler sonucunda okuyucunun eleştirel bir bakışla esere bakmasını zorlaştırmış ve süslü nesir örneklerinin çokça yer aldığı bu eserlerin dili günümüz okuyucusunu çaresiz bırakmıştır. Eserlere yazılan yorumlar ve önsözlere göre genel hükümler veren okuyucu bu eserlerin sanatı ve dili karşısında büyülenmiş ve eserin kaynak niteliğini göz ardı etmesine neden olmuştur.

1.2. Takrizlerdeki Atıfların Metinlerarasılık Bağlamında Değerlendirilmesi:

Takriz kısımlarında yer alan diğer eserlere özellikle de tezkirelere yapılan atıfları da metinlerarasılık içinde ele almak mümkündür. Çünkü takriz yazarlarının daha önceki dönemlerde tezkire yazar tezkirecileri takrizlerde kullanma şekli oldukça benzerlik göstermekte hatta bazen aynı şekilde kullanılmaktadır.

Tezkirelerde metinlerarasılığın varlığından tezkirelerin takriz bölümlerinde eserin kaleme alındığı dönemden daha önceki dönemlerde yazılan tezkirelere yapılan atıflarda da görmek mümkündür. Daha önceki dönemlere ait tezkireleri takriz yazdığı eserle karşılaştıran takriz yazarları ortak bir tavırla övücü ifadelerin dışına çıkmamıştır. Takriz

yazarları önceki tezkireleri ve tezkirecileri takriz yazdıkları esere hayran olan bir hal içinde hayal etmişlerdir. Takriz yazarlarının çoğunluğunda aynı tavır göz önüne çıkmaktadır.

18.yüzyılda kaleme alınan tezkirelerden özellikle Safâî Tezkiresi'ne yazılan takrizlerde eserin yazıldığı döneme kadar geçen sürede telif edilen birçok tezkirenin ve tezkirecinin adının geçmesi tezimizde bu durumun ayrı bir başlık altında verilmesine sebep olmuştur. 18. yüzyıl öncesinde yazılan tezkirelere yapılan göndermeler çoğunlukla Safâî Tezkiresi'ni övme maksatlı yapılmış gibi görünse de tek nedenin bu olduğunu düşünmemekteyiz. Takrizlerde adı geçen tezkire ve tezkireci adları özellikle 16. yüzyıldan başlayan bir tezkire yazma geleneğinin varlığını ispat etme çabasının olduğu düşüncesini akla getirmektedir.

1.2.1.Safâî Tezkiresinin Takriz Bölümünde Diğer Tezkirelere Yapılan Atıflar:

Bu kısımda Safâî ve Sâlim tezkirelerinde yer alan toplam yirmi dokuz takriz incelenmiştir. Bu takrizlerde takriz yazılan tezkireci diğer tezkire yazarlarıyla karşılaştırıldığı ve daha üstün görüldüğü dile getirilmiştir. Takriz yazarlarından bu karşılaştırmayı yapanların atıf yaptığı tezkireler incelenirken takrizlerdeki sıralama yerine tezkirelerin yazım tarihi esas alınmıştır. *Sâlim Tezkiresi*'nin takrizlerinde dönemin inşa yazarlarına atıfta bulunulmuş ancak daha önceki dönemlerde yazılan bir tezkireye göndermede bulunulduğu tespit edilmemiştir. Râmîz'in tezkiresine takriz yazılmadığından bu tezkire çalışmanın dışında tutulmuştur.

İncelemede varılan sonuç takrizlerin birbirinden çok da farklı olmadığı ve eseri yüceltme dışında bir kaygısının olmadığı düşünülmektedir. Takrizlerde eski tezkirecileri "klişe medhiyelerle övme" bağlamında bir metinlerarasılığın olduğundan söz edebiliriz. Bu sonuca götüren en önemli etken ise takrizlerin söylemlerindeki büyük benzerliklerdir. Bu kısımda çoğunlukla Gerard Genette'in yan-metinsellik kavramından yararlanmamıza rağmen aslında takrizlerin de kendi arasında metinlerarası olduğundan söz etmeden geçilememektedir.

1.2.1.1.Latîfî Tezkiresine Yapılan Atıflar:

Safâyî tezkiresinde; Nahîfî Süleymân Efendi'nin takrizinde Latîfî'yi 16. yüzyıl tezkirecilerle karşılaştırılmış ve böylece dönemin tezkirecilerine atıfta bulunmuştur.

Tezkire-i Latîfî Hasan Çelebi'den ahsen ve 'Âşık ve 'Ahdî ve Riyâzî'den müstahsen olmak iddi'âsından ihbât-ı hukûk-ı eslâf ve isbât-ı 'ukûk-ı ahlâf mülâhazası 'akdü'l-lisân-ı cesâret olmasa kat'an takdîm ü tercih ve cezmen tenbîh ü tasrîh emrinde tereddüd olunmayıp tasdîki lisân-ı kalem-i sadâkat-rakamda ma'kûd u tahkîki rakam-ı hakîkat-ı 'âlemde ma'hûd idi.⁷⁵

Latîfî Tezkiresi Hasan Çelebi'den güzel ve 'Âşık, 'Ahdî, Riyâzî'den daha iyi olmak iddiasından şeklinde başlayan bu bölümde Nahîfî Süleymân Efendi Safâyî'nin tezkiresine takriz yazarken daha önceki dönemlere ait tezkirelerden bahsetmiş ve Latîfî tezkiresini ön plana çıkarmıştır. Günümüz Türkçesi'ne tam olarak aktarmakta zorlanılan bu kısımda kesin olarak anlamlandırılmayan cümleler vardır. Latîfî Tezkiresi'nin Ahdî, Hasan Çelebi gibi adı geçen tezkirelerden daha iyi olma iddiası tam olarak anlaşılmamıştır. Eğer bu cümlede bu iddianın Latîfî'ye ait olduğu düşünülürse cümle kronolojik olarak hatalıdır. Çünkü 16. yüzyıl tezkirelerine bakıldığında Latîfî Tezkiresi döneminin ilk yazılan tezkiresi olma özelliğini taşımaktadır. Ancak takriz yazarının kendi incelemelerinden sonra bu iddiayı ortaya attığı düşünülürse bu paragraf anlam kazanmaktadır. Takriz yazarı bu iddia sonucunda Latîfî tezkiresini dil ve içerik açısından kusursuz görmüş, diğer yazarların da eserin bu gücünü bildiğini dile getirerek düşüncesini kuvvetlendirmeye çalışmıştır.

Şehrî Muhammed Efendi'nin yazdığı takrîzde 16. yüzyıl tezkirecilerinden Latîfî ve 'Âşık Çelebi'den bahsedilmiştir.

Oldu te' lif-i Latîfî fâyık

Görse dil-dâde olurdu 'Âşık

(Latîfî'nin eserinden üstün oldu, Aşık görse gönlünü verirdi.)

⁷⁵ Çapan, a.g.e, s.45.

Bu kısımda Safâî'nin tezkiresi Latîfi tezkiresinden üstün tutulmuş, aynı zamanda 16. yüzyılın diğer bir tezkire yazarı olan Aşık Çelebi'nin Safâî tezkiresini çok beğeneceğine dair bir söylem yer almaktadır.

Subhî-zâde Feyzullâh Efendi'nin takrizinde ise;

Görse anı Latîfi-i merhûm

Tezkiresini eyleye ma'dûm⁷⁶

(Merhum Latîfi onu görse, tezkiresini yok ederdi.)

Bu beytte de Safâî'nin tezkiresinin güzelliği karşısında döneminin en büyük tezkirecisi sayılan Latîfi'nin bile eserini yok etmek isteyeceği belirtilerek tezkirenin şöhreti arttırılmak istenmiştir.

1.2.1.2. Âşık Çelebi Tezkiresine Yapılan Atıflar:

Osman-zâde Tâ'ib'in takrizinde yer alan nazm bölümünde ise;

Eserin cümleye görüp fâyık

Bu kitâba bakan olur 'Âşık⁷⁷

(Eserini bütün eserlerden üstün görüp bu kitaba bakan Aşık olur.)

Bu beytte Osmanzâde Tâ'ib Aşık kelimesini tevriyeli kullanmış ve esere bakan aşık olur, çok beğenir manasının yanında bu kitaba en önemli tezkirecilerden kabul edilen 'Âşık Çelebi'nin bile bakacağını söyler. Böylece Safâî'nin tezkiresine övgü yapılırken 'Âşık'ın tezkiresinin de önemini vurgulanmıştır.

⁷⁶ Çapan, a.g.e, s.54.

⁷⁷ Çapan, a.g.e, s.49.

1.2.1.3.Hasan Çelebi Tezkiresine Yapılan Atıflar:

Osman-zâde Tâ'ib'in takrizinde yer alan nazm bölümünde;

Görse idi bu nüsha-i edebi

Ola ahsente-hân Hasan Çelebi⁷⁸

(Bu edep eserini görseydi, Hasan Çelebi (eserin) güzelliğini söylerdi.)

Osmanzâde Tâ'ib diğer tezkirecilere övgüde bulunduğu gibi Hasan Çelebi tezkiresine de göndermedi bulunmuş ve Safâyî'nin eserini Hasan Çelebi'nin beğeneceğini dile getirmiştir.

Subhî-zâde Feyzullah Efendi'nin kaleme aldığı takrizinde ise;

Nazar etse Hasan Çelebi eğer

Ahz ederdi nice dürr-i gevher⁷⁹

(Eğer Hasan Çelebi (esere) baksa nice mücevher verirdi.)

Diğer tezkirelerle de eseri karşılaştırmaya çalışan Subhî-zâde Feyzullah Efendi eseri gören Ahdi'nin bir daha tezkiresinden bahsetmeyeceğini, Latifi'nin eserini yok edeceğini söylerken dönemi için başarılı bir tezkire sayılan Hasan Çelebi'nin Safâyî'nin tezkiresini gördüğünde tezkireciyi değerli mücevherlerle ödüllendireceğini söylemektedir.

Seyyid Kelîm Efendi'nin takrizinde adı geçen Hasan Çelebi diğer takrizlerin çoğunda nazm içerisinde yer alırken burada süslü bir nesir parçasının içinde yer bulmuştur.

ve eğer Hasan Çelebi merhûm nûş-ı bâde-i rengîn mütâla'sıyla neşve-yâb olaydı dest ü pâyı hinnâ-nihâde olan 'arâyis-i zamân gibi pâ-der-gill ve dest-beste-i şerm ü hicâb olup

⁷⁸ Çapan, a.g.e, s.50.

⁷⁹ Çapan, a.g.e, s.54.

mecâl-i reh-güzârîsi tarîk-i inşâ ve 'inân-gîrî-i gülgûn hâme-i tahrîr-i tezkiretü'ş-şu'arâ muhâl olacağı sâgar-şiken-i kîl u kâldir.⁸⁰

Günümüz Türkçesi:

Ve eğer merhum Hasan Çelebi renkli şarap içme düşüncesiyle mutluluk bulsaydı eli ve ayağı kınalı olan zamanın gelini gibi sıkıntılı ve utangaç olup bu yoldaki gücünü nesir yolunda ve gül renkli idareci (yazar) şuara tezkiresi yazma kalemi olmanın imkansız olacağı dedikodusunun kırık kadehi (gibi)dir.

Günümüz Türkçesine aktarılmaya çalışılan bu bölümde Feyzullah Efendi oldukça sanatlı bir dil kullanmış ve Hasan Çelebi'nin tezkire yazmasının o döneminde çok zor olduğunu dile getirmeye çalışmıştır. Döneminde tezkire yazmanın imkansız olduğunu söyleyen takriz yazarı Hasan Çelebi'nin tezkiresini yazmasını eli ayağı kınalı olan bir gelinin utangaçlığına benzetmiştir. Hasan Çelebi'nin tezkiresini bu çekingen tavra rağmen başardığı söylenmiştir. Takriz yazarı tarafından tezkire yazmanın zor olduğu söylenen 16. yüzyılda yedi tezkirenin yazılmış olduğu düşünüldüğünde yazarın tespitinin övme dışında bir anlam ifade etmediğini açığa çıkarmaktadır.

1.2.1.4. Riyazî Tezkiresine Yapılan Atıflar:

Subhî-zâde Feyzullah Efendi'nin takrizinde;

Gûş ederse Riyâzi ez-dil ü cân

Ola bunca ma'âniye hayrân⁸¹

(Riyazi gönül ve candan duyarsa bu kadar manaya hayran olur.)

17. yüzyılın önemli tezkirecilerinden sayılan Riyazi'nin Safâyî Tezkiresini görse hayran olacağını düşünen takriz yazarı Safâyî'nin eserinin üstünlüğünü vurgulamaya çalışmıştır.

⁸⁰ Çapan, a.g.e, s.55.

⁸¹ Çapan, a.g.e, s.54.

Seyyid Kelîm Efendi'nin takrizinde;

Fi'l-vâkı' bu eser-i nev-tarz u bî-hemtâdır ki her sahîfesi hadâyık-ı ma'ânî-i tâze ve şakâyık-ı ta'bîrât-ı rengîn ile mânend-i gülistân-ı ferâh-resân ve câ-be-câ midâd-ı surh ile ârâyış-fezâ-yı nihâl-i 'anberîn-berg-i sutûru olan esâmî-i büleganın her biri bir gül-i hamrâdan nişân olmagla bülbül-i rûh-ı Riyâzî-i Firdevs-âşiyân sûziş-i hevâ-yı tâkat-rübâ-yı reşk-i fesâhat ve ârzû-yı neşve-i tabî'at-güşâ-yı istimâ'-ı belâgatiyle gâh mirvaha-cünbân-ı bâl-i hasret ve gâh zezeme-pirâ-yı makâm-ı hayret olsa şâyeste vü şâyândır.⁸²

Gerçekten bu eşsiz ve yeni tarz bir eserdir ki her sayfası şeklinde başlayan bu kısımda takriz yazarı Riyazî'nin Safâyî Tezkiresi'ni görünce kıskanacağını ve hayrete düşeceğini söylemiştir. 17. yüzyılın en iyi tezkiresi sayılan Riyazî Tezkiresi hakkında takriz yazarının bunları söylemesi Safâyî'yi övmenin dışında bir değer ifade etmemektedir. Çünkü şairle müteşairi birbirinden ayırdığını söyleyen Riyazî'nin⁸³, bazı hataları diğer tezkireciler tarafından açıkça gösterilen Safâyî ile karşılaştırmanın uygun olmayacağı düşünülmektedir.

Rıf'atî 'Ali Beg Efendi'nin takrizinde;

Fi'l-hakîka vâdî-i ibdâ' u icâdda ser-cümle mü'ellifân tezâkire maslâ ve sâbık olmagla debdebe-i gûş-ı iştiârî tânin-endâz-ı sımâh-ı Riyâzî-i üstâd olduğu müstağnî-i 'ani'l-beyândır.⁸⁴

Günümüz Türkçesi:

Hakikaten yeni bir şey ortaya koyma ve icat vadisinde bütün yazarlar önceki tezkirelerde olmakla övünme debdebesinin, üstad Riyazî'nin kulağını çınlattığı söylenenler arasındadır.

Riyazî'ye göndermenin yapıldığı takrizin bu kısmında ise övgü; Safâyî'nin tezkiresinde yer alanların o kadar övündüğünü bu sesin tezkire yazmada üstad kabul edilen Riyazî'nin dahi kulağını çınlattığı şeklinde dile getirilmiştir.

⁸² Çapan, a.g.e, s.55.

⁸³ İpekten vd. , a.g.e, s.85.

⁸⁴ Çapan, a.g.e, s.56.

Nedîm Ahmed Efendi'nin takrizinde;

Riyâzî fehâvisinde Tezkire-i Riyâzî-i bir gonca-i nev-demîde ve yetîme-i se'âlibi bir şeb-nem-i çekîde ve reyhâne-i şihâb-ı huffâcı bir sebze-i h'âbidedir.⁸⁵

Riyazî'nin manasında Riyazî Tezkiresi yeni bitmiş bir gonca

Hamdî Ahmed Efendi'nin takrizinde;

eger Riyâzî merhûmun âvize-i sımâh-ı cânı ve tahliye-sâz-ı sâmi'a-i rûh-ı revânı olmak mümkün olsaydı fi'l-hâl kulakdan 'âşık ve mazreb-ı mesel تعشق الاذن قبل العین⁸⁶ olmaga lâyük-ı sâdık olurdu.⁸⁷

Günümüz Türkçesi:

eger Riyazî merhumun can kulağının avizesi ve ruhunda duyduklarını dışarı çıkarmak mümkün olsaydı bu halde kulaktan aşık ve "kulak gözden önce aşık olur" (sözüne) layık olurdu.

İncelenen takrizlere bakıldığında Safâî Tezkiresi'ne takriz yazanların çoğunlukla daha önceki dönemlerin tezkirelerinden söz etmişler ve Safâî'nin kaleme aldığı tezkirenin farkını vurgulamaya çalışmışlardır. Ancak övgünün dışına çıkamayan bu karşılaştırmalar edebiyat eleştirisi yönünden oldukça zayıf kalmışlardır.

⁸⁵ Çapan, *a.g.e.*, s.57.

⁸⁶ Bkz.Çapan, *Mustafa Safâî Efendi Tezkire-i Safâî*, dipnot 85: ta'suku'l-üznü kable'l-ayn: "Kulak gözden önce aşık olur."

⁸⁷ Çapan, *a.g.e.*, s.58.

II. BÖLÜM

18. YÜZYIL TEZKİRELERİNDE ŞAİR BİYOGRAFİLERİNİN METİNLERARASILIK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

18. yüzyıl tezkirelerinde yer alan şair biyografileri de, aynı dönemde yazılan diğer tezkireler ile olan benzerlikleri yönünden metinlerarasılık bağlamında incelenebilir. Bu bölüm tezkirecilerin eserlerini yazarken kullandıkları metod ve tezkirelerde yer alan bazı şairlerin biyografilerinin metinlerarasılık bağlamında incelenmesi şeklinde ana başlıklardan oluşmaktadır.

1.TEZKİRELERDEKİ BİYOGRAFİLERİN YAZIMINDA TEZKİRECİLERİN ORTAK TAVIRLARININ METİNLERARASILIK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ:

Bu kısımda tezkire yazarının eserini kaleme alırken izlediği yol metinlerarasılık bağlamında ele alınıp tezkirecinin bize göre yazma metodundan söz edilmiştir. Tezkire yazmanın 15. yüzyıldan itibaren başladığı düşünüldüğünde tezkire yazımının devam ettiği yaklaşık dört yüzyıl boyunca yazım tekniğinde gelişme ve değişmelerin görülmesi gerekirken bu süre zarfında tezkire yazarının eserin düzenindeki yaptığı bazı değişiklikler dışında farklılıklarla çok fazla rastlanmamaktadır. Aynı bilgiyi kullanması ve sanatlı ifadelerle süslenmesi yönüyle gelenekleşmiş gibi gözükten tezkire yazımı aslında bir önceki tezkireyi tekrar ve tezkirecinin kendi sanatını göstermeye çalışarak yaptığı bir aktarımın ötesine geçememektedir. Tezkirelerinin metinlerarası olduğunu ispatlayabilmek için incelenen şairler üzerinden bazı yargılara ulaşılmıştır. Tezkirelerde adı geçen şairler hakkında birkaç taneyi geçmeyen farklı bilgilerin yer alması, aynı temel bilgilerin aynı sırayla verilmesi gibi nedenlerle bu eserlerin metinlerarası arası olduğu kanısına varılmaktadır. Bu görüşü desteklemek için incelenen tezkirelerde tespit edilen benzerlikler başlıklar halinde verilmiştir.

1.1.Bütün Tezkirelerde Yaklaşık Aynı Temel Bilgilerin Kullanılması:

İncelenen şahıslara ait aynı temel bilgilerin tezkirelerde yer alması biyografik nitelikteki eserler için uygundur. Ancak incelenen tezkirelerin aynı dönem içerisinde yer alsalar bile yazım yıllarının farklı olduğunu bilmemiz temel bilgilerde bazı değişikliklerin olabileceğini düşünmemize neden olmuştur. Örneğin, *Safâyî* ve *Sâlim Tezkireleri*'nin yazıldığı sırada hayatta olan bir şairin *Râmiz Tezkiresi*'nde vefat tarihinin yer alması gerekirken bu bilgiye bazen rastlanılamaması tezkirelerde farklı bilgilerin yer almadığı görüşümüzü desteklemektedir. En azından vefat tarihi gibi temel bilgilerde bir değişiklik var ise bu durumun kaleme alınan o tezkirede yer alması gerektiği düşünülmektedir. İncelenen tezkirelerde şairlere ait temel bilgilerin hiçbir eserde olmadığı örneklere de rastlanmaktadır. Tezde bazı şairlerin modern biyografilerine de yer verildiğinden incelenen tezkirecilerden hiç birinin, tezkirelerde adı geçen şairler ile ilgili, olması gerektiği düşünülen temel bilgidan bahsetmediği görülmektedir. Hâlbuki modern biyografi yazarlarının taradığı ve şairin yaşadığı dönemde yazıldığı söylenen diğer biyografik eserlerde yer alan bilgi incelenen tezkirelerde yer almamaktadır. Bu durum da tezkirecilerin çoğunlukla birbirlerinden yararlandığı sonucunu destekler niteliktedir.

1.1.1. Hem Doğrudan Hem de Dolaylı Olarak (Anekdotlarla) Aynı Mesajın Verilmesi:

Tezkire yazarları şairin hayatını daha ispatlayıcı hale getirmek amacıyla yazdığı düşünülen anekdotlarla aynı bilgiyi değiştirerek aktarmaya çalışmışlar ve bazı şairler için keramet içerikli hikâyeleri eserlerine eklemiştir. Şairlerin hayatı incelendiğinde şairin hayatına dair verilen bir bilginin diğer tezkirede yer almadığı bu bilginin bir anekdot haline dönüştürülerek diğer tezkirelerde olduğu görülebilmektedir. Bazen anekdotların küçük değişikliklerle diğer tezkirelerde de yer aldığı örnekler mevcuttur. Örneğin; *Safâyî Tezkiresi*'nde yer alan İkbâl'in tıp ilminde başarılı olduğu bilgisi *Sâlim Tezkiresi*'nde 2.6.2.5 numaralı başlıkta yer aldığı üzere şairin bulunduğu yerdeki veba salgınına önceden bildiği bir keramet olarak hikâyeleştirilmiş ve şairin tıp ilmindeki başarısından söz edilmemiştir. Burada aynı bilgilerden yararlanan *Safâyî* ve *Sâlim*'in bilgiyi aktarışındaki farkları görülmektedir. Tezkirelerde yer alan bu anekdotlar aynı

bilginin değiştirilmiş hali olarak düşünölmektedir. Temelde aynı olan bilgiyi hikâyeleştirilerek hacimli olarak anlatmak tezkirelerin birbirine ne denli yakın olduğunun ispatı olarak düşünölebilir.

1.2.Temel Bilgilerin Aynı Sırayla Verilmesi:

Aynı temel bilgileri kullanan tezkire yazarlarının sahip olduğu bilgilerin çoğunu aynı sırayla aktarması tezkirecilerin birbirinden yararlandıklarının ispatlarından biri olabilir. Bazı temel bilgilerin aynı sırayla verilmesi biyografik eserler için normal karşılanmasının yanı sıra bilgi aktarımının büyük bir kısmında aynı durumla karşılaşmak dikkat çekicidir. şairlerin hayatları anlatılırken; şairin adı, ortaya çıktığı yer, ailesine ait bilgiler gibi şaire ait temel özellikler genellikle aynı sırayla verilmiştir. Ancak tezkireciler tarafından çoğunlukla aynı sırayla verilen bilgilerin arasına yerleştirilen şairin hayatıyla doğrudan ya da dolaylı olarak anlatılan anekdotlar bilginin sırasında bir değişme olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Fakat bilgiler arasına eklenen bu ifadeler diğer tezkirede yer alan bilgiyi pekiştirmek ya da bazı imaların ötesine her zaman geçememektedir.

1.3.Aynı Bilgilerin Aynı Cümle Yapılarıyla Anlatılması:

Tezkirelerin metinlerarası olduğunun önemli bir göstergesi sayılabilecek başka bir konu ise tezkire yazarlarının aynı cümle yapılarını kullanmasıdır. Örneğin; şair biyografilerin incelendiği 2.3.1.2 başlıklı Osmanzade Taib'e ait kısımda şairin İstanbul'da maliye tezkirecisi olan Osman Efendi'nin oğlu olup Osmanzade ünvanıyla şöhret bulması incelenen üç tezkirede de aynı cümle yapısıyla anlatıldığı görölmektedir. Bazı isimlerin sıfatı niteliğinde olan kelimeler cümle yapısında herhangi bir değişikliğe neden olmamıştır.

1.4. Aynı meramı İfade Ederken Eşanlımlı Kelimelerden Diğerini Seçme:

Tezkireciler eserlerini kaleme alırken yararlandığı kaynakları tam olarak belirtmediğinden tespit edildiği kadarıyla diğer tezkirelerden oldukça fazla yararlanmışlardır. Hatta bazen cümle yapılarında değişiklik yapmadıkları gibi bilgi aktarımında bazı kelimeleri eş anlamlılarıyla değiştirmişlerdir. Dönemin dilinin Arapça ve Farsça kelimeler yönünden de zengin olması tezkirecilerin dönüştürerek aktarım

yapmalarını kolaylaştırmıştır. Bir tezkireci Arapça kelimeleri çoğunlukla tercih ederken diğer tezkireci bu Arapça ifadelerin Farsça ya da Türkçe karşılıklarını vererek bilgi aktarımı yoluna gittiği görülmektedir. İncelenen tezkirelerde en çok karşılaşılan ve metinlerarasılığın en açık şekilde görüldüğü yer bu kısımdır. Tezkirelere modern bir bakış açısıyla bakılacak olursa eserlerin bariz bir şekilde intihal sayılabileceği, edebi sanat gösterilerinin ve dil oyunlarının içinde aynı bilginin farklı hallerde okuyucuya sunulduğu görülebilmektedir. Örneğin; 2.1.1.2 numaralı başlıkta Nedîm’in Mustafa Efendi’nin torunu olduğu bilgisi verilirken Safâyî ve Sâlim torun manasına gelen Arapça “nebîre” kelimesini kullanırken Râmiz yine Arapça nebîre’nin eş anlamlısı olan “hafid” kelimesini kullanmıştır. İncelenen tezkirelerde en çok dikkat çeken durumlardan biri ise eş anlamlı kelime kullanımında Sâlim’in İstanbul kelimesinin karşılığı olarak neredeyse incelenen bütün şairlerde “Konstantiniyye” ifadesini kullanması olmuştur. Safâyî Nedîm’in İstanbul’da ortaya çıktığını “zuhûr etmek” şeklindeki Arapça ifadeyle kullanırken Sâlim Farsça “nümâyân olmak” tabirini tercih etmiştir.

SAFÂYÎ	SÂLİM
nebîre	hafid
İstanbul	Konstantiniyye
zuhûr etmek	nümâyân olmak

Tezkirelerde eş anlamlı kelimelerden diğerini seçmede tezkirecilerin bir gayret içerisinde olduğu sezilmektedir. Bu durumun en önemli ispatlarından biri Nedîm hakkında verilen tek bir bilgide bile Sâlim’in iki kelimeyi eş anlamlısıyla değiştirerek kullandığı gösterilebilir.

1.5. “Doldurma” İbarelerin Kullanılması:

Tezkirecilerin, eserlerinde doğrudan bilgi vermenin yanı sıra sanat yaparak eserlerine edebi eser imajı vermeye çalıştıkları düşünülmektedir. Bu nedenle aynı bilgiyi aynı sırayla aktarmanın ötesinde bu bilgi benzerliklerini örtmek ve eseri daha hacimli hale getirebilmek için birçok sıfat ve tasvir cümlelerine başvurmuş oldukları düşünülmektedir. Eseri hacimli hale getirmek için kullanıldığı düşünülen sıfatlar aynı zamanda dönemin tezkirelerinin bilgi bakımından birbirine çok yakın olduğu izlenimini

büyük oranda kaldırdığından tezkirecilerin üslup özellikleri bağlamında değerlendirildiği bir tezkire tenkidi anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin; 2.2.1.2 numaralı başlıkta Enîs'in Edirne'den ortaya çıktığı bilgisi verilirken incelenen her üç tezkirede de Edirne şehri için “havası ve suyu güzel, insanları zevkli” gibi ifadeler kullanılarak şairin Edire'den olduğu bilgisi hacimli hale getirilerek aktarılmıştır. Bu tür sıfat kullanımı özellikle şehir ve adı geçen şahıslarla ilgili olup çoğunlukla övücü niteliktedir. Bu nedenle tezkirecilerin kullandıkları sıfatların dönemin şahısları ve şehirleri için ek bilgi niteliği taşıdığı fikrinin tamamen doğru olmadığı düşünülmektedir.

Tezkirelerde yer alan doldurma ifadelerin bazılarında da bilgi verilen şahısla doğrudan ilgili olmadığı bazı yerlerde görülebilir. Örneğin; Nedim'in dedesinin Muslihuddin Efendi olduğu bilgisi verilirken şairin dedesinin Sultan Ahmed Cami'nde eşkıyaların hücumu ile şehit edilmiş olduğunu anlatan ifadeler kullanılmıştır.

‘Asr-ı Sultan İbrâhîm Hânîde sadr-ı Rûm iken hücûm-ı eşkıyâ ile vak‘â-i câmi‘-i Ahmed Hânîde nûş-ı şerbet-i şehâdet iden merhûm Muslihu’d-din Efendi’nin hafidi olup⁸⁸

Farklı bir şahsa ait bilginin şairlerin hayatlarına dair bilgilerin arasında yer alması tezkirelerde oldukça fazla karşılaşılan bir durumdur. İncelenen diğer tezkirelerde eklenmeyen bu ifade Râmiz değerlendirildiğinde bilgi birikimi fazla bir tezkireci olarak karşımıza çıkabilir. Ancak konunun bağlamından kopuk, doldurma bilginin ötesine geçememektedir.

1.6. Aynı Örnek Beyitlerin Kullanılması:

İncelenen tezkirelerde şairlerin hayatlarına dair bilgilerin ardından tezkirecilerin seçtiği şiirler ve örnek beyitler yer almaktadır. Bu beyitlerin bir kısmı dönemin diğer tezkirelerinde de aynı şekilde yer almaktadır. Farklı olan şiirlere de rastlanan dönem tezkirelerinde bazen bir şiir örneği tam olarak verilirken bazen de sadece şiirin ilk beyiti ya da bir kısmı verilmektedir. Dönem tezkirelerinde ortak şiirler olmakla birlikte farklı şiir örneklerine de yer verilmiştir. Ancak genellikle bir beyit örneğinin yer aldığı şiir

⁸⁸ Sadık Erdem, *Râmiz ve Adâb-ı Zuraîfâ’sı*, AKM Yayınları, Ankara, 1994 s.276.

diğer tezkirede tam olarak geçmekte ya da birkaç beyit daha eklenerek tezkirede yer bulmaktadır.

1.7. Şairlerin Edebi Kişilikleriyle İlgili Değerlendirmelerde Klişe İfadelerin Kullanılması:

Şuara tezkirelerinde şairlerin hayatlarına dair bilgiler veren tezkirecinin şairin sanatını değerlendirmeye çalıştığı ancak çok isabetli eleştirilerde bulunamadığı düşünülmektedir. Çünkü şair kim olursa olsun çoğunlukla şairin şiiriyetini ve eserlerini metheden cümleler kullanmışlardır. Genellikle şairin sanatı için incelenen tezkirelerde “latif, hoş-eda” gibi övücü ifadeler kullanılırken bu şairlerin eserleri için “ceride-i irfan, her sayfası gül yaprağı gibi” klişe ifadeler karşımıza çıkmaktadır. İncelenen şairler arasında gazellerinin güzel olduğu vurgulanan ancak Divanı'nın perişan olduğu yani düzenli olmadığından bahsedilen bir şair karşımıza çıkmaktadır. İkbâl'in çok sıkıntılar çektiği ve Divanı'nın da kendisi gibi perişan olduğunu söylenmektedir. Bunun dışında şairler diğer meşhur şairlere benzetilerek övülmüş ve Arapça ve Farsça'da güzel şiirlerinin olduğu söylenmiştir. İncelenen şairler arasında tezkireci tarafından şiiri ve sanatı beğenilmeyen bir şair görülmemektedir. Örneğin; 2.1.1.5 numaralı başlıkta Sâlim Tezkiresi'nde tezkireci Nedîm'i Urfî, Vassaf, Sa'ib gibi şairlere benzetmiş ve Nedîm'in Hayyâm'ın ruhu gibi olduğunu, onun gibi şiir yazdığını dile getirmiştir. Safâyî ve Râmiz ise yine şairin şiirini öven ifadelerle yer vermiştir.

2. ÖRNEK ŞAİR BİYOGRAFİLERİNİN METİNLERARASILIK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ:

Bu bölümde tezkirelerin asıl yazılış amacı olan şair biyografileri incelenecek olup metinlerarasılığa ait alıntı ve göndergeler ile bilginin veriliş benzerlikleri gösterilecektir. İnceleme kısmında yedi adet şair biyografisi karşılaştırılarak değerlendirilip bu tezkirelerin metinlerarası olduğu ortaya konmuştur. Şairler seçilirken dönemin en meşhur şairler, şeyhülislam, şeyh ve aynı zamanda tezkiresi olan şairler seçilmişlerdir. 18. yüzyılda yaşayıp Eski Türk Edebiyatı'nın önde gelen şairlerinin yaşadığı dönemde kaleme alınan bir eserde nasıl anlattığı üzerinde durulmuştur. 18. yüzyılda yazılan tezkirelerde şairlere ait birçok bilginin mevcut olduğu düşünülürken bu

eserlerde en meşhur şairlere ait bilgilerde dahi eksiklikler olduğu tespit edilmiştir. Tezkirelerde temel bilgileri vermenin dışına çıkmayan bir bilgi aktarımı söz konusudur.

Şair biyografileri incelenirken sadece bilgilerin verilişindeki iktibaslardan bahsedilmeyip, aynı bilginin aktarımında kullanılan lafzı iktibaslara da değinilerek incelenen eserlerin birbirine ne kadar benzedikleri konusu üzerinde durulacaktır. Lafız ve anlam bakımından oldukça benzer olan iktibaslar dikkat çekmektedir. Bilgilerin çoğunun aynı sırayla verilmesi ve aynı cümle yapılarının kullanılması incelenen bu eserlerin birbiriyle metinlerarası olduğunun ispatı olabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Aşağıdaki kısımda ayrıntılı olarak gösterilecek olan bu durum tezkirelerin birbirine ne kadar benzediğinin dolayısıyla metinlerarasılığın yoğun olarak var olduğunun göstergesidir.

Yazma metodundan bahsedilen tezkirecinin metinlerarasılığı; “aynı bilgi havuzundan yararlanma, bilgilerinin aynı sırayla farklı sıfatlar kullanılarak verilmesi” şeklinde kullandığı düşünülmektedir.

2.1. NEDİM⁸⁹

18. yüzyılın önde gelen şairlerinden Nedîm’in tezkirelerde, modern biyografi ve edebiyat tarihlerinde nasıl anlatıldığından karşılaştırmalı olarak bahsedilmeye çalışılmıştır. Bu işlem sırasında metinlerarasılığın en açık şekilde görüldüğü birebir alıntı örneklerinden ve “dönüştürerek anlatım metodu”nun kullanımından söz edilerek tezkirelerde metinlerarasılığın ne derecede kullanıldığı konusunda bilgi verilmiştir. İncelenen üç tezkirede ortak bilginin doğrudan veya dolaylı alıntılarla aynı ya da benzer kelimelerle anlatımın derecesi gösterilmiştir.

2.1.1. Tezkirelerde Nedîm İle İlgili Temel Bilgiler

Şairle ilgili tezkirelerde verilen temel bilgiler şu şekilde sıralanabilir:

1. Adı Ahmed’dir.

2. Mustafa Efendi’nin torunudur.

⁸⁹ Sâlim Tezkiresinde Nedîm-i Tâze-Zebân olarak adlandırılmıştır. Râmiz Tezkiresi’nde ise Nedim Efendi başlığıyla anılmıştır.

3.İstanbul'da ortaya çıkmıştır.

4.İyi bir eğitim görmüştür.

5.Şiir sanatında başarılıdır.

2.1.1.1. Nedîm'in Asıl Adının Ahmed Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Nâmı Ahmed'dir. (s.672)	Sudûr-ı zî-şâna her dem u ân nedîm ü müsâhib olmağa şâyân olan o zât-ı ser-âmedin Nâm-ı emcedleri Ahmed'dir. (s.660)	Nâm-ı ser-âmedleri Ahmeddir. (s.276)

*Safâyî Tezkiresi'*nde şairin adını doğrudan söylerken Sâlim şairin öncelikle sultana nedim olduğu bilgisini vermiş daha sonra nam-ı emcedleri tamlamasıyla şairin adını söylemiştir. Râmiz ise tezkiresini yazarken örnek aldığı Sâlim'in tezkiresinde yer alan ser-âmed kelimesini tezkiresinde kullanmayı tercih etmiştir.

2.1.1.2. Nedim'in Mustafa Efendi'nin Torunu Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Evâhir-i saltanat-ı Sultân İbrâhîm Han'da Rûmeli kâzî'askeri olan Mustafâ Efendi'nin nebîresidir. (s.672)	Evâhir-i saltanat-ı İbrâhîm Hân 'aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufrânda kâzî-asker olup elsine-i nâsda elkâb-ı medâyih-i zât-ı 'âlî-cenâbı velvele-ârâ olan Mustafa Efendi'nin nebîresidir. (s.660)	'Asr-ı Sultân İbrâhîm Hânîde sadr-ı Rûm iken hücum-ı eşkıyâ ile vak'a-i câmi'-i Ahmed Hânîde nûş-ı şerbet-i şehâdet iden merhûm Muslihu'd-din Efendi'nin hafidi olup (s.276)

Verilen bu bilgi *Safâyî Tezkiresi*'nde kısaca ifade edilirken aynı bilgi Sâlim tezkiresinde Sultan İbrahim'e dua ile devam etmiş ve Mustafa Efendi'nin insanlar arasında sevilen biri olduğu bilgisi eklenmiştir. *Râmiz Tezkiresi*'nde ise Mustafa Efendi, Muslihu'd-din Efendi şeklinde geçmiş ama verilen bilgilerin aynı olmasından dolayı bu çıkarımda bulunulmuştur. *Safâyî ve Sâlim Tezkireleri*'nde Mustafa Efendi'nin kazasker olduğuna dair bilgi Râmiz'de sadr-ı Rum şeklinde kullanılmış ve ek olarak Sultan Ahmed camisinde eşkıyalar tarafından şehit edildiği bilgisi verilmiştir. “Nûş-ı şerbet-i şehâdet” yani şehitlik şerbetini içmek tabirini kullanarak Râmiz'de sanatlı bir kullanım söz konusudur. Safâyî ve Sâlim torunun karşılığı olarak “nebîre” kelimesini kullanırken Râmiz “hafid” kelimesini tercih etmiştir. Safâyî ve Sâlim ortak bir dil hatası olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Arapça'da müenneslik ekini alan “nebîre” kelimesinin erkekler için kullanılması doğru değildir. “Nebîr” ifadesinin kullanılması dil kullanımı için doğru olmalıdır. İki tezkirecenin de aynı hataya düşmesi dikkat çekicidir.

2.1.1.3. Nedim'in İstanbul'da Ortaya Çıktığı Bilgisi:

SAFÂÛÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Gevher-i girân-mâye-i vüçûdu kân-ı Sıtânbûl'dan zuhûr etmiştir. (s.672)	Cevher-i girân-kadr-i vüçûd-ı bih-bûdları kân-ı irfân olan medîne-i Konstantıniyye'den nümâyân olmuştur. (s.660)	-----

Safâyî ve Sâlim Tezkiresi'nde aynı tamlamayı kullanmışlar, Safâyî İstanbul kelimesini kullanırken Sâlim Konstantıniyye'yi tercih etmiştir. Safâyî Arapça zuhûr kelimesini seçmişken Sâlim Farsça nümâyân tabirini kullanmıştır. Burada bilginin farklı kelimelerle anlatıldığı ancak bilgi sırasında bile bir değişikliğin olmadığı göze çarpmaktadır.

2.1.1.4. Nedîm'in İyi Bir Tahsil Aldığı Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Asrın şu'arâsından ve 'ahdin füsahâsından lâyıık-ı 'izz ü ikbâl bir mahdûm-ı melek-hısâldir. (s.672)	Tahsîl-i ma'ârif-i firâvân ve tekmîl-i 'avârif ü 'irfân eyleyip (s.660)	Nisâb-ı sinn-i temyîze bülûglarında mukaddemât-ı 'ulûm-ı nâfi'ayı efâzıl-ı 'asrından istifâde ile vâsıl-ı ser-menzil-i kemâl ve husûsâ edebiye vü fârisiyyede beyne'l-emsâl mahâret ile ser-firâz olduğundan (s.276)

Şairin tahsiline dair bilgilerde birebir aynı kelime kullanılmayıp Sâlim'in sade söyleyişinin aksine Râmiz'in zor anlaşılır cümleleri aslında aynı bilgiyi vermenin ötesine geçememiştir.

2.1.1.5. Nedîm'in Şiir Sanatında Başarılı Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Eş'ârı gayet muhayyel ve güftârı katı bî-bedeldir. (s.672)	Rûh-ı kelâmdan zevk-i tâmmı olan şu'arâ-yı benâmdandır ki (s.660)	Ve husûsâ edebiyeye ve fârisiyyede beyne'l-emsâl mahâret ile ser-firâz olduğundan (s.276)

Safâyî ile aynı bilgiyi vermiş olmasına rağmen Sâlim tabloda verilen ve anlam olarak şiirlerinin güzelliğinden bahsedilen bu bilgiyi oldukça sanatlı ve ağır bir dille anlatmaya başlamıştır. Râmiz ise şairin daha çok tahsil hayatından bahsetmiş ve sadece verilen kısımda şairin edebiyatta başarılı olduğu bilgisini vermiştir. Birebir alıntı yapılmasa da üç tezkirecinin de verdiği bilgi aynıdır. Sâlim'in şairin şiirlerindeki başarısını gayet sanatlı bir şekilde dile kısım şöyledir:

...gülşen-i endîşesinin her verd-i mutarrâ-yı bî-hemâli hayret-fermâ-yı belâbil-i şâhsâr-ı hayâl ve halâvet-i makâl-i kand-misâli mısru'l-belâga-i kemâlde revnâk-şiken-i güftâr-ı erbâb-ı sihr-i helâldir. Bir şâ'ir-i mâhir-i her-hüner-mübâdir ki zebân-ı Türkîde inşâyâ âgâz etse Veysî-i nâzik-zebânı zamâneye ünsî ve kendüye mahsûs olan edâ-yı dil-pezîr ile bezm-i şu'arâda terâne-sâz-ı şevk olsa mânend-i 'andelîb ol devhâ-i kemâlin sâ'ir tuyûr-ı mevzûnü's-sec'-i belîgu'l-makâlin fart-ı lezzet-i semâ'ından dem-beste vü lâl eder ve lisân-ı 'Arabîde harîr-bâf-ı nesci belâgat oldukça revân-ı Harîrî-i Makâmât her bir kademe-i pür-fikretinde vâkıf-ı bî-şu'ûr ve tarh-endâz-ı nâzm olduğu ebyât-ı Mütenebbî-nikâtin edâ-yı i'câz-âferîni rûh-ı Hayyâm'ın hayme-i zerrîn-tınâb-ı sabr u şekîbi rih-i sarsar-ı gıpta vü hasedden pür-ıztırâb edip bî-huzûr eder. Fârisîde hod nâmı keşîde-i küngüre-i şeref ü şevket ve ol vâdîde dahî fâris-i fûrsân-ı mizmâr-ı firâset olan tab'ı bülend-pervâzı sâbık-ı hayâl-i Sâ'ib ü 'Urfî-i Şîrâzî ve inşâ-yı Fârisîde tab'-ı sâfi hayret-dih-i derûn-ı Vassâf'dır. El-hâsıl tabî'at-i pâkîzesi be-gâyet 'âlî bir şâ'ir-i mümârisü'l-fenn ü lâ'ubâlî olup ân-ı yesîrde hezâr tâze suhana kâdir ve her memdûhun lâyıq-ı vasfî güftâr-senc olur bir şâ'ir-i mâhirdir.⁹⁰

Buraya kadar verilen bilgide aslında Sâlim şairin Türkçe, Arapça ve Farsça şiir yazmada oldukça başarılı olduğu hakkında bilgi vermeye çalışmış ancak Safâyî'den farklı bir bilgi verilememiştir. Şairin şiir sanatı hakkında oldukça ayrıntılı bilgi verildiği düşünülen bu bölüm aslında şairi öven ve şairin benzetildiği kişileri yücelten bir bilginin üstüne çıkamamaktadır. Arapça şiir yazmakta Hariri'ye ve Mütenebbî'ye, Farsça şiirde Sa'ib ve 'Urfî'ye, inşâda ise Vassaf'a benzetilen şair "rûh-ı Hayyâm" tamlamasıyla Ömer Hayyâm'a benzetilmiştir. Alıntılanan kısımda el-hasıl diye başlayan bölüm aslında bilginin doğrudan verildiği yer olup daha önce anlatılanlar bilgiyi kanıtlayıcı kılmak için kullanılmış, ancak okuyucunun anlamakta güçlük çekeceği terkiplerle oluşturulduğundan günümüz Türkçesine doğrudan çevrilememektedir.

2.1.1.6. Aynı Şiir Örneklerinin Verilmesi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Hasteliklerden amân görmeye çesm-i siyehin Mû-miyâ bulmaya 'âlemde şikest külehin	Hasteliklerden amân görmeye çesm-i siyehin Mû-miyâ bulmaya 'âlemde şikest külehin	---

⁹⁰ İnce, a.g.e, s.660-661.

Gamze pür-zehr çıkar çeşm-i teng-hûsundan Kişver-i hüsnünün ejder togar âhûsundan (s.673)	Gamze pür-zehr çıkar çeşm-i teng-hûsundan Kişver-i hüsnünün ejder togar âhûsundan (s.671)	
--	--	--

Safâyî tezkiresinde on beş beyit örneği ve Nedim'in en meşhur şarkılarından birinin örneğini verirken Sâlim ise şaire ait üç beyit örneği verir. Bu beyitlerden ikisi Safâyî tezkiresinde de aynen geçmektedir.

Sâlim Tezkiresi'nde verilen bu iki beyitten başka farklı bir beyit daha yer almaktadır.

Ve lehû

Hattın nazar-ı 'âşıkâ elbette girândır

Kıldan agar ey şûh terâzû-yı mahabbet⁹¹

2.1.2. Sadece Bir Tezkirede Yer Alan Bilgiler

İncelenen tezkirelerde ortak bilgilerin dışında beş adet farklı bilgiye rastlanıp bunlardan biri Safâyî, biri Sâlim ve üç tanesi de *Râmiz Tezkiresi*'nde yer almaktadır. *Râmiz Tezkiresi* yazılışı itibariyle en geç olduğundan farklı bilgilerin yer alması ve şairin ölüm tarihinin verilmesi normal bir durumdur. Ancak Safâyî Tezkiresi'nin incelenen tezkireler arasında ilk yazılan eser olması ve bu tezkirede geçen bilginin diğer tezkirelerde yer almaması dikkat çekicidir.

2.1.2.1. Annesinin Karaçelebi-Zâde Soyundan Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
vâlidesi tarafından nesebleri târih sâhibi Karaçelebi-zâde 'Abdü'l-azîz Efendi'ye müntehîdir. (s.672)	---	---

⁹¹ İnce, a.g.e, s.661.

2.1.2.2. Şiirlerinin Herkes Tarafından Bilindiği Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
---	Hâlâ tarîk-i 'aliyye-i müderrisîn-i kirâmdan ve gürûh-ı celîle miyânesinde erbâb-ı kemâlin ma'rûf be-nâmlarındandır. Eğerçi âsârı revnâk-bahş-ı mecmû'a-i şu'arâ ve güftârı bi'l-cümle enâm ve meşhûd-ı hâs u 'âmdır. Ancak bu mecelle-i celîle kesb-i şeref için bu mertebe temhîd olundu. (s.661)	---

Nedîm'in tezkirenin yazıldığı dönemdeki şairler ve müderrisler tarafından hala meşhur olduğu ve şiirlerinin herkes tarafından bilindiği bilgisi verilmiştir. *Sâlim Tezkiresi*'nde sadece üç beyit örneği vermesinin nedenini buna bağlamıştır.

Sâlim "mecelle-i celîle" yani yüce kitap diyerek tezkiresini övmüş ve eserinin şeref kazanması için bu bölümün yazıldığı dile getirerek yine Nedîm'i övmüştür.

"Mecelle-i celîle" tamlaması tam olarak metinlerarasılık terimlerinden yan-metinsellik kavramı içine girmektedir. Tezkireci kitabının bölümleri içine yerleştirdiği bu ifadelerle eserinin değerini arttırmaya yönelik bir faaliyette bulunmuştur demek yanlı olmaz.

2.1.2.3. Babasının Mehmed Efendi Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
---	---	Anatolî kuzâtı eşrâfından Mehmed Efendi nâm zât-ı ma'ârif-mendin mahdûm-ı ma'ârif-rüsûmıdır. (s.276)

2.1.2.4. Çeşitli Medreselerde Müderrislik Yaptığı Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
---	---	meşâyih-i İslâmın mekâdir-mendi Ebe-zâde ‘Abdu’llâh Efendinin mehakk-i tecrîbe-i ‘ulemâ olan imtihanlarında zer-i hâlisü’l-‘ayâr-ı zât-ı ‘âlî-mikdârları tamga-zen-i vücûh-ı efâzıl olmanın medrese-i hâricle dâhil-i müderrisîn-i kirâm ve kat’-ı merâtib iderek bin yüz otuz tokuz senesi zi’l-ka‘desinin yigirmi sekizinci günü Mollâ Kırîmî medresesine hırâm ve bin yüz kırk ramazânının yigirmi dördüncü günü Sa‘dî Efendi medresesiyle dahi tahsîl-i neşât-ı tâmm ve bin yüz kırk iki recebinde Çarhî-zâde Mehmed ‘Âlim Efendi yerine medâris-i sahn-ı semânın biriyle karîn-i şeref ü ihtirâm olmuş idi. (s.276)

Burada ise şairin hangi tarihte nerede müderrislik yaptığı bilgisi verilmiştir. Genel olarak bakıldığında Râmiz tezkiresinde birçok bilgiyi aktarırken tarihlerin verilmesine dikkat etmiş hatta bazı tarihleri ay ve gün olarak dahi belirtmiştir. Bu kadar ayrıntılı tarihleri bilmesi Râmiz’in eserini kaleme aldığı anda bazı sicil kayıtlarından yararlandığı sanılmaktadır. Çünkü şairlerle aynı yüzyılda yaşamış olsa bile herkes için bu kadar ayrıntılı tarihleri bilmesi imkânsızdır. Ayrıca hangi tarihte nereye tayin edildiği veya azl edildiği de belirtildiğinden bu kanıya varılmaktadır. Nedim hakkında verilen bu bilgilerde de olduğu gibi “bin yüz otuz tokuz senesi zi’l-ka‘desinin yigirmi sekizinci günü Molla Kırîmî medresesine hırâm” gibi ifadelerle ancak bazı resmi kayıtlara ulaşıldığı takdirde yer verilebilir.

2.1.2.5. Bin Yüz Kırk Üç Tarihinde Korkudan Hastalanıp Vefat Ettiği Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
---	---	Bin yüz kırk üç senesi rebî'ü'l-âhiri guresinde Bigpâzârı İbrâhîm Efendi yerine Sekbân 'Âlî medresesi bâdî-i tevkîr ü i'tibârî olup ol medrese-i refî'ada ferş-i seccâde-i ders ü ifâde iken bu esnâda vukû' ve Sadr-ı a'zam İbrâhîm Pâşâ ve Mehmed Kethüdânın dâ'irelerine şiddet-i intisâbları olan zevât-ı 'âli-kadrin mübtelâ oldukları renc ü küdüret mûmâ-ileyhin mesmû'ı oldukça havf sirâyet ile giriftâr olduğu 'illet-i vâhîmeden tahlîs-i cân idemeyüp sene-i mezbûre cûmâde'l-âhiresinde (s.276-277)

beyt:

Rahm itmedi kimesne anın âh ü zârına

Âhîr getürdi anı da miskîn mezârına⁹²

Nedîm'in ölümü hakkında çeşitli rivayetlerin olmasına rağmen Râmiz tezkiresinde Sadrazam İbrahim Paşa ve Mehmed Kethüda'nın işkence yapılarak öldürülmesinden korkuya kapılarak öldüğünden bahsedilmiş ve bir beyit örneği verilmiştir. Beyitin kime ait olduğu bilgisi ise verilmemektedir. Sâlim ve Safâyî Tezkirelerinde bu bilginin yer almama sebebi eserler kaleme alındığında Nedîm'in hayatta olduğunun bilinmesinden dolayıdır.

⁹² Erdem, *a.g.e.*, s.277.

2.1.2.6. Yalnız Bir Tezkirede Yer Alan Şiirler

2.1.2.6.1. Safâyi Tezkiresindeki Şiir Örnekleri:

Nazm

Dirig âyineâsâ bulmadım yüz ser-tırâşımdan

Hurûş-ı âb-ı şemşîr-i tegâfûl aşdı başımdan

Süvâr ol ey perî gerdîşler et gül-gûn-ı çeşmile

Ki ben ebrû-yı zeyn âmâde etdim sana kaşımdan

Girîbân çâk olup hayretle sundum destine nâ-geh

Dil-i sad-pâremi ben şâne zann etdim telâşımdan

Dahi gelmez kelâl ol neşter-i ser-tîz-i müjgâna

Felekler şîşe-i heccâma döndü kanlu yâşımdan

Nedîmâ dahi cünbüş gelmedi ol tâk-ı ebrûya

Nigûnsâr oldu bin kûh-ı tahammül irti'âşımdan

Ve lehû

O şâhın iki kolum bend edip miyânesine

Piyâde-i emelim çıkdı ferz-hânesine

Nesîc-i fitneye nakş atmak ister ol tannâz

Şikenc-i zülfünü peyveste etdi şânesine

Fezâ-yı sînede bir yavru besledim şimdi

Konuşdu eller ile gelmez âşiyânesine

Ve lehû

Serimde penbe dâg-ı arzû bagrında bâşım var

Cebîn-i mâha dest-i redd urur bir ser-tırâşım var

Bihamdi'llâh ki sıtl-ı dil-keşinde nem kalır cânâ

O zülfün bend-i zencîrindeyem çeşmimde yaşım var

Nedîmâ nâmını mümkün mi nakş ey nevk-i tîg-i âh

Dil-i yâr adlı bir elmâsdan kıymetlü tâşım var

Ve lehû

Nerm-i ten-i dil-berlerin âzârı da şîrîn olur

Lezzetin telh eylemez çîn-i cebîn-pâlûdenin

Ve lehû

Göstermez oldu la'lini ol hatt-ı nev sakın

Tahrîm-i hamrâ nâzil olan âyet olmasın⁹³

⁹³ Çapan, *a.g.e.*, s.672-673-674.

İncelenen üç tezkire içinde şiir örneklerinin en çok verildiği Safâyî Tezkiyesinde olduğu görülmektedir.

Nedîm'in şiir örneklerini arasında verilen son şarkının Sultan Ahmed Han'ın Kağıdhane'de inşa ettirdiği kasırdaki nazm edildiği bilgisi verilmiştir.

Nesr: Pâdişâh-ı cihân Sultân Ahmed Hân-ı Gâzî hazretleri teferrücgâh-ı hâs u 'âm olan Kağıdhâne'de Sa'dâbâd nâm mahal-i dil-güşâda bir kasr-ı bî-kusûr bünyâd eyleyip iki yüzden ziyâde devlet-i 'aliyye ricâline bâglar ihsân edip herkes ziyâde tekellüfler ile kasrlar binâ etmekle 'asrın şu'arâsı musanna târîhler ve kasîdeler nazm edip şâ'ir-i mezbûr dahi bu şarkıyı nazm etmiştir.

Şarkı Der-Medh-i Sa'dâbâd

Bir safâ bahş edelim gel şu dil-i nâşâde

Gidelim serv-i revânım yürü Sa'dâbâd'a

İşte üç çifte kayık iskelede âmâde

Gidelim serv-i revânım yürü Sa'dâbâd'a

İzn alıp cum'a namâzına deyü mâderden

Bir gün ugrılayalum çarh-ı sitem-perverden

Dolaşıp iskeleye togru nihân yerlerden

Gidelim serv-i revânım yürü Sa'dâbâd'a

Gülelim oynayalım kâm alalım dünyâdan

Mâ'-i tesnîm içelim çeşm-i nev-peydâdan

Görelim âb-ı hayât akdığım ejderhâdan

Gidelim serv-i revânım yürü Sa'dâbâd'a

Geh gelip kasr-ı cihân seyrine hayrân olalım

Geh varıp havz kenârında hırâmân olalım

Geh şarkı okuyup gâh gazel-hân olalım

Gidelim serv-i revânım yürü Sa‘dâbâd’a

Bir sen ü bir ben ü bir mutrib-i pâkîze-sadâ

İznin olurda eger bir de Nedîm-i şeydâ

Gayri yârânı bu günlük edip ey şûh fedâ

Gidelim serv-i revânım yürü Sa‘dâbâd’a⁹⁴

2.1.2.6.2. Sâlim Tezkiresindeki Şiir Örnekleri:

Sâlim’in tezkiresine eklediği bir Farsça nazire örneği bulunmaktadır. Bin yüz otuz dört tarihinde Acem elçisi Nâmî’ye yapılan nazire olduğu bilgisi verilmiştir.

Bu dahı mütercem-i nâzik-ta‘bîrin bin yüz otuz dört târîhinde gelen ‘Acem elçisi Nâmî’ye eyledikleri nazîre-i bî-nazîrdendir.

خط دمیدہ سرمہ چشم حبان کن	لعلت چو غنجه بر سر جام شراب کن
از لطف جای بوسه تو خود انتحاب کن	من بوسه بوسه گاه میشمرم مو بمو ترا
یارب دعای پیرو جوان مستجاب کن ⁹⁵	یارب همیشه ان در والا کشاده باد

⁹⁴ Çapan, a.g.e, s.674.

⁹⁵ Bkz. İnce, *Tezkitü’ş-Şu‘arâ Sâlim Efendi* dipnot 388: La‘let çün gonca ber-ser-i câm-ı şarâb kon // Men bûsegâh mî-şumurem mû-be-mû to-râ // Ez-lutf cây-ı bûse to hod intihâb kon // Yâ Rab hemîşe ân-der-i vâlâ gûşâde bâd // Yâ Rab du‘â-yı pîr ü cevân müstecâb kon: Gonca dudağını şarap kadehine dokundur; ayva tüyelerini, hava kabarcıklarını gözüne sürme yap! Ben senin inceden inceye her yerini, öpülecek yer kabul ederim; sen de lutf et, öpülecek yerini kendin seç! Tanrım, daima o yüce kapıyı açık tut! Tanrım, yaşlıların ve gençlerin duasını kabul eyle!

2.1.3. Tezkirelerdeki Nedîm'e Ait Biyografik Bilgilerin Nitelik Bakımından Modern Metinlerle Karşılaştırılması:

Eski Türk Edebiyatı Tarihi adlı eserdeki Nedîm hakkındaki bölüm incelenen tezkirelerle karşılaştırıldığında ortak bilgilerin olduğu ancak bu bilgilerden bazılarının şair hakkındaki başka eserlerden de yararlandığına dair bir izlenim oluşturmaktadır. Sadece dönemin tezkireleri incelenmiş olsa bu bilgilerinin hepsine ulaşamamaktadır. Şöyle ki; şairin asıl adının verilmesinde tezkirelerde ve alıntının yapıldığı eserde bir fark yokken, Nedîm'in dedesinin Mustafa Efendi olduğu bilgisi incelenen üç tezkirenin ikisinde Mustafa Efendi şeklinde iken Râmiz tezkiresinde Muslihüddin Efendi olarak anılmış ve *Eski Türk Edebiyatı Tarihi* eserinde de bu şekilde geçmiştir. “*babası Sultan İbrahim'in saltanat yıllarında kazaskerlik eden ve “mülakkab” diye anılan Muslihüddîn Efendi'nin oğlu Mehmed Efendi*”⁹⁶, *İslam Ansiklopedisi*'nde ise Mustafa Muslihüddin olarak anılan isim ayrıca bu şahsın Merzifonlu olduğu bilgisini de eklemiştir. “*Sultan İbrâhim devri kazaskerlerinden Merzifonlu Mustafa Muslihüddin Efendi'nin oğlu Kadı Mehmed Efendi*”⁹⁷ şeklinde yer almaktadır. Böylece tezkirelerde geçen iki bilginin birleştirilerek bir kullanımı söz konusu olmuştur. Şairin babasının adına dair geçen tek bilgi *Râmiz Tezkiresi*'nde, annesinin soyuna dair tek bilgi *Safâyî Tezkiresi*'nde yer alıp günümüzde yazılan edebiyat tarihlerine girmiştir. “*Babası, Sultan İbrâhim devri kazaskerlerinden Merzifonlu Mustafa Muslihüddin Efendi'nin oğlu Kadı Mehmed Efendi, annesi, İstanbul'un fethinden itibaren devlet hizmetinde bulunan Karaçelebizâdeler ailesinden Sâliha Hatun'dur.*”⁹⁸ Ancak Nedîm'in annesinin adının Sâliha Hatun olması bilgisi incelenen tezkirelerin hiç birinde yer almamaktadır. *Eski Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserin Nedîm hakkındaki bilgileriyle *Râmiz Tezkiresi*'ndeki bilgiler oldukça benzerlik göstermektedir. Ancak sadece *Sâlim* ve *Safâyî Tezkireleri*'nde yer alıp bu esere geçen bilgilerin sayısı oldukça azdır. Nedîm'in görev yaptığı medreselere dair ayrıntılı bilgilerin günü gününe verildiği *Râmiz Tezkiresi*ndeki tarihler alıntı yapılan eserle tutarlılık içindedir. Ancak Nedîm'in yer aldığı tercüme heyetleri hakkında verilen bilgiler tezkirelerde yer almamaktadır. Ancak *Eski Türk Edebiyatı*

⁹⁶ Ahmet Atillâ Şentürk, Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2008 s.305.

⁹⁷ Muhsin Macit, “Nedim” *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 32, MEB, Ankara, 2006 s.510.

⁹⁸ Macit, a.g.m, s.510.

Tarihi'nde “*Nedîm, Aynî Tarihi’ni tercüme edecek heyete dâhil edilir.*”⁹⁹ Şeklinde verilen bilgilerden Nedîm’in tercüme heyetinde görev yaptığı anlaşılmaktadır. İbrahim Paşa’nın Nedîm’i padişaha takdim ettiği bilgisi verilmeden *Safâyî* ve *Sâlim Tezkireleri*'nde şairin Sultan Ahmed’in yaptırdığı eserlere düştüğü tarih örnekleri yer almaktadır. Şairin ölümü ile ilgili çeşitli rivayetler olmakla birlikte *İslam Ansiklopedisi* sürekli korku hali olan “illet-i vehime” den öldüğünü söyleyerek *Râmiz Tezkiresi*'yle ortaklık göstermektedir. Ayrıca *İslam Ansiklopedisi* Nedîm’in ölümü hakkındaki başka bir rivayetten daha bahseder. “*Nedîm’in ölüm sebebi hakkında değişik rivayetler vardır. Hem yaratılıştan hassas olması hem de ailede yaşanan olaylar onun üzerinde sürekli korku hali (illet-i vehîme) bırakmıştır. Dedesi Mülakkab Mustafa Muslihuddin Efendi’nin linç edilmek suretiyle öldürülmesi aileyi derinden sarsmıştı. Kaynaklarda şairin, Patrona Halil İsyanı’nı takip eden günlerde “illet-i vehîme”den veya içkiye düşkünlüğü ve afyon kullanması yüzünden titreme hastalığından öldüğüne dair bilgiler yer alır.*”¹⁰⁰ İçkiye düşkünlüğü ve afyon kullanımı yüzünden öldüğüne dair bilgiler yer alsa da incelenen tezkirelerde bu bilgilere rastlanmamaktadır. Diğer tezkireler şairin vefatından önce yazıldığından sadece Râmiz Tezkiresi’nde yer alan vefat bilgisine şairin mezarının nerde olduğu bilgisi eklenmemiştir. *Eski Türk Edebiyatı Tarihi* ve *İslam Ansiklopedisi* Nedîm maddesinde şairin mezarının Üsküdar’da olduğu bilgisi mevcuttur. “*Kabri Üsküdar Karacaahmet Mezarlığı’nın Miskinler Tekkesi kısmındadır.*”¹⁰¹ Mezar taşına ait ayrıntılı bilgi veren *Eski Türk Edebiyatı Tarihi* ise *Mezarı Üsküdar Tunusbağı Kabristanı’nun biraz yukarısında, Selimiye Dergâhı civarındaki Çiçekçi mevkiindedir. Mevlevî ve Hamzavîlerde olduğu gibi baş tarafı kesik ve kolları kırık bir görünüm arz eden mezar taşına şu meşhur beyti yazılmıştı: “ Ey Nedîm ey bülbül-i şeydâ n’içün hâmûşsun\ Senden evvel çok nevâlar güft ü gûlar var idi”*¹⁰² şeklinde ayrıntılı olarak verilmiştir.

Verilen bilgilere bakıldığında tezkirelerin yazıldığı dönemin en önemli şairi olan Nedîm hakkında oldukça az bilginin var olduğu söylenebilir. Her üç tezkirede de geçen ortak dört bilgiden farklı olarak tezkirelerde Nedîm’in hayatına dair ulaşılan beş temel bilgiye daha rastlanmaktadır. Döneminin önde gelen şairlerinden biri olan Nedîm’in

⁹⁹ Şentürk, *a.g.e*, s.306.

¹⁰⁰ Macit, *a.g.m*, s.510.

¹⁰¹ Macit, *a.g.m*, s.510.

¹⁰² Şentürk, *a.g.e*, s.306.

şii için kalıplaşmış övgülerin dışında bir değerlendirme bulunmamakla birlikte *Safâyî Tezkiresi*'nde geçen şarkı dışındaki şiirler Nedîm'in sanat gücünü asıl gösterdiği ve meşhur olan beyitler değildir. Tezkirecinin eserine bu şiirleri hangi kıstasla aldığı bilinmemektedir.

2.2. ENÎS

18. yüzyılda bir Mevlevî şeyhi olan Enîs hakkında *İslam Ansiklopedisi*'nde tezkirelerde yer alan bilgilerden başka bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilerle şairin yaşadığı dönemde yazıldığı düşünülen tezkirelerdeki bilgiler karşılaştırıldığında dönemin üç önemli tezkiresinde sadece dört ortak bilgilere rastlanmaktadır.

2.2.1. Tezkirelerde Enîs İle İlgili Temel Bilgiler

Şairle ilgili tezkirelerde verilen temel bilgiler şu şekilde sıralanabilir:

1. Adı Receb'dir.
2. Edirne'de ortaya çıkmıştır.
3. Mevlevîliğe intisab etmiştir.
4. Mürşidi Ahmed Dede'dir.

2.2.1.1. Enîs'in Adının Receb Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Nâm-1 emcedi Receb'dir. (s.76)	Ol şeyh-i Mevleviyân-ı 'âlî-kevkebin ism-i şerîf ve nâm-1 latîfleri Receb'dir. (s.175)	Ol şeyh-i riyâz-ı pür-edebin nâm-1 nâmileri Receb'dir. (s.1)

Safâyî şairin adını doğrudan verirken *Sâlim* ve *Râmiz Tezkireleri*'nde şeyh olduğu bilgisi verilmiştir. Safâyî ise şairin mevlevî şeyhi olduğu bilgisini daha sonra söylemektedir.

2.2.1.2.Enîs'in Edirne'de Ortaya Çıktığı Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Nahl-i ser-sebz-i vücudu vefret-i hadâyık-ı cûybâr ile ma'mûr olan dârü'n-nasri ve'l- meymene mahmiyye-i Edirne'den neşv ü nemâ bulup (s.76)	Behcet-i sâha-i fasîhü'l-mesâhası âb-ı rûy-ı neşât ve fezâ-yı letâfet-iktizâsı bâdî-i hulvü'l-mezâkî-i erbâb-ı ihtilât olan medîne-i pür- meymene şehir-i Edirne'dendir. (s.175)	Gonce-i ra'nâ-yı vücûd-ı ma'ârif-mevcûdî gülistân-ı şehir-i Edirnedden güşâde vü handân (s.1)

İncelenen her üç tezkirede de şairin Edirne ortaya çıkışı Edirne şehrini öven terkiplerden sonra gelmiştir. Ancak şehir övgüleri birbirine benzemekle beraber tezkirecilerin şehri övme yönü değişmiştir.

2.2.1.3. Enîs'in Mevleviliğe İntisab Ettiği Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Âşiyân-ı hümâ-yı devlet olan İstânbûl'da Yenikapı hâricinde vâkı' âsitân-ı felek âşiyân-ı Mevlevî' ye nüzûl edip (s.76)	Ol şeyh-i Mevleviyân-ı 'âlî-kevkebin (s.175)	Yenikapı hâricinde vâkı' hân-gâh-ı feyz-intibâh-ı Mevleviyyede mürşid-i sâlikin iken (s.1)

*Safâyî ve Râmiz Tezkireleri'*nde Yenikapı haricinde Mevleviliğe intisabı bilgisine karşın Sâlim Mevlevi olduğunu söylemiş ilerleyen bölümlerde ise bir hikâye ile Mevleviliğinin derecesinden bahsedilmiştir.

2.2.1.4. Enîs'in Mürşidinin Ahmed Dede Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Zâviye-i mezbûrede kırk sene kârî-i Mesnevi-Şerîf olup velâyet ve kerâmet ile meşhûr-ı cihân olan Ahmed Dede nâm kâmilin zîr-i terbiyesinde nazar-ı feyz-eseriyle mazhar-ı 'ilm-i kemâl olmagla bir vücûd-ı enîs olmuştur. (s.76)	Rivâyet olunur ki müşârun ileyh sene bin doksan beşden mukaddem dâr-ı fenâdan tekye-gâh-ı bekâya irtihâl ve ol hudûdda intikâl eden Yenikapu Mevlevî-hânesi şeyhi Ahmed Dede perverdesi olup (s.176)	1078 senesi hudûdunda Medîne-i Münevverede kürsî-nişîn-i lâhût olan Hâcî Ahmed Dede nâm merd-i güzînden devr ve medîde-i inâbet ile hücre-nişîn olup (s.1)

İncelenen her üç tezkirede de aynı bilginin verilisinde bazı farklılıklar bulunmasına rağmen bilgide bir artışın olmadığını görülmektedir. Bilgideki farklılıklar ise Enîs hakkında değil mürşidi olan Ahmed Dede'nin övülerek anlatılmasından kaynaklanmaktadır. Ancak asıl anlatılanın Enîs olması diğer ifadelerin aslında gerekli olmadığını sonucunu çıkarmamamıza neden olmaktadır.

Her üç tezkirede yukarıda verilen dört bilgi üzerine kurulmuş olmasına rağmen bilgilerde adı geçen şehir adları ve kişi isimlerini öven tamlamalar bilginin değerini değil hacmini arttırmıştır. Örneğin, Sâlim ve Râmiz'in tezkiresine eklediği rivayetler şairin mevlevî şeyhi olması ve keramet gösterdiği bilgisini pekiştirmek için verilmiş gibi gözükse de aslında bir tekrardan ibarettir. *Sâlim Tezkiresi*'nde geçen hikâye ;

Hikâyet: Kelâmı şâ'ibe-i kizbden mu'arrâ ve nakl u beyânı 'ilâve-i zamîme-i mübâlagadan müberra olan ahabbımızdan bir merd-i âgâhdan gûş-zedimiz olmuştur ki sene bin yüz on beşde ol vakt ki rûy-ı dünyâ bagy u fesâd ile mâl-â-mâl ve taraf-ı pâdişâhîye ashâb-ı kibr u celâl nân ı nemek kadrin ferâmûş eyleyip taslît-i eyâdî-i cem'iyet ve sahrâ-yı Edirne bîm-i kudûm-ı leşker-i bî-ser ü serdârdan pür-vahşet ü dehşet oldukda yine fukarâ-yı Mevleviyândan bir sâhib-hâl-i ferhunde-fâl bu hâleti def' için ser-be-ceyb-i murâkabe-i recâ ve hânesinde nihânî inzivâ eyleyip dergeh-i kâzi'l-hâcâta cebhe-i rıkkıyeti nümûde ve cebîn-i zarâ'ati

seccâdevâr hâk-i temennâyâ sûde eyleyip ba‘de’l-‘işâ halvet-nişîn-i künc-i istignâ olup kemâl-i gayretinden kendüye beşeriyet galebe eyleyip Yâ Rab ya bu vahşet-i pür-şiddeti def eyle ya benim rûh-ı pür-fütûhumu kabz u ref eyle tâ kim bu meşâ‘ib-i kesirü’n-nevâ‘ibi bana gösterme. deyü niyâz ve bu gûne suhan-ı nâdir-ber-â-ber ile huzûr-ı Hak’da du‘asın dirâz-ender-dirâz ederken bu kelâm-ı bî-ünsü peyâm-âver-i kudsî tekyegâhında Enîs-i âgâhın kalb-i nefisine ilkâ edip der-hâl sabra mecâl kalmayıp ol şahs-ı pür-ıztırâbın hânesine gelip dakk-ı bâb ve şahs-ı mezbûr dahi isti‘lâm-ı mecî‘-i pür-şitâb için feth-i bâb etdikde görür ki Enîs-i sâhib-i nefsü’n-nefisdir buyurun deyü ikrâm-ı zât-ı ‘âlîlerine tertîb-i mukaddimât sadedinde iken nâ-geh Enîs-i nîk-nâm ‘itâb u te‘dîb ile feth-i kelâm eyleyip Âdem sen murâdu’llâhı niyâzın ile tebdîl ve mukadderât-ı İlâhiyyeyi recân ile tahvîl mi etmek istersin kim rûh-ı pür-fütûhunu bismilgeh-i ‘ide şâyân kurbân gibi encâm-ı kârı ma‘lûm olmadık emr için fedâ-yı cân edersin ne bilirsin belki Rabb-i ‘ibâd ıslâh-ı ‘âlemi murâd etmiş ola bu mertebeyi evliyâ-yı mütekaddimîn belki enbiyâ vü mürselîn bile etmemişdir zinhâr zinhâr böyle cür’et ve bu gûne bî-edebâne hareket etme deyü tenbîh buyurup¹⁰³

Oldukça uzun bir halde anlatılan hikâye özetlenecek olursa, yalan söylemeyen birinden rivayet edildiği üzere dünyanın fesatlık ve kötülükle dolu olduğu, padişah taraftarlarının ekmek tuz hakkını bile unuttuğu, Edirne’nin dehşet ve vahşet içinde olduğu 1115 senesinde Mevleviler arasında uğurlu fal sahibi biri bu hallerin def edilmesi için inzivaya çekilip “Allah’ım ya bu şiddeti def eyle ya da benim ruhumu kabz eyle ki bu musibetleri görmeyeyim” diye dua ettiği sırada nefislerin en nefisi Enîs’in kalbine bu durum ilham olup ol şahsın evine geldiğinde “adem sen Allah’ın muradını niyaz ederek değiştirmek mi istersin ki canını feda etmek istersin, Allah dilediğini murad ettiğinde buna peygamberler ve evliyalar bile mertebelerini kullanarak cüret etmemiştir.” diyerek tenbihte bulunmuştur.

Tezkirede anlatılan hikâyede oldukça sanatlı bir dil kullanmış ve hikâye bilgi vermekten çok ince tasvirlerin dahi yer aldığı bir anlatı türü olarak hikâye görünümü almıştır. Asıl anlatılmak istenen edilen bu duanın Enîs’in kalbine ilham olması, yanlış görülen bu davranışın düzeltilmesi yani Enîs’e ait bir kerametten bahsedilmesi iken hikâye sadece anlatım tekniği olarak kullanılmayıp olayı okuyucuya en ince ayrıntısına kadar sunan bir kısa hikâye şekline dönüşmüştür. Örneğin; ... *bu kelâm-ı bî-ünsü peyâm-âver-i kudsî tekyegâhında Enîs-i âgâhın kalb-i nefisine ilkâ edip der-hâl sabra*

¹⁰³ İnce, a.g.e, s.175.

*mecâl kalmayıp ol şahs-ı pür-ıztırâbın hânesine gelip dakk-ı bâb ve şahs-ı mezbûr dahi isti'lâm-ı mecî'-i pür-şitâb için feth-i bâb etdikde görür ki Enîs-i sâhib-i nefsü'n-nefsidir buyurun deyü ikrâm-ı zât-ı 'âlîlerine tertîb-i mukaddimât sadedinde iken nâgeh Enîs-i nîk-nâm 'itâb u te'dîb ile feth-i kelâm eyleyip...*¹⁰⁴ kısmında Enîs'in bu durumu hissetmesi, dua eden kişinin kapısını çalması, şahsın kapıyı açması, buyurun diye içeri davet edişi ve Enîs'in kızar bir tavırla söze başlaması gibi bilgiden çok hikâye etme sanatına benzeyen bir anlatım tarzının kullanılması bilginin ne olduğundan çok veriliş biçimine dikkat çekmiştir. Ancak bilgi kaynaklarından biri olan tezkirelerde bu anlatım tarzı eserin değerini düşürmekte hatta onun bilgi kaynağı olma özelliğini yitirmesine neden olmaktadır. Çünkü şairler hakkında bilgiyi tezkirelerden başka bir eserde bulmak güç iken; tezkirecinin, eserini sanatını göstermek için kullanması dikkat çekicidir.

Anlatılan hikâyelerden sonra, tezkirecinin hikâyeye alakalı olduğunu söylediği beyitler vermek tezkire yazarlarının çok tercih ettiği ve hikâyesini ispat için kullandığı en önemli özelliklerden biri olarak gösterilebilir. Ancak beytin hikâyeye isnat edilerek mi yoksa hikâyeye bir dayanak olarak verildiğini anlamak oldukça güçtür. Çünkü yer alan beytlere dair hikâyelerin tezkireci tarafından bu kadar bilinmesi ilginç olmakla beraber zaten divanda yer alan ya da şairin olduğu bilinen bir beyte hikâye yazmak daha kolay bir iş olsa gerektir.

Enîs ile ilgili anektod anlatılırken de bu yol tercih edilmiştir. Yukarıda bahsi geçen anektodtan sonra;

Takdîr-i Hudâ kuvvet-i bâzû ile dönmez

Bir şem'i ki Mevlâ yaka bir vech ile sönmez¹⁰⁵

Gerçekten de anektodtan sonra verilen bu beyt anlatılanın gerçekliğini ispatlayıcı yönde de olsa şairin bir vaka olmadan da yazmış olabileceği bir beyt olma ihtimalini de hatıra getirmektedir. Çünkü anlam itibariyle beyt Mevlevî şeyhi olan birinin gayet kolaylıkla yazabileceği ve kaderin değişmeyeceği algısını anlatmak için kaleme

¹⁰⁴ İnce, *a.g.e.*, s.175.

¹⁰⁵ İnce, *a.g.e.*, s.176.

alabileceği bir beyttir. Anektoda kaynaklık edeceği gibi tek başına da anlam ifade eden beyt bahsedilen olaya ait ipuçlarını herkese verememektedir.

2.2.1.5. Aynı Şiir Örneklerinin Verilmesi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
<p>Niyâz-ı kalbimiz nûr-ı hidâyet yâ Resûla'llâh Ümîd-i sırrımız tarz-ı kerâmet yâ Resûla'llâh Enîs-i bezm-i rindâne harîm-i sırr-ı merdâne Cenâbından gelür feyz ü letâfet yâ Resûla'llâh (s.76)</p>	---	<p>Niyâz-ı kalbimiz nûr-ı hidâyet yâ Resûla'llâh Ümîd-i sırrımız tarz-ı kerâmet yâ Resûla'llâh Enîs-i bezm-i rindâne harîm-i sırr-ı merdâne Cenâbından gelür feyz ü letâfet yâ Resûla'llâh (s.3)</p>

Safâyî ve *Râmiz Tezkiresi*'nde ortak olarak geçen iki beyit bulunmaktadır. Bu iki beyit *Râmiz Tezkiresi*'nde na'tın matla ve makta beyitleri olarak seçilirken *Safâyî* na'ttan altı beyit vermiştir. Tabloda yer verilen ortak beyitler dışında *Safâyî Tezkiresi*'nde yer alan beyitler aşağıda verilmiştir.

Na't-ı Şerîf

Safâ-yı ehl-i dil nûr-ı cemâlin yâ Resûla'llâh

Şifâ-yı derd-i dil fikr-i visâlin yâ Resûla'llâh

Bi-hamdi'llâh dem-â-dem hâne-i kalb-i siyeh-tâbı

Münevver eyledi vuslat hayâlin yâ Resûla'llâh

Enîs'in matlabı dâ'im Celâlû'd-dîn-i Rûmî'dür

Nigâh-ı lutfile bir dem su'âlin yâ Resûla'llâh¹⁰⁶

ve lehu

Kamûsın rahmeten li'l-âlemîne ilticâ eyler

Ki sensin cümleye sâhib-şefâ'at yâ Resûla'llâh¹⁰⁷

2.2.2. Yalnız Bir Tezkirede Yer Alan Bilgiler

2.2.2.1. Rüyasında Mora'nın Fethini Gördüğü Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
		<p>rivâyet-i garîbe; nâ'il-i rahmet-i Rahmân Sultân Ahmed Hân-ı sâlis hazretleri bin yüz yigirmi altı senesi hilâlinde bilâd-ı Morayı feth ü teshîre 'azîmet ve makeddemât-ı seferiyyeye sarf-ı nakdîne-i makderetleri esnâsında bir şeb-i feyz-bahşâda bir mahall-i dil-güşâda pey-der-pey âgâze-i terennümât-ı ney ile ol pâdişâh-ı bende-nüvâz-ı seyr-âheng derûn-ı safâ-sâz itdüklere nakş-ı ma'nâlarında sûret-nümâ ve ta'bir-i dil-pezirlerin "nebbi'nâ bi-te'vîlihi" tekrîmiyle tezkire-i mülûkâne ile istikzâ buyurduklarında Enîs-i nefesü'n-nefis dahi şühûdlarında nefes-i 'İsâ-demleriyle ihyâ-kerdeleri olan ney-i Dâvûdîyi gâlibâ Şâh Mansûrdur ki te'vîli zâhir ü beşîr ve girift-i pâye-i battâl¹⁰⁸ olan düşmen-i dîn hıyânet-i iştîmâlden dahi sâha-i hisârı üstüvâr süpürge gibi çarûb-ı miknese-i 'inâyet-i Nasîr ile tathîr olunur deyü keşf-perde-i makâmât u usûl ile ta'bir-i rü'yâ-yı fütûhât itmişlerdir. Bu gûne-i kerâmeti zâhir ü âşikâr bir 'azîz-i bülend-iktidâr idiler. (s.2-3)</p>

¹⁰⁶ Çapan, a.g.e, s.76.

¹⁰⁷ Çapan, a.g.e, s.77.

¹⁰⁸ Merâtib-i ney sekizdir: 1.Battâl. 2.Dâvud. 3.Şâh Mansûr. 4.Kûçek Mansûr. 5.Süpürge. 6. Âheng-i firah. 7. Üstad-ı hüsn. 8.Heft-bend.

Girift dahi ikidir: 1.Girift-i battâl. 2.Girift-i pâye

Bu rivayet Enîs'in kerametleri arasında yer alan ancak *Sâlim Tezkiresi*'ndeki Enîs'in kerametlerine dair rivayetten farklıdır. Ancak her iki rivayette de Enîs'in fethi rüyada görme kerameti vurgulanmıştır. Râmiz'in tezkiresine eklediği rivayet ise istiarelerin çokça yer aldığı bir rüyadır. Sultan Ahmed'in Mora'yı fethi sırasında Enîs'in rüyasında gördüğü Dâvûdî ya da Şah, Mansûr neyin; battal paye girift olan din düşmanlarını süpürge gibi temizlediğini görmüş ve bu rüyayı Mora'nın fethine bağlamıştır. Girift neyden daha küçük kamıştan ve başparesi olan eski bir çalgı türüdür. Burada çalgı aletlerinin simge haline geldiği ve savaşın kazanılacağı sonucunun çıktığı bir rüyadan bahsedilmiştir. Bu durum oldukça sanatlı bir şekilde anlatılmıştır. İham-ı tenasüp örnekleriyle birlikte verilen rüya tabirinin anlaşılması oldukça güçleşmiştir. Süpürge gibi düşmanın süpürülmesinden bahsedilirken ayrıca ney çeşitlerinden biri olan süpürgeye de çağrışım yapılmıştır.

2.2.2.2. 1146 Yılında Vefat Ettiği Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
---	---	Sâl-i intikâllerine erbâb-ı ma'ârif ü kemâlden çok kimseler mersiye-hûyân ve târîh-gûyân olmuşlardır. Galatalı Hâfız merhûmun didiği târîh-i dil-pezîrdir ki keşîde-i silk-i tahrîr olundu. (s.2)

Safâyî ve *Sâlim Tezkireleri*'nde bu bilginin yer almaması eserin yazıldığı dönemde şairin hayatta olmasından kaynaklanmaktadır. Râmiz'in eserine aldığı tarih 1146 olmakla birlikte *İslam Ansiklopedisi*'nde yer alan bilgiye göre Enis Receb Dede'nin vefat tarihini müelliflerin çoğunun 1147 olarak verdiği, Râmiz'in ise 1146 şeklinde kaydettiği ve sebebi tam olarak bilinmemekle beraber İzahu'l-meknûn adlı eserde 1149 olarak yer aldığı söylenmektedir. Şairin ölüm tarihi hakkında doğrudan verilen bu bilgiye ek olarak Râmiz Tezkiresinde Galatalı Hafız ve Seyyid Vehbi'nin şairin vefatı için düşürdükleri tarihler yer almaktadır. Bu iki tarih örneği *İslam Ansiklopedisi*'nde de aynen geçmektedir.

Târîh:

Kürsî-i cennetde Mevlânâ Enîs ola celîs

ve es-Seyyid Vehbî merhûmun dahi bu târîh-i bî-kusûrları rakam-zede-i sutûr kılındı. Târîh:

Pîr Mollâ Celâle rûh-ı Enîs

Leb-i cûy-ı recebde ola celîs ¹⁰⁹

Verilen bu tarihlerden anlaşılacağı üzere şairin ölüm tarihini şiirle veren Galatalı Hafız ve Seyyid Vehbi'nin de vefat ettikleri tezkirecinin bu kişiler için merhûm sıfatını kullanmasından anlaşılmaktadır. Şair hakkında verilen bilgilere ek olarak tezkirenin yazıldığı dönemde bu şairlerin de vefatı bilgisi verilmektedir.

2.2.2.3. Şiirlerinin Tasavvufi Manalar İçerdiği Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
---	Zühd ü takvâ ve fazl u inşâsından fazla eş'âr-ı pâkîzesi olup lisân-ı gayb 'âlem-i lâ-reyb olan eş'âr-ı hüsn-i âsârda yed-i tûlâları var idi. (s.176)	---

Sâlim, tezkiresinde Enîs'in şiirlerinin zühd ve takvayı arttıran ve tasavvufi mazmunlar içeren dini içerikli şiirler yazdığından bahseder ve bunları iki beyit üzerinden ispatlamaya çalışır.

Li-münşi' ihî:

Tab'-ı nakkâdı 'âlî vü çâlâk

Zihn-i vekkâd-ı pâki gayet pâk

Eş'âr-ı pâkleri gâyet mazmûndâr ve her lafzı âbdâr idigi ülü'l-i'tibâra nümâyân ü âşikârdır. Bundan mâ-'adâ eş'âr-ı pâkleri ma'nâ-yı tasavvufî i'tibâr olursa zevk-âşinâyân hâlet-i irşâda bâ'is-i izdiyâdî-i hubb u vedâd olur. Ez-cümle bu beyt-i dil-güşâ ol zât-ı şerîfin güftâr-ı bî-hem-tâlarındandır. Beyt:

¹⁰⁹ Erdem, *a.g.e.*, s.2.

Tokunsun tek hemân la'l-i nemek-rîzin leb-i câma

Katarsan bâde-i nâba nemek kat kat helâl olsun

Bu zemîn-i şîrînde kat kat helâl olsun suhan-ı zîbâsı eğerçi bir zamân şöhret-şi'âr ve metârihü'l-efkâr-ı şî'arâ-yı ülü'l-i'tibâr olup herkes bu vâdî-i dil-pezîrde birbirlerine nazîre eylemişlerdir. Lâkin bu zemînde böyle bir beyt-i 'âlî manzûr-ı e'âlî olmuş değildir. Hakkâ ki ma'nâsı emvâc-ı yemîn-i mazmûnu kât-ender-kât sâhil-i letâfete ilca etmiştir ki ez-cümle ol engûr helâl olup ba'dehû muktezâ-yı ma'sûriyyetden zâtına hürmet tareyân etdikden sonra nemek-i nemegîn ilkâ etmekle hall olması icâb etmegîn hürmetine muhîl olup kat kat helâllik rû-nümâ olmuş iken 'ayn-ı hall kat kat ki lisân-ı Türkîde bir emrdir kim ta'bîr-i 'Arabî olsa elki ileyhi müfâdını edâ eder binâ-berîn kat kat mazmûnunda kat kat fâ'ide peydâ ve lef lef letâfet-ber-letâfet rû-nümâ olmuşdur eğerçi kat katda ba'zı mertebe nizâ' ve mâ-beyni hürmet ile maktû' olmanın pey-der-peylik ma'nâsı murâd-ı mezkûrdan mâni'-i intifâ' olmuşdur deyü ashâb-ı me'âlin dimâg-ı hayâlî pür-ihtilâl ve fârisân-ı 'arsageh-i kemâl mübâriz-i cidâldir. Lâkin cevâb-ı bâ-savâbı erbâb-ı hakâyika pûşide vü nihân ve esnâf-ı sadr-nişân-ı çâr-bâliş-i dikkat ü kerâmete pinhân değildir. Ekseriyyâ bu makûle nizâ'-ı lafzî miyân-ı şu'arâda bî-pâyân ve dest-i hayâl-i dânişverânın böylesinin ta'nesi be-gayet firâvândır. (Mısra'):

Atarlar taşı elbette dirâht-ı mîvedâr üzre

mazmûnunca bu makûle mazmûn-ı dil-sitân seng-zede-i dest-i 'özü-âverân olmakdan hâlî değildir. Sâ'ir ebyâtında hod cümlesi kef-ber-dehân-ı istihsândır. Bu 'abd-i fakîrin matla':

Gerd-i râh-ı yâri ey dil dîde-i pür-derde çek

Tûtiyâ-yı hâk-i pâyin çeşm-i gam-perverde çek

gazelimize bu gûne bir nazîre eylemişlerdir. Nazîre:

Zülf-i pîç-â-pîçden ruhsâr-ı âle perde çek

Rişte-i enzâr-ı 'uşşâkı nihânî yerde çek¹¹⁰

Sâlim, tezkiresinde şairin şiirlerinden örnekler vererek şairin tasavvufî şiirlerinin bazılarının yanlış anlaşıldığını da dile getirmiştir. Kat kat redifli şiirin o dönemde şöhret bulduğu ve şairler arasında sıklıkla kullanıldığından söz eden tezkireci Enîs'in bu şiirinin bazı Fars şairlerce tartışma konusu olduğunu söylemektedir. Ancak bir dil

¹¹⁰ İnce, *a.g.e.*, s.176-177.

incelemesine kalkışan tezkireci Türkçede kat kat kelimesinin kullanımı üzerinde durmuştur. Şiirlerde üzümlerin kullanım manasının değiştiğini söyleyen tezkireci kat kat kelimesinde de aynı durumun söz konusu olduğunu dile getirir. Türkçede emir manasında kullanılan bu tabirin Arapçada da bir karşılığının olduğundan ve bu yüzden tartışmaya gerek olmadığını dile getirir. Daha sonra şairin yaptığı yanlışı olmadığını dile getirmek için “meyve veren ağaca taş atarlar” manasındaki mısra ile şairin şiirinde bir yanlışı anlaşılmanın olmadığını söyler ve hemen ardından şairin şiirlerinin sevildiğinden söz eder ve tezkirecinin kendi şiirine Enîs’in yazdığı nazireyi över ve bu şiirin örneklerini verir. Tezkireci kullandığı şahısların ardından o kişiyle alakalı bir sıfat kullanmaktan vazgeçmemiş ve kendi şiiri için “‘abd-i fakîr” fakir kul manasındaki sıfatı kullanmıştır. Sâlim’in tezkiresinde “kat kat helal olsun” redifli beyite izah yaparken *Safâyî Tezkiresi*’nde bu beyiti sadece örnek şiir olarak vermekle yetinmiştir. Sâlim’in *Safâyî*’den alıntı yaptığı düşünülürse, eleştirdiği *Safâyî*’nin tezkiresinde yer verdiği beyite bir açıklama yaparak beyiti farklı bir bağlamda değerlendirme yoluna gitmiştir.

2.2.2.4. Yalnız Bir Tezkirede Yer Alan Şiirler

2.2.2.4.1. Safâyî Tezkiresindeki Şiir Örnekleri:

Gûş-ı cânı tut neye dinle sadâ-yı bişnevi

Nây imiş hall-i rumûz-ı müşkilât-ı Mesnevi

Dergehine Hazret-i Rûmî’nin eyle intisâb

Mevlevî şev Mevlevî şev Mevlevî şev Mevlevî¹¹¹

ve lehu

Ravza-i sultân-ı kevneyni zemîn üzre görüb

Dedi reşkinden felek¹¹² يا ليتنى كنت تراب

¹¹¹ Çapan, a.g.e, s.92.

Bu ebyât-1 pür-nikât gazeliyyâtındandır.

Gül ü bâg-1 dilin dâg-1 cigerdir

Figân-1 bülbülü âh-1 seherdir

Enîs olmaz hîred erbâb-1 ‘aşka

Bu bezmin neş’esi nev’-i digerdir

ve lehu

Bende-i sultân-1 ‘aşkın gayr-1 dil-dâr istemez

‘Andelîbâsâ safâ-yı seyr-i gülzâr istemez

Meclis-i ‘aşkın Enîs dem-be-dem mestânesi

Zevk-i ‘ilm-i hikmet-i Câmasb-1 huşyâr istemez

ve lehu

Tâb-1 nigâh-1 ‘âşika yokdur tahammülün

Eyle havâle rûyuna ey mâh kâkülün

Gördük irişmedik o meh-i burc-1 ‘işveye

Ey nâle-i şebâne nedir bu teselsülün

¹¹² Bkz. *Mustafa Safâî Efendi Tezkire-i Safâî* dipnot 107: yâ leytenî kuntu türâbin: “Keşke toprak olsaydım” Nebe, 78/40.

Zâlim cihânı eyledi bî-çâre el-amân

Ol dil-rübâ tebessüm-i tarz-ı tegâfûlün

Olmuş Enîs bülbül-i bâg-ı belâ-yı 'aşk

Hayrân-ı rûy-ı âlidir ol şûh-ı şengülün

ve lehu

'Arûs-ı hâhişin ey dil sana gelir görünür

Ezel mukadder-i Bâr-ı Hudâ gelir görünür

Mehâbet-efgen-i enzâr-ı 'âşıkân o kadar

Mukîm-i taht-ı letâfet-nümâ gelir görünür

Fütâdegân-ı reh-i intizâra güft ü şinîd

Peyâm var mı o şehden sabâ gelir görünür

Kemâl-i hüsnü o şâh-ı melâhatin şâhid

Denirse rûh-ı musavver dilâ gelir görünür

Bununla eyle tesellî dil-i hazîne Enîs

Ezel mukadder-i Bâr-ı Hudâ gelir görünür

ve lehu

Dokunsun tek hemân la‘l-i nemek-rîzin leb-i câma

Katarsın bâde-i nâba nemek kat kat helâl olsun¹¹³

2.2.2.4.2. Râmiz Tezkiresindeki Şiir Örnekleri:

Ez-Gazeliyyât

Cilve-gâh-ı sırr-ı Mevlâdır dil-i âbdâl-ı ‘ışk

Fehm olunmaz kâl ile remz-i lisân-ı hâl-i ‘ışk

Pertev-i mihr-i sivâyı mahv ider ser-tâ-kadem

Bir ‘aceb nûr-ı Hudâdır sâye-i ikbâl-i ‘ışk

Cümle maksûdı beyân ider lisân-ı hâl ile

Tercemân-ı her- zebân olsa sezâdır lâl-i ‘ışk

Sidreden eyler güzer her dem kemâl-i ‘ışk ile

Reşk-i Cibrîl olmada perdâz perr ü bâl-i ‘ışk

Ol kadar ser-mest-i bezm-i ‘âşıkân ol kim Enîs

Tâ ebed ahvâline hayrân ola dellâl-i ‘ışk

¹¹³ Çapan, a.g.e, s.76-77-78.

ve le-hü

Âşinâ-yı rûh-ı kudse hâlet-efzâdır semâ‘

Teşnegân-ı bezm-i ‘ışka şevk-bahşâdır semâ‘

Beyt-i ma‘mûrun tavâfı sırrına ‘ârif ‘ukûl

Hayret-efzâ-yı melâ‘ik sırr-ı Mevlâdır semâ‘

Her tarîk-i âyîni bâ‘isdir vusûl-i Hakka lîk

Ehline ma‘lûmdur ol katre deryâdır semâ‘

Bir kademde devresin tekmîl ider perkâr-veş

Reşk-i çarh-ı mâh-tâb çarh-peymâdır semâ‘

Dil safâ-cûy-ı ziyâ-yı mihr ise her dem semâ‘

Çarh-ı ‘ışka âfitâb-ı ‘âlem-ârâdır semâ‘¹¹⁴

2.2.3. Tezkirelerde Enîs’e Ait Biyografik Bilgilerin Nitelik Bakımından Modern Metinlerle Karşılaştırılması:

Döneme ait incelenen her üç tezkirede Enîs ile ilgili ortak dört bilgi bulunurken *Sâlim Tezkiresi*’nde diğer tezkirelerde de değinilen şairin Mevlevi olma ve keramet gösterme özelliğini bir hikâye ekleyerek anlatmış ve aynı bilginin hacmini arttırmıştır.

İslam Ansiklopedisi Enîs Receb Dede maddesinde tezkirelerde ortak geçen bilgiler bulunmakla beraber farklı bazı bilgilere de rastlanmaktadır. İncelenen tezkirelerde şairin babasının adının Derviş Halil olduğu bilgisine rastlanmazken

¹¹⁴ Erdem, *a.g.e.*, s.3-4.

ansiklopedi maddesinde babasının adı ve babasının Gülşeniyye tarikatına bağlı olduğu bilgisi de eklenerek verilmiştir. “*Gülşeniyye tarikatına bağlı sipahi Derviş Halil’in oğludur.*”¹¹⁵ Bir mücellidin yanında çıraklık yaptığı bilgisi tezkirelerde yer almamaktadır. “*Çocukluğunda İbrâhim adında bir mücellidin yanında çıraklık yaptı.*”¹¹⁶ Ayrıca beş padişah, yirmi sadrazam ve Şeyhülislam Çelebîzâde Asım Efendi gibi şahısların onun manevi dairesine girdiği bilgisi tezkirelerde geçmemektedir. “*Altmış seneyi bulan şeyhliği sırasında beş padişahla yirmi sadrazamın onun mânevî dairesine girdiği söylenir. Padişah ve vezirlerin saygı ve bağlılıklarını kazanmış ve çoğu üzerinde nüfuz sahibi olmuştur. Sadrazam Koca Râgıb Paşa ile Şeyhülislâm Çelebizâde Âsım Efendi de onun müridleri arasında yer almıştır.*”¹¹⁷

Genel olarak bakıldığında tezkirelerde de yer alan Mevlevî şeyhi olma mertebelerinden bahsedilmiş ve özellikle Râmiz’in tezkiresinde sıkça yer verdiği tarihler kullanılmıştır. Şairin vefatına dair düşürülen tarihler ise özellikle *Râmiz Tezkiresi*’yle ortaklıklar göstermektedir.

2.3. TÂ’İB

İslam Ansiklopedisi’nde ayrıntılı bir biçimde anlatılan Tâ’îb, tezkirelerde şiir örneklerinin çokça yer aldığı bir şair olarak ortaya çıkmaktadır. İncelenen üç tezkirede altı adet ortak bilginin yer aldığı görülmüş ancak şairle ilgili tezkirelerde farklı bilgilere de rastlanmıştır. Ancak şair için bazı bilgilerin dönemin dışında anlaşılacak açıklıkta olmadığı sadece o dönemde yaşayanlar arasında bilinebileceği dikkat çekmiştir. Bu durum bilgi aktarımı sağlamaya yönelik eserler için uygun değildir. Şair hakkında verilen bazı bilgilerde devrin şairleri tarafından bilinmektedir ifadesi bilginin niteliğini düşürmektedir.

¹¹⁵ Hasan Aksoy, “Enîs Receb Dede” *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 11, MEB, Ankara, 1995 s.241.

¹¹⁶ Aksoy, a.g.m, s.241.

¹¹⁷ Aksoy, a.g.m, s.241.

2.3.1. Tezkirelerde Tâ'ib İle İlgili Temel Bilgiler

1. Adı Ahmed'dir.
2. İstanbul'da ortaya çıkmış ve Osmanzadelik namıyla meşhur olmuştur.
3. Süleymaniye Medresesi'nden Halep mevleviyetine atanmıştır.
4. Hezeliyatta meşhurdur.
5. Şehzade Sultan İbrahim'in doğumu için düşürdüğü tarihin beğenilmesi sonucunda padişaha kaside sunmuştur.
6. Bin yüz otuz altı tarihinde Mısır kadısı iken vefat etmiştir.

2.3.1.1. Tâ'ib'in Asıl Adının Ahmed Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Nâmı emcedi Ahmed'dir. (s.114)	Nâm-ı emced ve ism-i ser-âmedleri Ahmed'dir. (s.251)	Ol şair-i mümtâz-ı ser-âmedin nâm-ı emcedleri Ahmed'dir. (s.50)

İncelenen her üç tezkirede de şairin ismini verme tarzları değişmemiştir. Safâyi doğrudan şairin ismini söylemeyi tercih ederken Râmiz ise incelenen diğer şairlerde olduğu gibi isimden önce şairi öven sıfatları kullanmıştır.

2.3.1.2. Tâ'ib İstanbul'da Ortaya Çıkıp Osman-Zâde Olarak Meşhur Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Şâhbâz-ı vücûd-ma'arif-şikârı âşiyân-ı Sıtânbul'dan percünbân-ı evc-i zuhûr u iştihâr olup dîvân-ı hâcelerinden	Hızâne-i zarâfet olsun zât-ı pür-ma'rifet kân-ı cevâhir – i 'irfân makarr-ı danişverân Konstantıniye-i bî-'adîl ü bî-akrândan olup 'asrında	Gencîne-i dâniş ü ma'rifet olan zât-ı nîkû-hasletleri dahmehây-ı fazl u kemâl ve cevânib-i erba'ası ârâmiş-gâh-ı şu'arâ-yı

<p>‘asrında mâliyye tezkireciliği ile rakam-keş-i cerîde-i ta‘ayyün olan ‘Osman Efendi merhûmun tırâz-ı berât-ı hayâtı olmagla ‘Osmânzâdelikle şöhret-dâde olmuştur. (s.114)</p>	<p>küttâb-ı vâlâ-cenâb miyânesinde ma‘rûfu’ş-şân olan mâliye tezkirecisi ‘Osmân-zâdelik şöhretiyle şöhret-şi‘âr bir şâ‘ir-i mâhir-i sihr-âsârdır (s.251)</p>	<p>şîrîn-makâl olan şehir-i bî-nazîr ü ‘adîmü’l-misâl İslâmboldan keşf-perde-i cemâl ve ‘asrında hâcegân-ı felek-‘ünvândan mâliyye tezkireciliği mansıb-ı celîlesiyle bülend-i akrân olan Süleymâniyye rûz-nâmçesi ‘Osmân Efendi’nin mahdûm-ı güzîni olmagla ‘Osmân-zâdelikte şöhret-karîn ve şît-i iştihârı pür-tanîn-i evc-i berîn olan zât-ı bihterîn ve şâ‘ir-i mâhir-i sihr-âferîndir. (s.50)</p>
--	---	--

Şairin babasının İstanbul’da maliye tezkirecisi Osman Efendi olduğu bilgisi İstanbul’u uzun uzun öven yapının ardından gelmiştir. Asıl amacı bilgi vermek olan bu eserlerde incelenen diğer şairlere de bakıldığında İstanbul ibaresinin geçtiği yerlerde aynı övgünün yapılarak anlatımın girift bir hale geldiği ve şairi tanımaya yönelik bir bilgi olmadığı görülmektedir. Aynı şekilde şairin babasının adıyla şöhret kazandığı bilgisinden önce babasının adı yine terkipli yapıların ardından gelmiştir. Böylece sadece Osman-zâdelikle tanınması bilgisini içeren bölüm oldukça hacimli bir hal almıştır.

2.3.1.3. Tâ'ib'in Süleymaniye Medresesinden Halep Mevleviyyetine Tayin Edildiği Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
<p>kat' -ı merâtib-i tarîk ederek nefîce-i tarîk-i tedrîs olan Süleymâniyye'den Halebü's-şehbâ ve Mısr-ı Kâhire mevleviyyeti ile mukzi'l-merâm olmuştur. (s.115)</p>	<p>mahrec-i menâsib olan Süleymâniyyeden hurûc ve sene bin yüz yigirmi tokuzda Haleb mevleviyyeti ile makzi'l- merâm buyurulup dâ'ire-i mevâlî-i kirâma vülûc eylemiştir. (s.251)</p>	<p>kat' -ı merâtib ü merâhil iderek bin yüz yigirmi tokuz senesi hudûdunda medrese-i Süleymâniyyeden Halebü's-şehbâ mevleviyyetiyle bekâm olmalarıyla gonce-i ikbâleri güşâde vü handân olup vücut-hı mevâlî-i kirâma dâhil (s.50)</p>

Bu bilgi verilirken Safâyi, Sâlim ve Râmiz bu bilgiyi aynı şekilde aktarmışlardır. Şairin mertebesinin artmasından bahsetmişlerdir. Ancak Safâyi'de tarih bilgisi bulunmazken *Sâlim ve Râmiz Tezkireleri*'nde tayin edilen yılı vermişlerdir. Hatta *Râmiz Tezkiresi*'nde şairin Halep'ten sonra Mısır'a tayin edilmesini -bin yüz otuz altı senesi şehir-i ramazânü'l-mübâreğinin ikinci hamîs günü- şeklinde tam bir tarih vermiştir. *Râmiz Tezkiresi*'nde tarihlerin ayrıntılı bir şekilde verilmiş olması şair hakkında verilen aynı bilgilere bilginin hacmini arttırmak için eklenmiş ve bilginin güvenilirliğini arttırmaya yönelik bir durum ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Ancak tezkirelerde yer alan hikâye ve rivayetler eserin doğrudan bir sicil eseri olmadığını ortaya koymaya çalışsa da ağır bir dil ve sanatlı bir üslupla edebi esere yaklaştırılmaya çalışan tezkire aslında birkaç temel bilginin ve zaten Osmanlı sicillerinde yer alan tayin ve azl bilgilerinin ötesine geçememiştir. Fakat bu kadar az bilgi ile edebiyatımıza kaynaklık ettiği kabul gören eserler şairin üslubuna ve sanatına dair eleştirilerin yer aldığı eserler olamamıştır.

Tezkire-i Safâyi'de Tâ'ib'in şiirlerinden çok sayıda örnek verilmiştir. Bu durum şair hakkında bir bilgi verildikten sonra yapılmış ve böylece bilginin değeri arttırılmaya şairin şiiriyle bilgi hakkında bağlantı kurulmaya çalışılmıştır.

2.3.1.4. Tâ'ib'in Hezeliyatta Meşhur Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Şemşîr-i tabî' atı dü-dem ve zebân-ı cevher-feşân ve zebâne-nişânı ecr iken ahkâm-ı medh ü zemm olup kendü ile îkâd-ı kâve-i müşâcere etmek dâ'iesiyle darb-ı hadîd-i bârid iken hasedleri hakkında olan hezliyyâtı nikâştesi sahâyif-i iştihâr olmuş idi. (s.115)	----	Hicviyyât ü hezliyyâtı elsine-i meşhûre ve mazmûn u letâyifi mecmû'a-i sühân-verânda mestûr u mezkûr olmanın bu rütbe îrâd ile taklîl-i sevâd kılındı. (s.51)

Safâyi ve *Râmiz Tezkireleri*'nde şairin hezliyyatlarının olduğunu söylerken *Sâlim Tezkiresi*'nde bu bilgiye rastlanmamaktadır. Örneklerde verileceği gibi *Safâyi Tezkiresi*'nde hezliyyat ve şairin latifelerine dair oldukça fazla örnek verirken Râmiz sadece bir latife örneği almış ve hikâyesini eklemiştir.

Hattâ 'asrında nâ'il-i rütbe-i bâlâ-yı meşîhât-i İslâmiyye olan garîk-ı lücce-i rahmet-i ilâh 'ammimiz Ebe-zâde 'Abdu'llâh Efendi hazretleri bir rûz-ı ziyâretde li-ecli't-terbiye ba'z-ı nasîhat-âmîz kelâmla hitâb itmeleriyle gark-ı hicâb olup der-i vâlâ-yı veliyyü'n-ni'amîden hurûcunda 'ukâlanın bülendi Kethüdâ Receb Efendi mütercem-i mezbûrı otalarına da'vet ve isticlâb-ı hâtır-ı hazînlerine mübâderet buyurup efendi kişinin veliyy-i ni'meti ta'zîri 'ayn-ı mahabbet ve belki vesîle-i 'inâyetdir deyü buyurdularında; belî sultânım, lâkin bir cins sıkışdırırlar ki az kaldı bendenizi togurdayazdılar deyü âgâze-i kelâm-ı mazmûn buyurmuşlardır ve menkûldur ki Kâhire-i Mısra teşrîflerinde vâlî-i Mısır istifsâr ve Kaysariyyeli olduğunu ihbâr itdüklerinde li-mürettibihi:

Âyâ emîr midir ‘acebâ Ermeni midir

me’âlinde buyurdıkları kelâmları vesîle-i bürûdet ve ol vezîr-i bî-mürüvvet öyle bir şâ’ir-i mâhir-i huçeste-hasletin i’dâmına teşmîr-i sâk-ı hıyânet-himmet idüp ve mesmûmen rihlet itmişlerdir.

Râmiz’in bu bölümde anlatmayı tercih ettiği latife incelenen diğer tezkirelerde geçmemekle beraber hikâyeyi anlatım tarzı diğer tezkirelerde büyük benzerlikler göstermektedir. Hikâyede aynı zamanda Taib’in Mısır valisi tarafından idam edilmesi anlatılmıştır. Latifesi yüzünden idam edilen şair dönemin Mısır valisinin Kayserili olduğunu öğrenince “acaba o emir midir yoksa ermeni midir” şeklinde yaptığı latife yüzünden vali tarafından zehirlenerek öldürülmüştür. Buradan hezellerinin ve latifelerinin neticesinde öldürülen ancak tezkireci tarafından “şâ’ir-i mâhir” olarak nitelendirilen bir şair imajı ön plana çıkarılmıştır. Râmiz de dönemin diğer tezkirecileri gibi hikâyeyi anlatırken Farsça tamlamaların çokça kullanıldığı ve hikâyede adı geçen şahıslara ait sıfatların yer aldığı bir anlatım tarzını tercih etmiştir. Ancak bu anlatım asıl anlatılmak isteneni neredeyse gölgede bırakmış, anlamdan uzaklaştırmış ve adeta dikkatleri dili sanatlı kullanıma çekmiştir. Ancak bilimsel eserlerin bu denli sanat yönünün dikkat çekmesi bilginin niteliğine bakmayı zorlaştırmıştır. Oldukça sanatlı anlatımlar eserin bilgi aktarımı yönünden başarısının incelenmesini güçleştirmiş ve doğrudan kabule imkân sağlamıştır.

Râmiz, tezkiresinde tabloda da verilen bilgilen ardından düşülen dipnotta eserde bir der-kenarda yer alan bilgi verilmektedir. Bu bilgiye göre Tâ’ib’in beş kasideden başka hiciv yazmadığını belirten bir ifade bulunmaktadır.

Hicviyatda Sâkıbiyye gibi beş kasideden mâ-‘adâsı benim değildir, deyü kase
idüp cümlesi iftirâdır didiği müsvet ü müsellemdir.¹¹⁸

Safâyî Tezkiresi’nde ise, şairin hezliyyatından örnek verilmeden önce yazılan beytin hikâyesi üzerinde durulmuş ve ardından beyt örneğine geçilmiştir. Safâyî, tezkiresinde Tâ’ib’in hezeliyatına dair altı hikâye anlatmış ve beyt örnekleri vermiştir. Tezkirecinin verdiği bu hezel örnekleri ve latife örnekleri diğer tezkirelerde geçmemektedir.

¹¹⁸ Erdem, *a.g.e.*, s.51.

Şâ'ir-i mezbûrun hezliyyâtında birkaç beyt tahrîr olundu. Ahmed Efendi nâm kimesne bir şefî'-i mücebber ibrâmıyla tarîk-i tedrîse dâhil olup zamân-ı kalilde rütbe-i celîle vâsıl olduğu erbâb-ı tarîka sakîl gelmiş idi ba'dehu şefî'î muzmahil olmagla mezbûr Ahmed Efendi tarîkatdan hecr oldukda ba'zı mehâdîm-i silsile-i hareket ile mesrûr oldugun şâ'ir-i mezbûr nazm eder.

Nazm

Ne zîbâ silsile oldu yolunda

Mehâdîm oynadı Ahmed kolunda¹¹⁹

Burada Ahmed Efendi adlı birinin şefaathçi bir şahsın zorlamasıyla tarikate girdiği ve kısa sürede rütbesinin arttığından bahsedilmiş ve bu durumun tarikat erbablarınca kaba bulunması sonucunda Ahmed Efendi tarikatten ayrılınca bu kişilerin mutlu oldukları anlatılmıştır.

Bin yüz yigirmi târihinde İstânbûl'da kahve 'azîz olup beher vukiyyesi beşer guruşa bey' olmagla sığâr u kibârdan bir ferde hâlis kahve verilmeyip nohuddan kahve râyegân içildikde bu beyti nazm eder. Beyt

Olalı kahve-i Rûmi nümâyân

Nohûdî meşreb oldu cümle yârân¹²⁰

Alıntılanan kısımda şairin dönemine ait bir gerçekten bahsedilmiş olup tarih bilgisi tam olarak verilmiştir. Anlatıldığına göre bin yüz yirmi tarihinde İstanbul'da kahve oldukça pahalı olup beş kuruşa satılmıştır. Ancak büyük küçük her ferde halis kahve verilmeyip nohut karıştırılarak kahve içilmiştir. Şair ise bu gerçekliği hezeliyatında kullanmıştır. İnsanların meşrebinin de nohudi kahve gibi karışık olduğunu söyler.

Nesr: Bu cerîde-i 'irfâna âsârı sebt olunan Nâbî Efendi baş muhâsebeci oldukda mahdûmu Hayrullah Çelebi nâm cevân-ı çârdeh-sâlenin kalem-i mezbûr halîfesi Kubûrî-zâde ile hüsn-i mu'âşerâtları şâyî' oldukda bu beyt nazm etmiştir.

¹¹⁹ Çapan, *a.g.e.*, s.116-117.

¹²⁰ Çapan, *a.g.e.*, s.117.

Eğerçi oldu Nâbî mansıb amma

Fakat hayrı Kubûrî-zâde gördü¹²¹

Tezkirenin bu bölümünde; Tâ'ib'in muasırı Nâbî'nin baş muhasebeci olduğunda oğlu on dört yaşındaki Hayrullah ile adı geçen kalemin yani baş muhasebecilik görevinin halifesi olan Kuburi-zâde ile iyi ilişkilerinin ortaya çıkınca şairin bu beyti nazm ettiği söylenmiştir.

Bu kısımda *Safâyî Tezkiresi*'ni öven bir tabirle başlayıp daha sonra şairle ilgili bilgiyi vermeye geçmiştir. "Cerîde-i irfân" tamlamasıyla tezkiresine bir yücelik atfeden Safâyî anlatmak istediğini yine tam olarak anlayamadığımız bir kısımla Tâ'ib hakkında bilgi vermeye devam eder. Metinden anlaşılan yukarıda ifade ettiğimiz gibi olsa da buradaki "hüsn-i mu'âşerât" tabirini tam olarak anlayamamaktayız. İyi ilişkiler, iyi diyaloglar manasında anladığımız bu tamlama şayi olmak yani yayılmak manasında kullanıldığında gizlenen bir durum anlamının olup olmadığı akla gelmektedir. Verilen örnek beytte ise şairin cinas sanatını kullanarak "hayrı" kelimesiyle Hayrullah Çelebi'yi de anımsatmış ve memuriyete gelerek Nâbî'nin değil Kuburi-zâde'nin iyilik gördüğü manası verilmiştir.

"Hezlerinde Hevayî, diğer şiiirlerinde ise Rahmî mahlasını kullanan Kuburizâde, Nâbî ve daha ziyade Sabit etkisinde kalmış, ömrünü sanat kaygısından ve ciddiyetten uzak mizahi şiiirler kaleme almakla geçirmiştir. Kendi de şiiirini latife amacıyla söylenmiş "maskaralıklar" olarak nitelendirmiştir. Divan katiplerinden Hevayî, ömrünün sonlarına doğru hiciv yazmaya tövbe ederek hacca gitmiştir. Bazı nüshaları Hezliyyât başlığı taşıyan Dîvânçe'si, hezl türündeki gazellerle birkaç tahmis, kıt'a ve rubaiden oluşmaktadır. Hezllerinin çoğu, Nâbî'nin gazellerine tehzil yoluyla orijinaiteden yoksun nakîzalardan ibarettir."¹²²

Alıntılandığı üzere Hevayî mahlaslı Kuburi-zâde Abdurrahman hezlleriyle meşhur olmuş bir divan katibidir. Nabi'ye tehziller yazıp onun şiiiriyle alay eden Kuburi-zade ile Nabi'nin oğlu Hayrullah Çelebi'nin diyaloglarının ortaya çıkması muhtemelen oğluna çok değer veren Nâbî dahil olmak üzere çevresindekileri rahatsız etmiştir. Çünkü Hayriyye adlı mesnevisinde muhatabının doğrudan oğlu olduğu bir eser kaleme alan Nâbî'nin oğlunun hezlleriyle ünlü olan ve kendi şiiirlerine bile tehzil yazan

¹²¹ Çapan, a.g.e, s.117.

¹²² Osman Horata, *Has Bahçede Hazan Vakti*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009, s.100.

biriyle diyalogundan rahatsız olmayacağı düşünülmektedir. Ahlak şairi olarak bilinen Nâbî'nin ahlak algısının Hevâyî'ninkinden çok farklı olduğunu söylenebilir. Hevâyî kendi şiirini maskaralık olarak nitelerken Nâbîhikmetli sözler söylemeyi tercih etmiştir. Basit bir şekilde bu iki şairin şiirleri karşılaştırılmak istenirse Nâbî'nin “kalmamış” redifli gazeline Hevâyî'nin tehzili örnek verilebilir.

Gül-sitân-ı dehre geldik reng yok bû kalmamış
Sâye-endâz-ı kerem bir nahl-i dil-cû kalmamış

Nâbî

Edrine şehrine geldik hây yok hû kalmamış
Gece çorbası çıkar bir belli kapı kalmamış

Hevâyî

Nâbî'nin şiiriyle alay eden Hevâyî sadece redifi aynı kullanıp şiiri Nâbî'nin kastettiği anlamdan da farklı bir boyuta taşımıştır.

Bunun dahi hikâyesi yârân-ı ‘asrın ma‘lumudur.

Olmayalı Nâbîyâ hengâme-gîr-i Kıbtıyyân
Lu‘bdan kalmış koca ayıya dönmüşsün hemân

Seni oynatmak diler hayrına ebnâ-i zamân

Nola olsa İbni Aydın nagme ile def-zenân¹²³

Nâbî, görevini icra ederken oğlu ve diğer gençlerin yönlendirmeleri doğrultusunda hareket etmekle itham edilir.¹²⁴

“ân-ı ‘asrın ma‘lumudur.” denen bu hikâye alıntı yapılan makaleden öğrenilmiş olup kaynaklarda böyle bir bilgi olup olmadığı net olarak bilinmemektedir. Ancak ulaşılan

¹²³ Çapan, *a.g.e.*, s.117.

¹²⁴ Abdullah Aydın, “Divan Şairlerinin Şiir Aracılığıyla Atışmaları”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz 2013 s.12.

bu bilginin de tezkiredeki beytin anlamından bir çıkarım yapılarak mı ulaşıp ulaşılmadığı bilinmemektedir. Beytin hikâyesinin o asırda bilindiğinin söylenmesi amacı bilgi vermek olan tezkireler için bilgi kaynağı olma niteliğini zedelemektedir.

Safâyî Tezkiresi'nde Tâîb'in Tırsî mahlaslı şair hakkında yazdığı beyit örneği verilmiştir.

Tırsî nâm cerrâr-ı kibâr-kıyâfet hakkında bu ebyâtı nazm etmiştir.

Eyleyip âb-ı rûyunu rîzân

Derbeder gezme meşrebin kurusun

Dün yazıldın dilenci defterine

Hele Tırsî mürekkebin kurusun¹²⁵

Bu kısımda da Tâ'ib kendisiyle aynı dönemde yaşamış olan ve hezelleri ile bilinen Tırsî ile alay eden beytleri görülmektedir. Bu örnek verilirken hikâye anlatılmamış ve şairin başka bir hezel şairi olan Tırsî'ye bakışını örneklemek için verilmiş olsa da Tırsî'nin hezel şairi olduğu bilindiği için bu bilgi anlamlı hale gelmektedir. Çoğunlukla gerekli gereksiz övgü dolu ifadelerle geçen diğer şahıslar bu bölümde “cerrâr-ı kibâr-kıyâfet” yani kibar kıyafetli dilenci diyerek nitelendirilmiş ve Tırsî'nin de Tâ'ib ile aynı tür şiir yazdıkları bilgisine değinilmemiştir. Bu bilgilere bakılınca incelenen tezkireler bilgiyi gereksiz ayrıntılara girerek vermeye çalışan ama asıl bilgiyi doğrudan veremeyen oldukça hacimli eserlere dönüşmüştür.

Nesr: Hantal Haffâf nâm mudhik-i hamâl-kıyâfet ile Sivâsî Kâzî nâm câhil-i har-tabî'at hakkında nazm eylediği beytdir ki tahrîr olundu.

Beyt

Bir midir Kâzî Sivâsî Hantal Hammâl ile

Farkı yok mu hiç hûn-rîzin har-ı Deccâl ile¹²⁶

¹²⁵ Çapan, *a.g.e.*, s.117.

¹²⁶ Çapan, *a.g.e.*, s.118.

Şairin hezellerine dair verilen son bilgi ise Hantal Haffaf isimli hamala benzeyen gülünç biri ile Sivâsî Kâzî adında cahil birini karşılaştırdığı hezel örneğidir.

2.3.1.5. Tâ'ib'in Şehzade Sultan İbrahim'in Doğumu İçin Düşürdüğü Tarihin Beğenilmesi Sonucunda Padişaha Kaside Sunduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
<p>Pâdişâh-ı cihân Sultân Ahmed Hân hazretlerinin Sultân İbrâhîm nâmında şehzâde-i cevân- muhabbetleri mevlûduna verdiği târîh makbûl-i hümâyûnum olmuştur. 'Asrın melîkû'ş-şu'arâsı olduğu vücûh ile zâhirdir matlabı ihsân-ı hümâyûnum olmuştur deyü hatt-ı hümâyûn sudûrundan sonra bu kasîdeyi nazm edip rikâb-ı pâdişâhîye arz etmiştir. (s.121)</p>	<p>Ve sene bin yüz otuz üç tarihinde şeh-zâde-i cevân- baht Sultân İbrâhîm vilâdet-i şerîflerinde huzûr-ı hümâyûna 'arz olunan târîhleri pesendîde-i hümâyûn oldukda teşekküren şevketli ve mehâbetli pâdişâh-ı 'âlem- penâh hafızahu'l-ilâh hazretlerine verdikleri kasîdelerinden dahı biraz isbât- ı nâzik-ta'bir çekîde-i kilik-i tahrîr kılındı. (s.252)</p>	---

Dönemin incelenen tezkirelerinden *Râmiz Tezkiresi* hariç her iki tezkirede de yer alan bilgi anlatım tarzı bakımından birbirine oldukça benzemektedir. Sâlim, Safâyî'den farklı olarak tarihi tam olarak vermiş olup Safâyî'nin anlatımına göre biraz daha doğrudan bilgi vermiştir. Ancak tezkirecinin sanatını gösterme kaygısı burada da bitmeyip sadece sultana demek yerine “mehâbetli pâdişâh-ı 'âlem-penâh hafızahu'l-ilâh hazretlerine” diyerek övgü ve duayı da eklemeyi tercih ederek şairin padişaha bir teşekkür kasidesi sunma bilgisini arttırmıştır. Safâyî şairin kendi dilinden konuşmasını aktarmaya çalışmış ancak bir anlam kargaşasına neden olmuştur. “makbûl-ı hümâyûnum, ihsân-ı hümâyûnum” gibi tamlamalarla tezkirecinin şairin sözlerinden

hareket ettiği anlaşılmaktadır. Ancak bu durum konunun anlaşılmasını biraz karmaşık hale getirmiştir. Safâyi tezkiresinde sunulan bu kasidenin elli beytini verirken Sâlim yirmi beytini eserine eklemiştir. Ortak olması hasebiyle kasidenin yirmi beyitlik kısmı verilecektir.

Ve lehû

Benim şimden gerü mahkûm-ı fermân-ı meta'ımdır

Gerek erbâb-ı tadrîsî gerek küttâb-ı dîvânî

Ve lîkin hüsrev-i mülk-i ma'ânî Râşid ü Vehbî

Birisi nûr-ı çeşmimdir birisi cânımın cânı

Mevâli zümresin 'add eylemem şâ'ir gürûhundan

Ki nâdir bulunur nazm-âşinâ merd-i suhan-dânı

Belî birkaç yeni şâ'irleri kim zuhâ'irleri kim zuhûr etdi

Ki zu'munca kimisi Germiyânî kimi Kirmânî

Velî ben bildigim şâ'ir fakat Neylî vü Kâmî'dir

Hatâdır gayre etmem şâ'iriyet ile bühtânı

Müderrislerde ancak 'Âsım-ı hoş-gû müsellemdir

Ki nazm u nesr ü fazl u ma'rifetde yokdr akrânı

Eger meşk etse Mektûbî-i Defterdâr 'İzzet Beg

Ederlerdi re'îs-i zümre-i nazm-âverân anı

Reşîd ü Salîm ü Şehrî vü Lem'î vü Rahîmî'dir

Be-nâm-ı şâ'irân-ı zümre-i küttâb-ı dîvânî

Bile bunda biraz etfâl-i endek-sâle vardır kim

Dahı üstâddan görmüş degillerken Gülistân'ı

Önüne geçmek için dâ'imâ merdân-ı meydânın

Kemâl-i şevk ile teşmîr ederler sâk u dâmânı

Sudâ 'irâs eder nakli sayılmaz mahlas erbâbı

Kimi şehrî kimi Mâzenderânî kimi dihkânî

Egerçi selb-i küllî eylemem her firkanın vardır

Sezâ-yı hüsn-i tevcîh-i nazar pâkîze-gûyânı

Velî şâyân odur kim ola mikdârınca her şahsın

Gerek te'dîb ü ta'zîri gerek in'âm u ihsânı

Olur ise eger mîzân u temyîz-i suhan der-kâr

Bilinir herkesin ol dem kemâlâtıyla noksânı

Bu takrîb ile taslakçı mukallidler kırıp köstek

Misâl-i Tavla-zâde kaldırırlar belki tabanı

Ederdim Tâ'ibâ her firkanın erbâbını ta'rif

Velî havfim budur şâyed ki dil-gîr ede yârânı

Vekîlimdim benim Vehbî-i mu'ciz-dem beyân etsin

Sunûf-ı tâze-gûyânı gürûh-ı yâve-destânı

'Ayârın herkesin ta'rif edip ol bildirir haddin

Verir mânend-i Ta'rifât-ı Seyyid başka 'unvânı

Hulûs-ı kalb ile ben eyleyim pîrâye-i evrâd

Du'â-yı devlet-i şâh-ı cihân u sadr-ı zî-şânı

Hemân Bârî karîn-i rütbe-i feyz-i kabûl etsin

Ki dem-sâz-ı du'âdır kudsiyân-ı 'arş-ı Rahmânî¹²⁷

¹²⁷ İnce, *a.g.e.*, s.252-253-254.

2.3.1.6. Tâ'ib'in Bin Yüz Otuz Altı Tarihinde Mısır Kadısı İken Vefat Ettiği Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Bin yüz otuz altı târîhinde Mısır Kâzîsi iken merhûm olmuştur. (s.124)	----	Bin yüz otuz altı senesi hilâlinde Mısır-ı zatu'l-ehrâm mevleviyyetiyle ihtirâm sene-i mezbûre şehr-i ramâzanü'l-mübâreğinin ikinci hamîs günü nûş-ı zehr-âbe-i mevt ile ziyâfet-hâne-i cinâna hırâm ve haber-i irtihâlleri Âsitânede olan bi'l-cümle ahibbâsına bâdî-i endûh u âlâm olup (s.50)

Safâyî doğrudan şairin ölüm tarihini verirken Râmiz ölüm tarihini ayrıntılı bir biçimde bin yüz otuz altı senesi ramazan ayının ikinci Perşembe günü diyerek vermiştir. Ayrıca zehirlenerek öldürüldüğünü de dile getirmiştir. Safâyî ölüm tarihi dışında şair için önemli bir bilgi olan zehirlenerek öldürülme hadisesini dile getiren hiçbir ifadeye yer vermemiştir. Safâyî ile aslında ölüm tarihinde bir bilgi farkı olmaksızın Râmiz Mısır kelimesini niteleyen “zatu'l ehrâm” ,ramazan ayını niteleyen “mübârek” , vefatı sanatlı bir söylemle anlatan “ nûş-ı zehr-âbe-i mevt” kelimelerini kullanarak bilgiyi arttırmıştır. Aynı zamanda şairin vefatını duyan sevdiklerinin durumunu dahi dile getirerek biyografik bir eserin vermesi gereken bilgiyi sanatlı bir şekilde sokmayı başarmıştır. Râmiz şairin vefat bilgisini bu şekilde vermekle kalmayıp diğer şairlerin bu vefat hadisesi üzerine yazdıkları tarihleri de eklemiştir.

Meşâyih-i İslâmiyenin ma'ârif-mendi Çelebî-zâde 'Âsım Efendi merhûmun târîh:

Göçdi 'Osmân-zâde Tâ'ib âh âh

târîhiyle hüzn-i derûnun iş'âr ve mehâdîmden Müstakîm-zâde Efendi dahi bu târîh ile revânların yâd u izkâr buyurmuşlardır. Târîh:

Ölünce Tâ'ib Ahmed buldı mesken sadr-ı me'vâyı¹²⁸

2.3.2. Yalnız Bir Tezkirede Yer Alan Bilgiler

İncelenen üç tezkireden sadece ikisinde ya da sadece bir tezkirede yer alan bilgiler bulunmaktadır. Ancak bu bilgiler doğrudan şairin hayatına ya da şiir üslubuna dair değildir. Şiir örnekleriyle birleştirilen bu bilgiler beyitlerden anlam çıkarılarak ya da sunulan kasidelere bakılarak anlaşılmıştır.

Safâyî Tezkiresi'nde verilen bilgiler nesr ve nazm şeklinde ilerlemekte ve her bilginin altında konuyla ilgili olduğu söylenen nazım parçaları yer almaktadır. Özellikle de şairin tarih örneklerine yer verilmiştir.

2.3.2.1. Sultan Ahmed'in Saray Yaptırmasına Düşürülen Tarih:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Nesr: Hâlâ erîke-pîrâ-yı saltanat efser-ârâ-yı vâlâ-menzelet şâh-ı Cem-câh-ı felek-rütbet Sultân Ahmed Hân-ı sâhib-satvet hazretleri Sarây-ı Cedîd-i Sultânî'de Yalı Köşkü kurbunda müceddeden ibnâ buyurdıkları kasr-ı 'âlîye şâ'ir-i mezbûrun nazm eylediği târîhden birkaç beyt tahrîr olundu. (s.115)	---	---

Safâyî; tezkiresinde vereceği tarih örneğinden önce bu tarihin hangi nedenle düşürüldüğü bilgisi vermiştir.

Târîh-i Kasr-ı Sultânî

Yemm-i sâ'il olup germ-i hâiş bunda geldikçe

Şitâb eyler ricâ-yı rûy-mâle pûs-ı dâmâna

¹²⁸ Erdem, *a.g.e.*, s.50-51.

Görenler tâbiş-i mihr ile deryâyı kıyâs eyler

Döşenmiş ma'î su dîbâsı pâ-yı şâh-ı devrâna

Tururken sâ-yebân-ı himmeti ebr-i kef-i cûdu

Ne hâcet sâ-ye-i per-i hümâ-yı ebr-i nîsâna

Dedi tebrîk edip Kerrûbiyân-ı 'arş târîhin

Hümâyûn ola Sultân Ahmed'e kasr-ı şâhâne¹²⁹

2.3.2.2. Çetr-i Hümayuna Düşürülen Tarih:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Çetr-i Hümâyûna nazm eylediği târîhdir. (s.116)	---	---

Padişah için kurulan çadıra şairin tarih düşürdüğü bilgisi verilmiş ancak önceki örnekte verildiği gibi tarihin düşürülme nedeninden tam olarak bahsedilmemiştir.

Kurmamışdır kimse böyle bârgâh-ı hüsrevî

Tob olaldan hayme-i eflâke mihr-i şu'le-zâd

Saklasa da'im muşamma'la sezâdır rûzgâr

Hırz-ı gerden-zîb-i gerdûndur bu çetr-i zer-'imâd

¹²⁹ Çapan, *a.g.e.*, s.115-116.

Hazret-i Sultan Ahmed Han-ı vâlâ-rütbe kim

Eyler evtâd hayâm-ı lutfina çarh-ı istinâd

Ol hüdâvend-i felek-kadrin zamân-ı ‘adlidir

Mâye-i feyz-i ‘ibâd ü bâ’is-i emn-i bilâd

Mehterân-ı hayme-i iclâli şâhân-ı ‘Acem

Hâk-rûb-ı sâyebânı pür-tâc-ı Keykubâd

Çetr-i ikbâli olup merbût-ı evtâd-ı hulûd

Sâyebân-ı emn-i dehr ola ¹³⁰ إلى يوم التناد

Hayme-i nev-tarhını tebrîk edince Kudsiyân

Gûş-ı çarhı etdi pür-âvâze-i ferhunde bâd

Binde bir ancak düşer Tâ’ib bu târîh-i latîf

Oldu bu çetr-i Hümâyûn bârgâh-ı ‘adl ü dâd¹³¹

¹³⁰ Bkz. Çapan, *Tezkire-i Safâyî* dipnot 128: ilâ yevmi’t-tenâdi: “Çağırılma(Kıyamet) gününe kadar.”

¹³¹ Çapan, *a.g.e.*, s.116.

2.3.2.3. İstanbul'da Çıkan Yangına Düşürülen Tarih:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Nesr: Pâdişâh-ı cihân Sultân Ahmed Hân-ı Gâzî hazretleri yümn ü ikbâl ile Mora fethine 'âzim oldukda bin yüz yigirmi târîhinde İstanbul'da vâkı' olan ihrâk-ı kebîrde ol vaktde İstanbul'da Sekbânbaşı bulunan Nemçe Hasan Aga'nın ihrâk-ı def'inde 'adem-i takayyüdünü müş'ir şikâyet-gûne şâ'ir-i mezbûrun nazm edip pâdişâh-ı 'âlem-penâh hazretlerine gönderdiği 'arz-ı hâldir ki bu mahalle tahrîr olundu. (s.118)	---	---

Safâyî, tezkiresinde Sultan Ahmed'in Mora fethine gittiği 1120 tarihinde İstanbul'da büyük bir yangın çıktığını ve şairin bu olay üzerine düşürdüğü tarihten eserinde bahsetmiştir.

Târîh-i Ihrâk-ı İstânbûl Der-Kumkapı

Pâdişâhım meded âteşlere yandırdı bizi

Nemçe Sekbânbaşı'nın şe'âmet-i ef'âli

Dâd ol hâ'in-i bed-gîş sitem-perverden

Ki ta'addîsi ile yandı cihânın mâlı

Vak'a-i Beç'de meger yanmış idi varuşda

Bir tonuz tamı içinde bir iki partalı

İntikâm aldı henüz âteşi teskîn oldu

Mihr-i nâr içre görüp girye eden etfâli

Böyle ma‘mureyi sad hayf ki vîrân etdi

Ola vîrâne habâsetkede-i âmâli

Nice câmi‘ nice mescîd nice mekteb yandı

Görmedik dâ‘iresinde bir eli kancalı

Lîk kurtardı kilisâyı yedi kîse alıp

Öyle çalışdı ki ‘aşk eyledi Dülger Bâlî

Dir gören şimdi Sıtânbûl’u belî böyle olur

Zâbiti Nemçe olan memleketin ahvâli

Gerçi takdîr-i Hudâ böyle imiş lîl gerek

Def‘e imkânı kadar sa‘y ede zâbit vâli

Yanarak yohsa revâ mı diyeler târîhin

Yakdı İstânbûl’u vâlilerin ihmâli

Sene:1127¹³²

¹³² Çapan, *a.g.e.*, s.118-119.

Safâyî Tezkiresi'nde Tâ'ib'in hezellerini hikâyelerle örneklendirildikten sonra bazı tarih örnekleri verilmiştir. Fakat bu sefer verilen tarih beytleri eleştirel bir bakışla kaleme alınmıştır. Tâ'ib'in, dönemin Sekbanbaşı olan Nemçe Hasan Ağa'nın İstanbul'da çıkan büyük bir yangını söndürmekteki kayıtsızlığını padişaha şikayet eder bir üslupla sunan bu tarih beytleri yangının bin yüz yirmi tarihinde dönemin padişahı Sultan Ahmed'in Mora seferi sırasında iken olduğu bilgisi tam olarak verilmiştir.

2.3.2.4. Gürcü Yusuf Paşa İle İlgili Latifesi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Nesr: Şâ'ir-i mezbûr mazmûn-gûlukda bî-nazîr olup cümle-i letâyifindendir ki Gürcü Yûsuf nâm vezîr-i a'zama bir kasîde-i garrâ nazm edip gönderdikde bu nedir deyü su'âl eden sultânın medh-i şerîflerinde kasîdedir dedikde efendi meyhâneci gazel almaz deyü cevâb eyledikde mevlânâ-yı mezbûr taşra çıkar oda kapısı dibinde olan küçük suffede tezkireci efendiler oturmuşlar idi efendi kasîdeniz makbûle geçmedi mi deyü su'âl ederler bu dahi hayır bit kadar ragbet buyurmadılar deyü latîfe edip Gürcülüğünü telmîh eder. Bu dahi şâ'ir-i mezbûrun cümle-i âsârındandır ki bin yüz yigirmi yedi târîhinde cezîre-i Mora kıla'ının bi'l-cümle feth ü teshîri müyesser oldukda vezîr-i a'zam-ı 'asr olan 'Ali Pâşâ'ya verdiği târîh-i pesendîde-i âsafı olup iki yüz müselsel sikke-i hasene ihsân etmekle şâ'ir-i mezbûr iki yüzden mesrûr olmuşdur ba'zı ebyâtı bu mahalle tahrîr olundu. (s.119)	---	---

Bu bölümde ise yine Tâ'ib'in latife söylediğine dair hikâyeye yer verilmiştir. Safâyî hikâyeyi anlatmaya şairi öven ifadeleri kullanarak başlamıştır. Mazmun söylemede benzersiz olduğunu ve latifelerinden birini anlatmaya başlayacağını söylemektedir. Anlatılana göre Gürcü Yusuf Paşa isimli vezir-i azama bir kaside yazıp

gönderdiğinde Paşa bu nedir? diye sorar. Şair ise sultanın medh-i şeriflerinde kasidedir der. Paşa ise meyhaneci gazel almaz şeklinde bir cevap verdiğinde şair dışarı çıkar ve sofada duran tezkirecilerin kasideniz makbule geçmedi mi sorusuna bit kadar rağbet görmedi diyerek Paşa'nın Gürcülüğünü telmih eder. Bu hikâyenin ardından şairin bin yüz yirmi yedi tarihinde Mora adasının fethini gerçekleştiren Ali Paşa'ya verdiği tarih karşılığında iki yüz sikke alıp mutlu olur.

Günümüz Türkçesiyle karşılığını verilmeye çalışılan bu hikâyede bazı söz oyunları yapılmış ve tezkireci tam olarak anlatmak istediğini ifade edememiştir. Şahısları anlamlı kılmada güçlük çeken tezkireci hikâyede kimin hangi sırada konuştuğunu tam olarak ifade edememiştir. Yukarı belirtilen gibi bir sonuca ulaşılabilmiştir. Başta vezir-i azam Gürcü Yusuf Paşa'ya yazıldığı söylenen kaside daha sonra sultanın medhi içindir diye devam edince vezir aracılığıyla padişaha sunulacağı izlenimi uyanmakla beraber vezirin verdiği “meyhaneci gazel almaz” cümlesinin bir şahsı mı ifade ettiği yoksa deyimsel bir ifade olduğu mu konusunda bir muğlaklık söz konusu olmuştur. Ancak vezirin Gürcülüğünü telmih eden latifesinden sonra bu cümlenin bir deyimsel ifade olduğu anlaşılmış ancak bir bir yargıya varılamamıştır. Gürcü v e bit arasındaki ilişki ise , “ *Gürcülerin güzel oldukları hakkında pek eski bir kanaat vardır. Ahmed'in Gürcü gibi bir kızı var, Gürcü gibi güzel sözler bugün bile söylenir. Fakat çok bitli olurlarmış; vücutlarının bazı yerlerinde kıllar çabuk gelirmiş. Kafkas halkından olan Gürcüler de Çerkes , Abaza, Nogay ve Mujikler gibi koyun postu giydiklerinden ve yağlı yemekler yiyip ellerini yıkamadıklarından bitli olabilirler; İstanbul'da yaşayan Gürcü'ye bitli! demek mutlaka hiciv maksadıyladır, tahkir içindir*”

133

Gürcü Yûsuf Paşa veziriazam iken yazdığı bir kasîdeyi sunmak için Tâib huzûruna gidince Paşa:

-O nedir? diye sorar. Tâib de:

-Sultânın medh-i şeriflerinde kasîde, cevâbını verir. Sadrazam:

-Efendi! Meyhâneci gazel almaz! diye huzûrundan kovar. Tâib dışarı çıkınca sofada duran tezkireciler kasîdenin makbûle geçip geçmediğini sorarlar; o da :

¹³³ Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* haz. Cemal Kurnaz, Akçağ Yayınları, Ankara, 2013, s.93.

*-Hayır efendim, bit kadar rağbet buyurmadılar. der. Bu veçhile Paşa'nın Gürcülüğüne telmih eder.*¹³⁴

Ahmet Talat Onay'ın yukarıdaki bilgiyi alıntıladığımız eserinde “Bit- Gürcü” maddesinde *Safâyî Tezkiresi*'nde yer alan Tâ'ib'in bu latifesini günümüz Türkçesini kullanarak alıntılamıştır. Ancak bu diyalogdaki şahıs kadrosu da tezkiredeki gibidir. Yani meyhaneci diye adlandırılan bir kişi mi yoksa deyimsel bir ifade mi bunun açıklamasına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

2.3.2.5. Mora Adasının Fethine Düşürülen Tarih:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Târîh-i Kıla'-i Cezîre-i Mora (s.119)	---	---

Safâyî Tezkiresi'nde “Gürcü Yusuf Paşa” ile ilgili latifeden sonra şairin yirmi beytlik Târîh-i Kıla'-i Cezîre-i Mora başlıklı tarih örneği verilmiştir.

Mushaf-ı râyat-ı ikbâlınden ey sadr-ı güzîn

Vefk-gerden-i zîb-i devlet nüsha-i bâzû-yı dîn

Sen o sâlâr-ı muzaffersin ki şâyândır eger

Mâh-ı nev olsa semend-i 'azmine sîmîn-i zîn

Oldu şemşîrin senin âyîne-i feth ü zafer

Eyle İskender gibi 'âlem-güşâlık ba'dezîn

¹³⁴ Onay, *a.g.e.*, s.94.

Kule-i eflâke nasb etdin direfş-i nusreti

Bâreka'llah ey ser-efrâz-ı guzât-ı müslimîn

Bir gazâ etdin ki Firdevs içre şehrâyîn için

‘Âlem-i ervâha oldu müjde-res-i Rûhü'l-emîn

Bir gazâ etdin ki bîm-i tig-i kahrından senin

Gırre sanma mâder-i dehr etdi ilkâ-i cenîn

Bir gazâ etdin ki koydun safha-i ‘âlemde nâm

Kal‘alar feth eyledin kim her biri fass-ı nigîn

Çend-rûz içre musahhar oldu bunca memleket

Olmuş iken her birinin fethi mevkûf-ı sinîn

Sîne-i eşrâr-ı bed-kâr oldu na‘t-ı sûzını

Dest-i peykân işledi ol denlü nakş-ı dil-nişîn

Zûr-ı dest ile ne mümkün böyle rezm-i Haydarî

Niyyetin hayr idi tevfik etdi Rabbü'l-‘âlemîn

Dediler gül-bang-ı istihsân ile Kerrûbiyân

Ey vekîl-i şîr-i Yezdân âferîn sad âferîn

Sadr-ı ma'nahemtâ-yı ma'nâ-yı lafz-ı re'fatâ

Vasfına kâdir degildir tab'-ı pür-sûz u hazîn

Râh-ı dilden hâsete gerd-i siyâh-âh ile

Sürmedân oldu dehân-ı tâ'ib-i endûh-gîn

Neylesin agzında mû bitdi figân u nâleden

Yohsa vasfın böyle mi eylerdi kilik-i 'anberîn

Puşt-ı dest-i hayreti sidre-i nutk eyleyip

Kûçe-i ta'bîre gelmez oldu efkâr-ı rezîn

Hakk-ı ta'bîr-i senâ mümkün midir bu fethe kim

Menkabet-hânî ola sükkân-ı eflâk ü zemîn

Olsa da imkânı bend-i leb olur şern ü edeb

Vâr iken Râşid gibi bir şâ'ir-i sihr-âferîn

Geçse gırbâl-i nazardan etdiğim fikr-i rekâk

Belki ta'yîb eyleye Dürrî gibi bir hurde-bîn

Lîk magrûrî-i lutfun eyleyip tab'im fuzûl

Gevher-i endîşemi 'arz eyledim gas ü semîn

Eyledim bir beyte iki mısra' târîhine derc

K'ola dest-âvîz-i nâçîzâne-i 'abd-i kemîn

Yine ikbâlile bi'l-cümle kılâ'in feth edip

Mora'yı kıldı 'Ali Pâşâ bilâdü'l-müslimîn¹³⁵

2.3.2.6. Moskov Fethine Düşürülen Tarih:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
---	Bu birkaç beyt-i ra'nâ ol şâ'ir-i nezâketkârın bin yüz yigirmi ikide vâkı' olan Moskov fethine eyledikleri târîh-i râ'nâ-yı müşt Emil kasîde-i bî-nazîrlerindendir ki bu mecelle-i celîle-i zurafâya sebt u tahrîr ve zîver-i sahîfe-i imlâ vü tastîr kılındı. (s.252)	---

*Sâlim Tezkiresi'*nde bin yüz yirmi iki tarihinde Moskov'un fethi üzerine şairin yazdığı tarih ile ilgili beyit örnekleri verilmiştir.

¹³⁵ Çapan, a.g.e, s.119-120.

Ebyât

Öyle te'yîd etdi hıfzın kim eder emr eylese

Perlerin pervâneler mikrâs-ı şem'-i âteşin

Olsa re'yin muntazım-sâz-ı umûr-ı kâ'inât

Rişte-i bârân olurdu sübha-i dürr-i semîn

Şemme-i bâg-ı bahâr-ı hulkuna olmaz şebîh

Hâk-i gülzârı sabâ etse ser-â-pâ'anberîn

Devr-i 'adlinde mükedder kimse yok derdim eger

Rûzgâra cûylar göstermese çîn-i cebîn¹³⁶

Tezkirecinin şair hakkında verdiği bilgiler arasında diğer tezkirelerde yer almayan tek bilgi bu tarih örneğidir. Verilen örnek beyitlerden önce tezkireci yine şairi ve yazdığı şiiri öven sıfatlar kullanmakla yetinmeyip daha önce de kendi tezkiresini övdüğü gibi eseri için “mecelle-i celîle-i zurafâ” yani *zariflerin yüce eseri* diyerek tezkirecisini yüceltmıştır. *Sâlim Tezkiresi*'nde bu tür ifadeleri kullanarak eserine bir üstünlük atfetmiştir. Gerard Genette'in yan-metinsellik tesbitine örnek gösterilebilecek bir durum söz konusudur. Nitekim tezkire yazarının bu tür kullanımlara başvurması okuyucuyu etkileyerek eser üzerindeki bakışı yalnız olumluya çevirme maksatlıdır.

¹³⁶ İnce, *a.g.e.*, s.252.

2.3.3. Tezkirelerdeki Tâ'ib'e Ait Biyografik Bilgilerin Nitelik Bakımından Modern Metinlerle Karşılaştırılması:

İslam Ansiklopedisi'nde ayrıntılı olarak anlatılan Tâ'ib ile ilgili tezkirelerde yer alan ortak bilgilerin dışında ayrıntılı birçok bilgiye rastlanmıştır. Tezkirelerde Tâ'ib'in hayatına ait ayrıntılar yer alırken *İslam Ansiklopedisi*'nde tarihler günleriyle verilmiştir. Bu noktada İslam Ansiklopedisi'nin Tâ'ib maddesi kaleme alınırken *Râmiz Tezkiresi*'nden oldukça yararlanmış olacağı düşünülmektedir. “*Ancak 1115'te (1703) Horhor civarında Feyziyye-i Cedîde adıyla bir medrese inşa ettirdi ve önce hareket-i dâhil, ardından mûsile-i Sahn derecesiyle buraya müderris oldu. Bu sırada rütbesi tenzil edildiyse de 12 Safer 1118'de (26 Mayıs 1706) Mustafa Ağa Medresesi'ne ve 15 Safer 1120'de (6 Mayıs 1708) Koca Mustafa Paşa Medresesi'ne tayin edildi. 1120'de (1708) Sahn-ı Semân medreselerinden birine geçti. Altı ay kadar sonra ibtidâ-i altmışlı rütbesiyle Edirnekapı'daki Mihrimah Sultan Medresesi'ne nakledildi. İki yıl sonra Murad Paşa-yı Atık ve 9 Şevval 1124'te (9 Kasım 1712) mûsile-i Süleymâniyye derecesiyle Kasım Paşa Medresesi müderrisliğine getirildi. 1 Ramazan 1128'de (19 Ağustos 1716) aynı derece ile Ayasofya-i Kebîr Medresesi müderrisliğine tayin edildi.*”¹³⁷ Şairin öldürülmesi olayını Râmiz'den alan madde yazarı Nef'i gibi Tâ'ib'in de hicivleri nedeniyle öldürüldüğünü çıkarımında bulunmuştur. Ancak sadece kendi tezkiresinde yer almasına rağmen Râmiz daha önceki dönemde Nef'i'yle benzer bir nedenle Tâ'ib'in öldürüldüğünü dile getirmemiştir. “*Ahmed Tâib, Nef'i'den sonra hicvi yüzünden katledilen ikinci şair olmuş, ölümüne dönemin şairleri tarafından tarihler düşürülmüştür. Kalemî düşmanları için zehirli bir yılan, dostları için tatlı dilli papağan sayılan, nükteleri, hoş sohbeti ve hazırcevaplığı ile bilinen Osmanzâde'nin kullandığı “su gibi ezberleme”, “bir içim su” vb. ifadeler hâlâ kullanılmaktadır.*”¹³⁸ Aynı zamanda şairin kullandığı bazı ifadelerin günümüzde deyimleşerek kullanıldığından bahsedilmiştir. Evinin yandığı ve devlet büyüklerinden yardım istediği tezkirelerde konu edilmemiştir. “*1127'deki (1715) yangında evi yanınca başta padişah olmak üzere bazı devlet büyüklerinin yardımını gören Ahmed Tâib, Şehid Ali Paşa'ya sunduğu arzusunda otuz yıl kadar tadrîs hayatına karşılık henüz “pâye-i maksûd”a*

¹³⁷ Abdülkadir Özcan, “Osmânzâde Ahmed Tâib” *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 34, MEB, Ankara, 2007 s.2.

¹³⁸ Özcan, a.g.m, s.3.

ulaşamadığını, evinin de yanmasıyla perişan olduğunu ifade edip Süleymaniye müderrisliğine talip olunca isteği yerine getirildi ve mevleviyetle kadılık mesleğine terfi ettirildi."¹³⁹ Tezkirelerde İstanbul'da çıkan yangın üzerine yazdığı şiir yer alırken şairin evinin yandığına dair bir bilgi verilmemiştir. Ansiklopedi maddesinde bu yangından sonra onun kadılığa terfi ettirildiği bilgisine rastlanmamaktadır. *İslam Ansiklopedisi*'nde eserlerinden ayrıntılı bir biçimde bahsedilen şairin tezkirelerde eserlerinin tamamından söz edilmemiştir.

"Eserleri. 1. Sıhhatâbâd. Kırk hadis şerhi olup III. Ahmed'in hastalanması münasebetiyle 1120 (1708) yılında sade bir üslûpla kaleme alınmıştır. Önce nesirle açıklanan hadisler daha sonra birer kıta ile nazma çevrilmiştir. Türünün başarılı örneklerinden sayılan eserin birçok nüshası mevcuttur (İÜ Ktp., TY, nr. 3904). 2. Ahmedü'l-âsâr fî tercemeti Meşâriki'l-envâr. Radiyyüddin es-Sâgânî'nin Meşâriku'l-envârî'n-nebeviyye adlı 2246 hadisten oluşan eserinin tercümesidir. III. Ahmed'in emriyle yapılan bu çalışma 1122 (1710) yılında tamamlanmıştır. Dili nisbeten sade olan eserin iki yazması İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 1568) ve Süleymaniye (Âşir Efendi, nr. 421/1) kütüphanelerinde kayıtlıdır. 3. Divan. Muahhar kaynaklarda bahsedilen mürettep divanın nüshasına henüz rastlanmamıştır. Ali Cânip Yöntem, Ali Kemal Bey'in kütüphanesindeki yazmanın bir kitapçının eline geçtiğini, fakat âkıbetinin ne olduğunun bilinmediğini söyler (TM, II, 121). Theodor Menzel kaynak göstermeden divanda on iki kaside, otuz iki tarih, yetmiş yedi gazel ve başka şiirler bulunduğunu kaydeder (EI² [Fr.], VIII, 191). Müjgân Cunbur ve ekibi tarafından Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'nde mevcut yazmaların katalog çalışmaları sırasında burada bir divanın bulunduğu tesbit edilmiş (nr. A 378) ve eser Ahmet Sevgi tarafından bilim dünyasına duyurulmuştur (Türk Edebiyatı, XXXII/369 [2004], s. 4-5). Kırk üç varaktan oluşan 1497 beyitlik bu yazmada kırk üç beyitlik bir mi'râciyye, elli dokuz beyitlik temmûziyye kasideleri, terkibibendler, elli iki beyitlik hazâniyye kasidesi, tarihler, kıta ve rubâiler bulunmaktadır. Ahmet Sevgi divanda hiç hiciv bulunmamasından hareketle onun çok önceden tertip edilmiş olabileceğini söyler. Şairin çağdaşlarının divanından söz etmemeleri ilginçtir. Bazı şiir mecmualarında başta kaside ve gazel olmak üzere birçok şiiri günümüze ulaştırmıştır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bir divan parçası vardır (TY, nr. 3904, vr. 56b-90a). Aynı kütüphanenin İbnülemin bölümündeki bir mecmuada Ahmed Tâib'in kendi hattıyla yazılmış gazeller mevcuttur (nr. 3432, vr. 24b-28a). Millet Kütüphanesi'ndeki (nr. 659) divan parçasında ise elli kadar gazeli yer almaktadır. Bunlar önemli ölçüde Salih

¹³⁹ Özcan, a.g.m, s.2.

Sa‘dâvî tarafından yapılan doktora tezinde bir araya getirilmiştir (İstanbul 1987). Mustafa Yatman, şairin dağınık halde bulunan şiirlerini toplamış ve Osmanzâde Tâib Divânı’ndan Seçmeler adıyla yayımlamıştır (Ankara 1989). 4. Münşeât (Mektûbât ve Muharrerât-ı Nâdire, Tuhfe). Ahmed Tâib’in aralarında arıza, takrir, nevâzişnâme, teşekkürnâme, tesliyetnâme ve niyaznâmelerin de bulunduğu elli civarında mektubundan oluşmaktadır. Çoğunun muhatabı belli olmayan bu mektupların Sadrazam Damad İbrâhim Paşa, Kudüs Valisi Osman Paşa, reisülküttâb efendi, sadâret kethüdâsı, Cidde Valisi Osman Paşa, Râşid Efendi (vak‘anüvis), Halep nâibi, Halep müftüsü, Gürânîzâde gibi devlet büyüklerine ve dostlarına gönderildiği anlaşılmaktadır. Devrinin süslü ve sağlam nesrinin örnekleri sayılabilecek olan bu mektuplardan Ahmed Tâib’in muhataplarından bir şeyler beklediği sezilmekte, böylece devrin önemli şahsiyetlerinin ruh yapıları hakkında bilgi edinilmektedir. 1124’te (1712) toplanmış ve devrin hazinedar ağasına sunulmuş olan eserin İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde iki nüshası vardır (TY, nr. 3904, vr. 17b-55a; nr. 9812). 5. Ahlâk-ı Ahmedî. Hüseyin Vâiz-i Kâşifi’nin Ahlâk-ı Muhsinî adlı eserinin tercümesi olup Osmanzâde bu eseri evinde uzlete çekildiği bir sırada kaleme almış ve III. Ahmed’e sunmuştur. İbadet, ihlâs, dua, şükür, sabır, tevekkül, hayâ ve iffete dair bu çeviri bazı kısımları çıkarılarak basılmıştır (İstanbul 1256). 6. Hulâsatü’l-ahlâk. Kınalızâde Ali’nin Ahlâk-ı Alâî’sinin özeti olan eser oldukça sağlam bir üslûpla yazılmıştır. Sadrazam İbrâhim Paşa’nın teşvikiyle ortaya çıkan eserin günümüze birçok yazması ulaşmıştır (İÜ Ktp., TY, nr. 1697; Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 647; Nuruosmaniye Ktp., nr. 2376). 7. Telhîs-i Mehâsinü’l-edeb. Âlî Mustafa Efendi’nin Câhiz’in Minhâcü’s-sülûk’ünden tercüme ettiği Mehâsinü’l-âdâb’ının özeti (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1895). Risâlede padişahlar için gerekli olan davranışlar, şehzadeler ve vezirlere karşı muameleler, sır saklamaya dair hikmetler, giyim kuşamla saray hizmetçilerine dair öğütler yer alır. 1130 (1718) yılında hazırlanan ve Sadrazam İbrâhim Paşa’ya sunulan eserin Süleymaniye (Hüsrev Paşa, nr. 933) ve İstanbul Üniversitesi (TY, nr. 6965) kütüphanelerinde yazmaları mevcuttur. 8. Telhîsü’l-nesâyih (Telhîsü’l-hikem). Meşnevî şârihi Sarı Abdullah Efendi’nin Nasihatü’l-mülûk’ünün manzum ve mensur özet tercümesi olup 1131’de (1719) tamamlanmış ve III. Ahmed’e sunulmuştur (İstanbul 1283). 9. Simârü’l-esmâr (Zübdetü’l-esmâr [ezhâr?] fi’l-hikâyât, Zübdetü’n-nesâyih) Alâeddin Ali Çelebi’nin Hümâyunnâme adıyla yaptığı Kelîle ve Dimne tercümesinin özeti niteliğindedir (Hüseyin Ayvansarâyî, s. 101). 1117’de (1705) tamamlanıp III. Ahmed’e takdim edilmiştir (İstanbul 1251). 10. Hadîkatü’l-mülûk (İcmâl-i Tevârîh-i Âl-i Osman, Hulâsatü’t-tevârîh). Osman Gazi’den II. Mustafa’ya kadar gelen Osmanlı padişahlarının hayatıyla hayratlarına dairdir. Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa’ya

sunulan eserin günümüze çok sayıda nüshası intikal etmiştir (bir kısmı için bk. TCYK, s. 633-636; Levend, I, 365). Bir tertibi IV. Mehmed'e, diğeri III. Ahmed'e kadar gelen ve Tuhfetü'l-mülûk adıyla da anılan eser Mustafa Hâşim'in buna zeyli olan Nuhbetü'l-mülûk'ü ile birlikte basılmıştır (İstanbul 1299). Tuhfetü'l-mülûk, Hadîkatü'l-mülûk'e göre daha muhtasardır. Hadîkatü'l-mülûk'ün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki nüshası (Hazine, nr. 1471) üzerinde Oktay Çanaklı tarafından yüksek lisans tezi yapılmıştır (1997, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). Hadîkatü'l-mülûk'ün bir başka versiyonu olan İcmâl-i Tevârîh-i Âl-i Osman'da I. Mahmud, III. Mustafa ve I. Abdülhamid'den de söz edilmektedir. Şehrîzâde Mehmed Said tarafından yapılan kısa zeylinde sadece III. Ahmed'den bahsedilmiştir. 11. Hadîkatü'l-vüzerâ*. Osmanzâde Ahmed Tâib'in en tanınmış eseri olup Osmanlı sadrazamlarının biyografileri ilk defa bu kitapta müstakil olarak ele alınmıştır (İstanbul 1271; Freiburg 1969)."¹⁴⁰

İslam Ansiklopedisi'nde ayrıntılı şekilde bahsi geçen eserlerin içeriklerine dair bilgiler yer alırken tezkirelerde bu eserlerin bir kısmından hiç söz edilmemiştir. Tezkirelerde şiir örneklerine yer verilirken bu şiirlerin hangi eserlerden alındığından her şiir için bahsedilmemiştir.

2.4. BELÎG¹⁴¹

18. yüzyılın incelenen tezkirelerinde ortak beş bilginin yer aldığı Belîg hakkında *İslam Ansiklopedisi*'nde tezkirelerde olmayan bilgilere rastlanmaktadır. Modern kaynaklarda tezkiresinin olduğu bilgisi geçmesine rağmen incelenen tezkirelerde bu bilgiye yer verilmemiştir. Belîg'in tezkire yazması Safâyî ve Sâlim ile yaklaşık olarak aynı yıllara rastlamasına rağmen er iki tezkireci de Belîg'in tezkiresinden söz etmemiştir. Râmiz'in ise tezkiresinde 1720-1784 yılları arasında yaşayan şairleri almış olmasına rağmen Belîg hakkında bilgi verirken 1726 yılında tamamlanan Belîg Tezkiresinden söz etmemiştir.

¹⁴⁰ Özcan, a.g.m, s.4.

¹⁴¹ Sâlim Tezkiresinde Belîg-i Diğer olarak geçmektedir.

2.4.1. Tezkirelerde Belîgile İlgili Temel Bilgiler

Şairle ilgili tezkirelerde verilen temel bilgiler şu şekilde sıralanabilir:

1. Adı İsmail'dir.
2. Bursa'dandır ve Şahin Emir-zâdelikle namıyla meşhurdur.
3. Bursa'da imaret şeyhliği yapmıştır.
4. Gül-i Sad-Berg adlı eseri vardır.
5. "Yok" redifli gazeli vardır.

2.4.1.1. Belîg'in Adının İsmail Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Nâmı İsmâ'îl'dir. (s.107)	İsm-i cemîli İsmâ'îl'dir. (s.247)	Ol şehbâz-ı ma'rifet ve nihâl-i hadîka-i siyâdetin ism-i celîl ve nâm-ı cemîli İsmâ'îl'dir. (s.38)

Şairin ismine dair bilgi incelenen diğer şairlere benzer olarak aynı kalıp ifadelerle verilmektedir. Râmiz Safâyî ve Sâlim'in tezkirelerinde geçen kalıp ifadelerin ikisini de kullanmayı tercih etmiştir.

2.4.1.2. Belîg'in Bursa'dan Olduğu Ve Şahin Emir-Zâdelik Namıyla Meşhur Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Mahrûsa-i Burusadan zuhûr Şahin Emîr-zâde denmekle meşhûrdur. (s.107)	Âb u havâsı safâ- bahşende-i ashâb-ı istirahât ve nâhcîr-i şevk u zevkı bî-enbâz u bî- minnet olan şehir-i Bursa'dan âşiyân-sâz-ı	Ahâlî-i nâzik-tabî'atları karîn-i elfâz-ı belâgat olan mahrûse-i Brusadan neş'et ve ol diyâr-ı celîlü'l-i'tibârda Şahin Emîr Aga-zâde

	karâr ve Şahin Emîr Aga-zâde demekle pür- iştihâr bir (şâ‘ir-i) mâhir-i sütûde-âsârdır (s.247)	dinmekle kesb-i şöhret itmişler idi. (s.38-39)
--	---	--

Her üç tezkirede de aynı şekilde verilen bilgi aslında iki ayrı bilgiyi içermektedir. Ancak şairin Bursa’dan olması ve Şahin Emirzade olarak anılması birlikte verilmiştir. Sâlim şairin ortaya çıktığı yeri söylerken “suyu ve havası güzel, zevk ve şevk avı olan eşsiz Bursa şehri” olarak nitelendirmiştir. Safâyî ve Râmiz’in “mahruse-i Bursa” diyerek asıl bilgiyi vermekle yetinmiş ancak Sâlim şehir için sanatlı sıfatlar kullanmayı tercih etmiştir.

2.4.1.3. Belîg’in Bursa’da İmaret Şeyhliği Yaptığı Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Ma‘îşet husûsunda gerdiş- i eyyâm çendân ber-vefk-i merâm olmayıp mahrûsa-i mezbûrede meşîhat -ı ‘imâret ve hıdmet-i kitâbet ile kanâ‘at etmiştir. (s.107)	Sipih-i lâciverd-gûnun atlas-ı âteşîn-reng-i câhı şöyle tursun bu dehr-i denînin bir fûls-i ahmerinin bile hesab u kitâbı ferdâ-ı kıyâmetde bâdî-i isfirâr-ı rûy-ı hacâlet olmakdan gayrı bir kârı mü’eddâ olmayacağı derûn-ı pür-kanâ‘atlarında istikrâr bulmagın ol şehr-i pür-behçetde Yeşil ‘İmâret meşîhat u kitâbeti ile kanâ‘at edip anıyla evkât-güzâr idi. (s.247)	Evâ‘il-i hâlinde tahsîl-i ‘ilm ü kemâle iştigâl ile vâsıl-ı mertebe-i kemâl oldukda “el-kanâ‘atü kenzün lâ-yefnâ” me’âli mir’ât-ı hâlinde nümâyân ve dünyâ-yı denînin reng ü âlına ve sipih-i kec- revin elvânına ‘adem-i ragbet ile mahrûse-i mezbûrede Yeşil ‘imâret meşîhat ü kitâbetiyle kûşe-gîr-i kanâ‘at olmuşlar idi. (s.39)

Bursa’da imaret şeyhliği yapan şairin *Sâlim ve Râmiz Tezkireleri*’nde verilen bilgiye göre Yeşil İmaret şeyhlik yaptığı bilgisi verilirken *Safâyî Tezkiresi*’nde yalnızca Bursa’da görev yaptığına dair bilgi yer almaktadır. Safâyî’nin ve Râmiz’in daha önce adı geçtiği için “mahrûsa-i mezbûre” demekle yetindiği Bursa için Sâlim “ol şehr-i pür-behcet” tabirini kullanarak şehrin adını tekrar anmamıştır. Her üç tezkirede de Belîğ’in şeyhlik yaptığı “kanaat etmek” tabiriyle verilmiştir.

2.4.1.4. Belîğ’in Gül-i Sad-Berg’inin Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Ve dahi ol yekke-tâz-ı meydân-ı malrifet yüz ‘aded hadîs-i şerîf-i sahîhü’l-mazmûnun ma‘nâ-yı şerîfini birer beyt-i latîf ile edâ edip Gül-i Sad-Berg deyü nâm-zed etmiştir. (s.107)	Ehâdîs-i nebeviyyeden yüz ‘aded hadîs-i şerîfin ma‘nâ-yı latîfini birer beyt ile edâ ve Gül-i Sad-Berg deyü tesmiye edip (s.247)	Âsârlarından ma‘nâ-yı ehâdîsi hâvî manzûme-i Gül-i Sad-Bergi ve Sergüzeşt-nâmesi ve Şehr-engîzi ve bâ-husûs Dîvân-ı belâgat-‘üvânı vardır. (s.39)

Adı geçen şairin eserlerinden Gül-i Sad-Berg her üç tezkirede de geçmektedir. Fakat Şehr-engiz ve Sergüzeşt-nâme adlı eserlerden *Safâyî* ve *Râmiz Tezkireleri*’nde bahsedilmektedir. *Safâyî Tezkiresi*’nde şaire ait eserler ayrıntılı bir şekilde anlatılırken incelenen diğer iki tezkirede bahsedilmeyen Güldeste-i Riyâz-ı ‘İrfân, Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân ve Seb‘a-i Seyyâre adlı eserlerden söz eder.

2.4.1.5. Belîğ’in “Yok” Redifli Gazelinin Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Ol âteş-i dil-sûz-ı gamım bir eserim yok Ser-tâ-be kadem ahkerim ammâ şererim	Ol âteş-i dil-sûz-ı gamım bir eserim yok Ser-tâbe kadem ahkerim ammâ şererim	Ol âteş-i dil-sûz-ı gamım bir eserim yok Ser-tâ-be kadem ahkerim ammâ şererim

<p>yok Etmede telef nakdimi kâlâ-yı visâle Ey hâce-i bâzâr-ı melâhat zarârım yok Ser-sebz ise de neyleyeyim gülşen-i dehri Ârâyış-i destâr edecek verd-i terim yok Etmiş o kadar yârile vuslat bizi mebhût Gavga kede-i rûz-ı haşrden haberim yok Gülzâra hırâm etdiğim vechi Belîgâ Ol şûh ile gülşende ma‘ân cilvelerim yok (s.109)</p>	<p>yok (s.248)</p>	<p>yok İtsem de telef nakdimi kâlâ-yı visâle Ey hâce-i pâzâr-ı melâhat zarârım yok Ser-sebz ise de neyleyeyim gül-şen-i dehri Âlâyış-i destâr edecek verd-i terim yok İtmiş o kadar yâr ile vuslat bizi mebhût Gavga-kede-i rûz-ı haşrden haberim yok Gül-zâra hırâm itmedi kim vechi Belîgâ Ol şûh ile gül-şende ma‘an cilvelerim yok (s.39)</p>
---	---------------------------	---

Safâyî ve Râmiz Tezkireleri'nde bütünüyle yer alan gazelin *Sâlim Tezkiresi*'nde sadece matla' beyiti örnek olarak verilmiştir. *Safâyî ve Râmiz Tezkireleri*'nde yer alan "yok" redifli gazelde okuma ya da divan nüshasının aynı olmamasından kaynaklanan farklılıklar görülmektedir. Genel olarak beyitlerde farklılıklar olmasa da bazı kelime ve ek farklılıkları göze çarpmaktadır.

İncelenen tezkirelerde şairin şiirleriyle ilgili verilen örnekler her üç tezkirede de ortaklık göstermektedir. *Safâyî tezkiresinde* örnek verilen şiir örneklerinin bir kısmı bütünüyle alınırken *Sâlim Tezkiresi*'nde sadece üç beyit örneği verilmiştir. Ancak verilen bu üç beyit örneği *Safâyî*'nin örnek verdiği gazellerden alınmış beyitlerdir. *Râmiz* ise incelenen diğer iki tezkirede de geçen tek bir gazeli örnek şiir olarak vermiştir.

Sâlim Tezkiresi'nde örnek olarak verilen beyitler:

Beyt

Sahn-ı gülşen sensin ey gül-gonca külhandır bana

Künc-i külhan yâd-ı ruhsârınla gülşendir bana

Ve lehû

Ol âteş-i dil-sûz-ı gamım bir eserim yok

Ser-tâbe-kadem ahkerim ammâ şererim yok

Ve lehû

Ne tarh-ı vefk-i müselles ne intisâb iledir

Visâl-i yâre vesîle şarâb-ı nâb iledir¹⁴²

2.4.2. Yalnız Bir Tezkirede Yer Alan Bilgiler

2.4.2.1. Güldeste-i Riyâz-i 'İrfân, Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredan ve Seb 'a-i Seyyare Adlı Eserlerinin Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
<p>Ve dahi medfen-i evliyâ-i 'izâm olan şehri behiştâsâ-yı Bursa'da hîn-i fetihden tahrîr-i kitâba gelince zuhûr eden meşâyih ve 'ulemâ ve şu'arâ ve erbâb-ı ma'arifin terceme ve âsârların gürûh-a-gürûh cem' ü tahrîr edip Güldeste-i Riyâz-ı 'İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân ismiyle mevsûm bir kitâb ki el hak eser-i mergûbü't-tarh-ı bedî'ü'n-nizâm ve bir mecmû'a-i latîf-i pesendîde-i ma'ârif-sencân-ı enâm tahrîrine muvaffak olmuşdur. Ve dahi Seb 'a-i Seyyâre nâmıyla yedi 'aded na't-ı şerîf nazm etmişdir. (s.108)</p>	---	---

¹⁴² İnce, a.g.e, s.248.

Safâyî Tezkiresi dışında diğer eserlerde yer almayan bu bilgi Belîğ'in Gül-i Sad-Berg, Şehrengiz, Sergüzeşt-nâme ve Dîvân'ı dışında eserinin eserinin olmadığı bilgisi verilmektedir. *Sâlim Tezkiresi*'nde şairin Dîvân'ından ve Sergüzeşt-nâme adlı eserinden de bahsedilmemiştir. *Güldeste-i Riyâz-i 'İrfân, Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredan* adlı eserin Bursa'nın fethinden kitap yazılıncaya kadar ortaya çıkan şeyh, âlim ve şairlerin tercümelerin ve eserlerin toplanarak yazıldığı bilgisi verilmiştir. Ayrıca tezkirecinin yine Belîğ'e ait olduğunu söylediği *Seb'a-i Seyyâre* adlı eserin yedi adet na't'dan oluştuğu bilgisi verilerek eserde yer alan na'tlerden altı beyitlik bir şiir eklenmiştir.

2.4.2.2. Bin Yüz Kırk İki Yılında Vefat Ettiği Bilgisi:

SAFÂÏÎ	SÂLİM	RÂMİZ
---	---	Ol zât-ı melek-nihâd ol hâlde dil-şâd olup sübha-şümâr-ı eyyâm iken bin yüz kırk iki senesi hudûdunda 'âzim-i ni'met-âbâd-ı cinân eylemişlerdir. (s.39)

Safâyî ve *Sâlim Tezkireleri*'nin yazıldığı sırada hayatta olan şairin ölüm tarihi yalnız *Râmiz Tezkiresi*'nde yer almaktadır.

2.4.2.3. Şeyh Mehmed Niyazi'nin Vefatına Tarih Düşürdüğü Bilgisi:

SAFÂÏÎ	SÂLİM	RÂMİZ
---	---	Nesr: Bin yüz beş târîhinde mısır-ı na'îme 'azîmet iden Şeyh Mehmed Niyâzi merhûma didikleri târîh-i pür- belâgat: Düşdi çâr etrâfa mâtem didiler târîhini Rûh-ı Mısırî mahfil-i 'âliye pervâz eyledi (s.39)

Çoğunlukla *Râmiz Tezkiresi*'nde şairlerin düşürdükleri tarih örneklerine yer verilirken Belîğ için de aynı durum söz konusu olmuş ve Şeyh Mehmed Niyazi için söylediği tarih esere eklenmiştir.

2.4.2.4. Yalnız Bir Tezkirede Yer Alan Şiir Örnekleri

2.4.2.4.1. Safâyî Tezkiresindeki Şiir Örnekleri:

Safâyî şairle ilgili diğer tezkirelerde ortak olan şiir örnekleri dışında oldukça fazla şiir örneği vermiştir. Verilen bazı şiir örneklerinden önce şiirin hangi eserden alındığı bilgisi de eklenmeye çalışılmıştır. Safâyî eserine eklediği şairin ilk şiirinin Şehrengiz adlı eserden olduğunu söylemiştir.

Hakkâ ki her bir mahbûbun ism ü resmine münâsib ebyât-ı pür-nikât tahrîr etmekle makâle-i evvelinden Kazzâz Dede nâm mahbûb-ı zamân hakkında nazm ettiği ebyât bu mahalle tahrîr olundu.

Der-Hakk-ı Dede Kazzâz

Eylese çeşm-i siyâhile nigâh

Diyeler tekyede Allah Allah

Halka-i zikre girip leyl ü nehâr

‘Âşık-ı zârı dolandırsa ne var

Kim ki ser-rişte vere ol yâra

Çıkarır ipliğini bâzâra

O kırık câme ile teng-i kabâ

Kırığı olsa bütün halk sezâ¹⁴³

Seb‘a-i Seyyâre’den alınan şiir örneği;

Bu birkaç beyt-i garrâ bu mahalle tahrîr olundu.

¹⁴³ Çapan, *a.g.e.*, s.107-108.

Der-Na‘t-ı Sultân-ı Resûl

Vücûdun ba‘is-i îcâd-ı ‘âlem yâ Resûla’llâh
Anınçün cümleden sensin mükerrem yâ Resûla’llâh

Zuhûr-ı zât-ı pâkindir anı hall eyleyen yohsa
Kalırdı sırr-ı mevcûdât mübhem yâ Resûla’llâh

‘Aceb mi âb-ı rûyunla dönerse âsiyâb-ı çarh
Behiştî dâneye terk etdi Âdem yâ Resûla’llâh

Nigâh eyle Belîg-i derdmende çeşm-i şefkâtle
Gelince hâk-i pâye dîde pür-nem yâ Resûla’llâh

ve lehu

Ruhun şevkiyle sad çâk oldu her gül yâ Resûla’llâh
Dil-i zârım ‘aceb mi olsa bülbül yâ Resûla’llâh

Ne hoşdur eylese nezzâre-i lutfunla mahşerde
Ruh-ı cirmi hicâb-ı ‘avf-ı gül gül yâ Resûla’llâh¹⁴⁴

Safâyî şairin Şhregiz ve Seb‘a-i Seyyâre eserlerinden aldığı şiir örneklerinden sonra şairin Divan’ından örnekler vermiştir.

Nesr: Bu ebyât-ı pür-nikât çekîde-i kilik-i bedî‘ü’l-beyân-âsârı olan Dîvânı’ndan intihâb olunmuştur.

Nazm

Bülbül yine çık gülşene feryâdını dinlet
Murgâne seherden oku evrâdını dinlet

Bî-hûde dilâ eyleme izhâr-ı tazallüm
Dîvân-ı şeh-i hüsne çıkıp dâdını dinlet

¹⁴⁴ Çapan, a.g.e, s.108.

Meydân-ı muhabbetde yeter pûye-zen oldu

Bir lahza kümeýt-i dil-i nâşâdını dinlet

Mutrib demidir meclise gel bir nefes eyle

Erbâb-ı dile nakş-ı nev-îcâdını dinlet

Vasf et yine mir'ât-ı ruh-ı yâri Belîgâ

Tûtî gibi güftâr-ı Hudâ-dâdını dinlet

ve lehu

Visâl-i yâre hatt-ı müşgbâr olur bâ'is

Şürû'-ı 'işrete evvel bahâr olur bâ'is

Remâd ederse sipihri 'aceb mi şu'le-i âh

Zuhûr-ı âteşe kemter-i şerrâr olur bâ'is

ve lehu

Ne tarh-ı vefk-i müselles ne ihtisâb iledir

Visâl-i yâre vesîle şarâb-ı nâb iledir

Şükûfe-i goncaya düşmüş seherde jâledir ol

Belîg sanma lebinde o şühûn âb iledir

ve lehu

Sahn-ı gülşen sensiz ey gülçehre külhandır bana

Künc-i külhan yâd-ı ruhsârınla gülşendir bana

ve lehu

Hâle-i âgûşum ey meh câme-hâb etdin bu şeb

Hânûmân-ı düşmeni bir hoş harâb etdin bu şeb

ve lehu

Miyân-ı lücce-i gamda şinâh mümkün idi

Olaydı zîr-i bağda eger kedû-yı şarâb

ve lehu

Âh-ı ‘âşık etmesin eyyâm-ı zevk-âlûdı telh

Âteş-i ‘aşkın olur ey la‘l-i şîrin dûdı telh

ve lehu

Mu‘ciz-i la‘linle ihyâ etdiğin dil-murdeler

Kâfir olsa ‘îsî-i Meryem’le etmez imtizâc¹⁴⁵

2.4.3. Tezkirelerdeki Belîğ’e Ait Biyografik Bilgilerin Nitelik Bakımından Modern Metinlerle Karşılaştırılması:

Şairin doğum tarihine dair bilginin net olarak verildiği ansiklopedi maddesinde 1079 (1668) ‘da Bursa’da doğduğu söylenen Belîğ’in dönemin incelenen tezkirelerinde doğum tarihine ait bir bilgiye rastlanmamıştır. Aynı zamanda iyi bir tahsil aldığı ve Arapça, Farsça bildiği tezkirelerde konu edilmemiştir. “1079’da (1668) Bursa’da doğdu. Burada bulunan devrin âlimlerinden iyi bir tahsil gördü. Kaynaklarda iyi derecede Arapça ve Farsça bildiğinden bahsedilmektedir.”¹⁴⁶

İslam Ansiklopedisi’nde Belîğ’in tezkiresinin olduğundan bahsedilmiş ve 18. yüzyıl tezkireleri arasında *Nuhbetü’l-âsâr Li-zevli Zübdetü’l-Eş‘âr* adlı İsmail Belîğ’in kaleme aldığı eserin varlığı bilinmektedir. “Kendi adıyla da anılan şairler tezkiresi ve vefeyâtnâme türündeki eseriyle tanınan şair ve tezkire yazarı.”¹⁴⁷ Şeklinde İslam Ansiklopedisi’nde geçen bu bilgi dönemin incelenen tezkirelerinde yer almamaktadır. Kronolojik olarak *Safâyî* ve *Sâlim Tezkiresi*’nden sonra yazılan eserin 1784 yılında bitirilen Râmiz’in tezkiresinde yer almadığı görülmüş ve şairler hakkında her temel bilgileri aktaran tezkirelerde bu bilginin eksikliği büyük bir eksiklik sayılabilir. Ansiklopedi maddesinde *Seb‘a-i Seyyâre*’nin ele henüz ele geçmediği söylenmiştir.

¹⁴⁵ Çapan, a.g.e, s.108-109-110.

¹⁴⁶ Mustafa Çıpan, “Belîğ” *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 5, MEB, Ankara, 1992 s.415.

¹⁴⁷ Çıpan, a.g.m, s.415.

Ancak *Safâyî Tezkiresi*'nde bu eserin yedi adet na'ttan oluştuğu bilgisi verilmiştir. İncelenen tezkirelerde şairin Divan'ından bahsedilmemektedir. “*Ancak şairliği hakkında daha isabetli bir hüküm verebilmek için esas alınması gereken divanı ile Seb ‘a-i Seyyâre ve Genc-i Şâygân adlı eserleri henüz ele geçmemiştir.*”¹⁴⁸

Râmiz Tezkiresi'nde ölüm tarihinin 1142 olarak doğrudan verilirken *İslam Ansiklopedisi*'nde vefat tarihinin ihtilâflı olduğu ve Süleyman Halis Efendi'nin şairin vefatı için düşürdüğü tarihten 1142 yılı bilgisine ulaşıldığı söylenmiştir. “*Vefat tarihi ihtilâflı olmakla beraber Süleyman Hâlis Efendi'nin düşürdüğü, “Tayr ola cennete Şâhin-zâdem” mısraından 1142 (1729) yılında öldüğü anlaşılmaktadır.*”¹⁴⁹

İncelenen tezkirecilerle aynı dönemde yaşayan ve tezkireci olan Belîğ hakkında incelenen eserlerde az bilginin olması tezkirelerin bilgi kaynağı olarak güvenilirliğini gözler önüne sermektedir.

2.5. İSHAK¹⁵⁰

Dönemin incelenen tezkirelerinde yedi adet ortak bilgiye rastlanmış ve Râmiz dışındaki tezkirelerde farklı bilgilerin olmadığı tespit edilmiştir. İncelenen diğer tezkirelerden farklı olmak üzere *Râmiz Tezkiresi*'nde üç farklı diyebileceğimiz bilgiye rastlanmıştır. Ancak farklı diyebileceğimiz bu bilgiler ortak bilgilerin alt başlığı olmaktan ileri gidememiştir. Şairin ortaya çıktığı yerin İstanbul olarak verildiği ortak bilginin alt başlığı konumundaki “Cebecibaşı Ali Aga mahallesi doğmuştur” ifadesi tamamen farklı bir bilgiyi içermemektedir. Aynı şekilde şairin İzmir kadısı olması bilgisinin ayrıntısını teşkil eden tayin yılı bu ortak bilginin detayı konumdadır. Döneminin şeyhülislamlarından olduğu bilgisine ulaştığımız şairin, tezkirelerde bu makama ulaştığına dair bir bilgiye rastlanmaması dikkat çekicidir. *Safâyî* ve *Sâlim Tezkireleri*'nin yazıldığı yıllarda şeyhülislam olmadığından bu iki tezkirede I. Mahmud döneminin şeyhülislamı olduğu bilgisine rastlanamaması normal karşılanabilir. Ancak 1784 yılında tamamlanan *Râmiz Tezkiresi*'nde; 1733 yılında şairin şeyhülisamlık yaptığı hatta 1734 yılında vefat ettiği bilgisine rastlanılamaması *Râmiz Tezkiresi*'nin dönemin diğer tezkireleriyle çok büyük oranda metinlerarası olduğunun göstergesidir.

¹⁴⁸ Çıpan, *a.g.m.*, s.416.

¹⁴⁹ Çıpan, *a.g.m.*, s.416.

¹⁵⁰ Sâlim Tezkiresinde İshak Efendi, Râmiz Tezkiresinde ise El-Mevlâ İshâk İbn El-Mevlâ İsmâ'îl başlıkları altında yer almaktadır.

2.5.1. Tezkirelerde İshak İle İlgili Temel Bilgiler

Şairle ilgili tezkirelerde verilen temel bilgiler şu şekilde sıralanabilir:

1. Adı İshak'tır.
2. Babasının adı İsmail'dir.
3. Babasının künyesi Ebu İshak'tır.
4. İstanbul'da ortaya çıkmıştır.
5. İzmir kadısı olmuştur.
6. Bustanü'l-Ârifin'i tercüme etmiştir.
7. Divan sahibidir.

2.5.1.1. İshak'ın Adının İshak Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
İsm-i şerîfleriyle tahallüs etmiştir. (s.83)	Nâm-ı nâmî ve ism-i girâmilerin mahlas ittihâz buyurup makâtî'-ı ebyât-ı dil-güşâlarında İshak deyü gûyâ olurlar idi. (s.163)	Matla'-ı âfitâb-ı fenn-i hikmet ve meşrik-i mâh-tâb-ı 'ilm ü fazîlet lücce-i bî-pâyân-ı 'irfân âb-ı rûy-ı 'ulemâ-i zamân reşk-endâz-ı erbâb-ı fazl ü edeb mâ-bihi'l-iftihâr cedd ü eb 'umdetü 'ulemâ'i'l-kirâm zübde-i mahâdimü'l-fihâm meşhûr-ı âfâk Hazret-i İshâk Efendi'dir. (s.4)

Safâyî Tezkiresi'nde şairin ismiyle mahlasının aynı olduğuna dair bilgi verildiğinden şairin gerçek adının İshak olduğunu anlamaktayız. *Safâyî Tezkiresi*'nde şairin tanıtımına dair ilk bilgi olarak verilen isim bilgisi *Sâlim Tezkiresi*'nde şairin şiir örneklerinden önce şair hakkında verilen bütün bilgilerden sonra gelmiştir. Râmiz ise eserinde şairin anlatılacağı bölümün başlığını "El-Mevlâ İshak İbn El-Mevlâ İsmâ'il" olarak adlandırmış ve övgü dolu ifadelerin ardından hakkında bilgi verilecek kişinin İshak Efendi olduğunu söylemiştir. Ancak şairin adıyla mahlasının aynı olduğu bilgisi doğrudan verilmemiştir.

2.5.1.2. İshak'ın Babasının Adının İsmail Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Ebû İshak isma'îl Efendi hazretlerinin mahdûm-ı fezâ'il rüsûmları olup (s.83)	zât-ı sûtûde-sıfâtı beyne'l-akrân olan 'ulemâ-i kirâmın ser-bülendi sa'âdetli faziletli İsmâ'il Efendi hazretlerinin necâbet-mersûmlarıdır. (s.163)	binâ vü ihyâ eyledikleri câmi'-i ra'nâları sofasında defn-i kubûr olunan Şeyhü'l-islâm İsmâ'il Efendi 'nin mahdûm-ı evveli ve necl-i necîb-i ekmeli olmagla (s.4)

Şairin babasının adına dair bilginin verildiği bu kısımda Safâyî İsmail Efendi'nin oğludur diyerek kısa bir bilgi verirken Sâlim, şairin babası İsmail Efendi'nin alimler arasında yüksek bir mertebede olduğu ve faziletli oluşu bilgisine yer verilmiştir. *Râmiz Tezkiresi*'nde ise İsmail Efendi'nin şeyhülislam olduğu ve mezarının yaptırdığı caminin sofasında olduğu bilgisi eklenmiştir. Ayrıca Râmiz şairin İsmail Efendi'nin ilk oğlu olduğu bilgisini de eklemiştir.

2.5.1.3. İshak'ın Babasının Künyesinin Ebu İshak Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Şeref-i zâtına vâlid-i mâcidinin Ebû İshak künyesi ile mükennâ olduğu şâhid-i 'âdildir. (s.83)	vâlid-i mâcid-i celîlü'l-i'tibârları Ebû İshak künyesi ile tekenni buyururlar. (s.163)	----

Râmiz Tezkiresi'nde doğrudan yer almayan bu bilgi *Safâyî* ve *Sâlim Tezkireleri*'nde aynı şekilde yer almaktadır. Safâyî'nin kullandığı "mükenna" yani künye almış kelimesi Sâlim de "tekenni buyurmak" künye almak şeklinde kullanılmıştır.

2.5.1.4. İshak'ın İstanbul'da Ortaya Çıktığı Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Gevher-i nâ-yâb-ı vücud-ı bihbûdları İstânbul'dan zuhûr etmiştir. (s.83)	gıbtâ-fermâ-yı Dârâ vü İskender Dârü's-saltanati'l-'aliyye-i Konstantiniyyetü'l-mahmiyyede sâbikan zînet-efzâ-yı sadr-ı fetvâ ve erîke-nişîn-i fazl u takvâ olup (s.163)	Cebecibaşı 'Alî Aga mahallesinde vâki' makâm mevlûdı olup (s.4)

Safâyî ve *Sâlim Tezkireleri*'nde şairin İstanbul'da ortaya çıktığı bilgisi *Râmiz Tezkiresi*'nde şairin doğduğu semti doğrudan verilerek anlatılmıştır. Safâyî İstanbul kelimesini kullanmayı tercih ederken Sâlim diğer şairlerde de kullandığı ve üslup özelliği haline dönüştürdüğü "Konstantiniyye" kelimesini kullanmıştır.

2.5.1.5. İshak'ın İzmir Kadısı Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
kat'-ı merâtib-i tarîk ederek bi'l-istihâl mûsile-i Süleymâniyye rütbesiyle Sultân Ahmed Medresesi 'nde talebe-i 'ulûma ta'lim-i âdâb-ı kemâl ile câ-nişîn- i nasîr ü celâl iken Mekke pâyesiyle İzmir kazîsi olup (s.83)	zât-ı sûtûde-simâtları İzmir kazâsıyla ikrâm ba'dehû Edirne pâyesiyle nev-bâve-çîn-i nihâl-i kâm ve bin yüz otuz Saferinde bâ-hâtt-ı hümâyûn-ı şevket- makrûn Mekke-i Mükerreme pâyesiyle ihtirâm olundular (s.165)	bi'l-istihkâk medrese-i hâric ile bekâm olmanın refte refte devre-i tadrîsi itmâm hâmis-i medâris Süleymâniyye i'tibârıyla Sultân Ahmed Hân medrese-i celîlesinden bin yüz yigirmi sekiz senesi hudûdunda İzmir mevleviyetiyle tevkîr olundukda (s.4)

Safâyî ve Râmiz Tezkireleri'nde aynı bilgiyi oldukça benzer şekilde ifae etmiş ve İzmir kadısı olmadan önce Sultan Ahmed Han medresesinde Süleymaniye rütbesiyle çalıştığını söylemiştir. Safâyî Süleymaniye rütbesi tabirini kullanırken Râmiz Süleymaniye i'tibârıyla demeyi tercih etmiştir. İzmir kadı tayin edilme yılına dair *Safâyî Tezkiresi*'nde bir bilgi bulunmamaktadır. *Sâlim Tezkiresi*'nde 1130 senesi Safer ayında Mekke'deki vazifelendirildiği daha öncesinde İzmir kadılığı yaptığı söylenmiş, *Râmiz Tezkiresi*'nde ise 1128 yılı civarında İzmir kadısı olarak atandığı bilgisi verilmiştir. Sâlim'in tezkiresinde söylediği yıllar yaklaşık olarak aynıdır.

Râmiz, tezkiresinde çoğunlukla yer verdiği tarih beytlerinden İshak'ın İzmir mevleviyetine atanması üzerine Câbî Remzî'nin tarih mısrasını eserine eklemiştir.

Câbî Remzî bu târihi tahrîr etmiştir. Târîh:

İshâk Efendi olsun sa'd u mübârek İzmir¹⁵¹

¹⁵¹ Erdem, *a.g.e.*, s.4.

2.5.1.6. İshak'ın Bustanü'l-Ârifin'i Tercüme Ettiği Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Cümle-i âsârından Ebû-Ley'in Bostanü'l-Ârifin nâm kitâbını terceme edip (s.83)	Zamânımızda Şifâ-yı Kâzî 'ÿyâz-ı zebân-ı dil-pesend-i münşiyâne ile bir terceme-i nâzikâne ve Ebû'l-leys-i Semerkandî'nin Bûstânu'l-Ârifin-nâm te'lîf-i latîfin terceme buyurup (s.165)	Âsârlarından İstişfâ' bi's-şifâ' nâm terceme-i Şifâ'ları bî-misl ü bîbahâ ve Ebû'l-Leys Semerkandînin Bûstânu'l-Ârifin nâm kitâbı tercemeleri eser-i ra'nâlarından (s. 6)

İncelenen her üç tezkirede de bu bilginin veriliş şekli aynı olup Safâyî Türkçe'ye daha uygun olarak “terceme edip” fiilini kullanırken Sâlim “terceme buyurup” şeklinde bir kullanımı tercih etmiştir. Yardımcı fiil kullanımına bakıldığında terceme ve buyurmak kelimelerinin birbirine tam olarak uymadığı düşünülmektedir.

2.5.1.7. İshak'ın Divan Sahibi Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
bu eş'âr-ı âbdâr bahr-ı zehhâr-ı dîvân larından ictinâ olunan bir kaç beyt-i cevâhir-i tâbdârdır ki (s.83)	Bu ebyât-ı âbdâr müşârün ileyhın hazretlerinin zâde-i tab'-ı âlem-ârâları olan âsâr-ı celîlü'l-mikdârlarındandır.(s.165)	müretteb Dîvân-ı fesâhat-ünvânları beyne'l-enâm makbûl ü meşhûr (s.6)

Safâyî ve Râmiz, tezkirelerinde İshak'ın bir Divan'ı olduğunu doğrudan söylerken Sâlim seçtiği şiiirlerin şairin eserlerinden olduğunu söyleyerek ima ederek eserlerinden bahsetmiştir.

2.5.2. Yalnız Bir Tezkirede Yer Alan Bilgiler

2.5.2.1. Cebecibaşı Ali Aga Mahallesi'nde Doğduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
---	---	bu fakîrin mahall-i vilâdeti olan Cebecibaşı 'Alî mahallesinde vâki' makâm-ı mevlûdı olup (s.4)

Râmiz burada şaire ait bilgiyi verirken kendisinin de Cebecibaşı 'Alî mahallesinde doğduğunu söylemektedir.

2.5.2.2. Tayin Tarihlerinin Tam Olarak Verilmesi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
---	---	Ba'dehü vâlid-i mâcidleri karîn-i rahmet-i Celîl İsmâ'îl Efendi hazretlerinin zamân-ı meşîhatlerinde Edirne ve Mekke-i Mükerrreme pâyeleriyle ser-efrâz-ı emâsil ve bin yüz otuz altı senesi hilâlinde sâhib-i tezkire Sâlim Efendi yerine hükûmet-i Dârü's-saltanati'l-'aliyyeye nâ'il olmalarıyla kâm-kâr ve yüz kırk bir senesi şevvâlinde sadr-ı Anadoluya isdâr ile bülend-iktidâr ve bir müddet arpalıkları olan Kütahiye kazâsında icrâ-yı hükûmetden sonra ric'at olunup pây-e-i sadâret-i Rûm-ili ile def'-i gumûm u ekdâr buyurmuşlar idi. Bin yüz kırk altı senesi cumâde'l-ûlasında Dâmâdzâde Ebü'l-hayr Ahmed Efendi yerine mesned-i 'uzmâ-yı meşîhati İslâmiyyede kıyâm ile itmâm-ı tarîk-ı 'ulemâ-yı 'ızâm ve bâb-ı şefkât-me'âbları melce-i enâm oldukda 'arz-ı huzûr-ı fâ'izu'n-nûrları olan târîhlerden bu birkaç târîh-i ra'nâ keşîde-i silk-i imlâ kılındı. (s.5)

Râmiz Tezkiresi'nde şairin tayin edildiği yerler ve tayin tarihleri dönemin incelenen diğer tezkirelerine kıyasla daha ayrıntılıdır. Düşürülen tarih mısrası *Râmiz Tezkiresi*'nden alıntılanan bilgilerin ardından verilmiştir.

Kemâl-i 'ilmle İshâk Efendi geldi fetvâya

-Sene 1146-¹⁵²

Alıntılanan bu bölümde şair babası hayatta iken Edirne ve Mekke'ye, 1136 senesinde ise Sâlim Efendi yerine Osmanlı hükümetinde göreve başladığı, 1141 yılının şevvalinde ise Kütahya'ya tayin edildiği bilgisi verilmiştir. 1146 senesinde Dâmâd-zâde Ebü'l-hayr Ahmed Efendi yerine ulema arasına girmiştir.

Günümüz Türkçesi'ne verdiği bilgiler yönünden aktarılmaya çalışılan bu kısımda şaire ait bilgiler verilirken araya başka bilgilerin eklenmeye çalışıldığı görülmektedir. Örneğin, şairin Sâlim Efendi'nin yerine göreve getirilmesi söylenirken Sâlim Efendi'nin tezkire sahibi olduğu bilgisi eklenmiştir. Şairin tayinlere ait bilgiler verilirken dahi sanatlı bir söylemden kaçınılmadığı dikkat çekmekte ve bu durumun anlamsız olduğu düşünülmektedir. “pâye-i sadâret-i Rûm-ili ile def'-i gumûm u ekdâr buyurmuşlar idi.” cümlesinde şairin Rumeli tayini sonucunda gam ve kederden kurtulduğu söylenmekte ve şairin psikolojisine dair bilgi eklenerek aktarım karmaşık hale getirilmektedir.

2.5.2.3. Ermeni Bir Sarrafla Latifesinin Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
---	---	Nesr: Bin yüz kırk yedi senesi hilâlinde gül-berg-i cem'iyetleri sarsar-i yâd-hân ile perîşân ve hâneleri beyt-i gumûm u ahzân olup vâlid-i mâcidlerinin evvelen makâm-ı mevlid-i ra'nâsı ve sâniyen medfen-i me'vâsı olan çemen-soffada müşârün-ileyhin cânib-i yümnâsında âsûde-i rahmet-i Rahmân olmuşlardır. Sâbiku'l-beyân hazretleri mecma'u'l-

¹⁵² Erdem, *a.g.e.*, s.5.

		<p>bahreyn-i ‘ulûm u ‘irfân fâzıl-ı bî-‘adıl-i zamân edebiyâtında akrânı nâdir ve lâzime-i mahdûmiyyet olan şî‘r ü inşâda mâhir selimü’t-tab‘ müsellemlü’l-etvâr ‘afif ü dîndâr gayret ü hamiyet ile meşhûr erbâb-ı dâniş ü ‘irfâna bezl-i mevfûr-ı kerem ü ‘inâyeti el’an elsine-i nâsda mezkûr mesel-i sâ’ir gibi elsine-i kâmilânda dâ’ir ve letâyife mâ’il ve edâ-i mazmûn-ı şifte-dil olup hatta latife : Sadr-ı İstanbulda pîrâye-bahş-ı hükûmet iken Ermeni ta’ifesinden bir sarraf âtiyü’t-terceme Eyyûbî ‘Aklî Efendiyi ihzâr ve huzûrlarında şu mikdâr hakkım vardır, deyü tasvîr-i müdde‘â ve mezbûr ‘Aklî Efendiden istinbâ olundukda mısra‘ :</p> <p style="text-align: center;">Cühûd zügürtleyince eski defterin yoklar</p> <p>me’âline mukaddemâ çend mikdâr ahz ü i’tâmız olup istifâ-yı hukûk ile kat‘-ı ‘alâka idüp yedime sened-i nev virmişdi. Şimdi ne efkâr-ı fâsideye teba’iyyet eylemiş bu gûne sâhte vü perdâhte fikr-i dûr-â-dûr ile olan da‘vâ-yı fakîre istigrâb virdi, deyü cevâb virdikde ; müşârün-ileyh hazretleri dahi efendi infî‘âl buyurman kâfir ‘aklı degil mi ol mikdâr ihâta ider deyü nâdire-perdâz tekellüm olmuşlardır. Bu makûle letâyifi meşhûr bir vücûd-ı bî-misli dühûr idi. (s.5)</p>
--	--	---

Râmiz latifeyi anlatmadan önce şaiir babasının bin yüz kırk yedi yılında doğduğu yerde vefat ettiğinden bahseder ve şairin de babasının yanında defnedildiğini ima eder. Daha sonra İshak’ın şairliğini ve dindarlığını öven bir kısım cümleden sonra İshak Efendi’nin İstanbul’da görevli olduğu sırada bir Ermeni sarrafın Eyyübi Akli Efendi adlı kişi için yaptığı tercüme karşılığında hakkı kaldığını dile getirmiştir. Bu haberi alan Akli Efendi bir miktar alacak vereceğimiz olup bir senet vermişti. Şimdi ne oldu da beni dava eder diyerek karşı çıkmış, İshak Efendi ise kafir akli değil mi ancak o kadar anlar anlamında bir karşılık vermiştir. Râmiz, tezkiresinde bu olayı çok meşhur olmuş bir latife olarak anlatmaktadır.

2.5.2.4. Yalnız Bir Tezkirede Yer Alan Şiirler

2.5.2.4.1. Safâyî Tezkiresindeki Şiir Örnekleri:

Nazm

Gönülde pertev-i sîmînber midir görünen

Derûn-ı lüccede ‘aks-i kamer midir görünen

Beyâz-ı gerden-i kâfur-ı fâmı yohsa

Tulû‘-ı fecr-i melâhat-eser midir görünen

Dü-ebrûvân-ı mukavves midir cebîninde

Hilâl-i hüsn-i cihan muntazar mıdır görünen

Siyâh-ı hâli mi âyîne-i ‘izârında

Ya ‘aks-i merdümek-i çeşm-i ter midir görünen

Dü-dîde olsa da İshâk çâr fark idemez

Melek mi hûri mi âyâ beşer midir görünen

ve lehu

Nâz-perverdim niyâz-ı ‘âşıkı gûş eylemez

Her der-i rezîde zîr-i pâyı menkûş eylemez

Câm gerdân-ı şarâb-ı la'1-ı mey nûş eylemez

Neşvesin keyfiyyet-i hamyâze nâ-hoş eylemez

Ham-kadd olmakdan garaz şâyâni-i pâ-bûsdur

Yohsa bâr-ı cevri dil bi-hûde ber-dûş eylemez

Vasf-ı Leylâ ile bulmaz cezbe-i Mecnûn zevâl

Mest-i câm-ı 'aşkı nûş-ı bâde sarhoş eylemez

Dûr-bînân-ı tahayyül şâhid-i âmâline

Perde-i kat'-ı ümîd-i vaslı rû-pûş eylemez

Seyr eden ol mihr-i evc-i hüsn-i behcet-peykeri

Hâle-âsâ değme bir mâhı der-âgûş eylemez

Meyl-i iksâr-ı ricâdır ba'is-i te'hîr-i cûd

Yohsa va'd-ı vaslı ol meh-rû ferâmûş eylemez

Tebrîz fethine dediği târîhdir.

Kilîd-i seyfi Sultân Ahmed açdı genc-i Tebrîz'i

sene:1137

ve lehu

Ruh-ı pür-tâbişi ol mest-i müdâm-ı tarabın

Şem'-i nûr-efgenidir meclis-i câm-ı edebin

Lagziş-i pâ-yı humâr ile hacâlet vermez

Neşve-i me'lûfi nûş-ı meyi câm-ı edebin

Gül-i dehri dü-se rûz etmegiçün istişmâm

Gam-ı bî-hûdesini çekme zükâm-ı ta'abın

Telh-kâm oldu görüp la'lini sahbâ zîrâ

Neşvemend olmada hemvâre mey-âşâm-ı lebin

Dile İshâk hasebdir şeref-âver yohsa

Mâyeü'l-fahr olamaz neyli merâm-ı nesebin¹⁵³

2.5.2.4.2. Sâlim Tezkiresindeki Şiir Örnekleri:

Gazel

Ne dem ki nâz ile ol serv-kad hırâm eyler

Kıyâmı kâmet-i sâmânıma harâm eyler

¹⁵³ Çapan, *a.g.e.*, s.83-84-85.

Girişme-bîn-i nigâh-ı gazâl-ı me'nûsu

Hezâr âhu-yı vahşet-peresti râm eyler

Hamîde-kâmet-i mâhı hilâl zann etme

Fürûg-ı mihr-i ruh-ı yâre ihtirâm eyler

Hevâ-yı sünbül-i zülf-i mu'anberi her dem

Meşâmm-ı 'âlemi pûyende-i garâm eyler

Yerâ'a-i suhan-ârâ-yı mantık-ı İshak

Bu nazmı zîver-i mecmû'a-i kirâm eyler

ve lehu

Hüsn o şûhun kâle-dûz-ı kâmet-i dil-cûsudur

Tâka-i behcet münâsib câme-i nîgûsudur

Eyleyen şehir içre ol mâhı müşârun bi'l-benân

Matla'-ı mihr-i cebîninde hilâl ebrûsudur

Var mıdır tasvîre hüsn-i bî-misâlin ihtimâl

'Aks-i rûy-ı enveri âyîne-i zânûsudur

Degme bir nahcîre olmaz dâm-cûy-ı iltifât

Nesr-i istignâ şikâr-ı pençe-i bâzûsudur

Hâme-i İshak ‘aceb mi cilve-senc-i nazm ise

Deşt-i ‘irfânın gazâl-i ma‘rifet-me’ nûsudur

ve lehu

Etmem nigâh rûyuna pâk-i ‘tikâdsız

Mess eylemem o mushafı zarf-ı sedâdsız

Âh eylemem hevâ-yı ser-i zülfü yâdsız

Etmem hurûş yem-sıfat elbette bâdsız

Etdim feşân mezra‘a-i ‘aşka gendümü

Gördüm resîde tohm-ı hevâyı hasâdsız

Hâkister etdi cismi lehîb-i mehîb-i ‘aşk

Kânûn-ı tab‘ı ‘âşıkın olmaz remâdsız

Tebhâle fikri verdi cümûd eşk-i çeşmime

Eyler tereşşuh olmasa kâsem kenâdsız

İshak olur mu hâne-i te'sîr-i müstenîr

Dûd-ı figânı eylemeden şu 'le-zâdsız'¹⁵⁴

Şairin şiir örneklerini vermeye devam eden Sâlim şairin lugaz ve muammada da başarılı olduğu söyler ve ilk verdiği on dört beyitlik olan üç lugaz örneği verir.

Lugaz

Nedir ol murg-ı lâne-sâz-ı kadem

Kafesinde mesîresi 'âlem

Geşt eder kevni yok per ü bâli

Gâh olur âşiyânesi hâlî

Lîk oldıkda lânesinden dûr

Anı külliyyen eylemez mehcûr

Olmaz aslâ cihânda kimseye râm

Anı sayda bulunmadı bir dâm

Dâm u tedbîr ile ele girmez

Lîk kovsan dahı yine gitmez

¹⁵⁴ İnce, *a.g.e.*, s.166.

Ger gelip vakti eylese pervâz
 Gelmez aslâ ne hadd olunsa niyâz

Bü'l-‘acebdir o tâ’ir-i çâlâk
 Şâdi vü hüznü etmede idrak

Hazz eder dem-be-dem letâfetden
 Nefret eyler hemîşe gılzetden

Sanma vahşî o tâlib-i ünsi
 Oldur ‘âlemde mahrem-i kudsî

Gerçi herkesle âşinâ vü sadûk
 Lîk anı cihânda görmüş yok

Gûyiyâ ol Mesîh-i ‘âlemdir
 Çâh-ı âb-ı hayât-ı pür-demdir

Zâtıdır cevher-i girân-kıymet
 Zîb-bahş-ı hizâne-i hikmet

Anı derk edemez ‘ukûl ü fûhûm

İsmi ma‘lûm cismi nâ-ma‘lûm

Bunu hall edene eder İshâk

Kebş cânnın fedâya şedd-i nitâk

ve lehu

Nedir ol gevher-i gencîne-i ‘irfân ü hüner

Zîver-i tâc-ı mübâhât-ı benî-nev‘ -i beşer

Zîb-i gencîne-i dildir o letâfet-hilkât

Kıymet olmaz ana nakdîne-i ‘âlem yek-ser

Nûrunun mihr-i felek zerre-i nâ-çîzi degil

Dürr-i zâtına göre oldu hazef-pâre güher

Sanki bir şâh-ı serîr-efken-i hikmetdir kim

Dâd-bahşende-i kevn olmada her şâm u seher

Tab‘-ı derrâkine reşk etmede ‘akl-ı evvel

Zihn-i vekkâdına pervâne gibi çarh döner

Öyle şâhenşeh-i iklîm-i fetânet ki anın

On vezîr olmadadır kubbe-nişîni ekser

Harem-i hâsına olmuş beşi anın hâdim
Beşi hâricde umûrun görüp oldu çâker

Her biri eylemegin ‘adl ile re’y ü tedbîr
Mülketi buldu nizâm oldu sipeh ana zafer

Çâr rütbeyle ederler o şehi gâhî yâd
Ki verir her biri dünyâyâ hemîşe zîver

Şâh-ı dâna-dil (ü) kâmil-reviş (ü) kâr-âmûz
Kim cihân anın için oldu mükellef yek-ser

Müşkilimdir bu lugaz hallin eden yârân
Olurum ben dahı İshâk misâli çâker
ve lehû

Nedir ol pîr-i kühen-sâl ki ekser geceler
Keşf ile ‘âlem-i dünyâyı bütün seyr eyler

Gerçi tenvîr-i derûn eylemege sa’y-i mezîd
Sâf-dil olmamağın olmada noksânı bedîd

Oldu meşhûr on iki ism ile bî-kâl ü kîl
Nâmın etmekde her ay başı olunca tebdîl

Geşt eder sŭy-be-sŭ cŭmle bilâdı bŭ-reyb
 Şehr-i Siroz'da eyler giderek kendini gayb¹⁵⁵

2.5.2.4.3. Râmiz Tezkiresindeki Şiir rnekleri:

Őemm iden kâkŭlini 'anber-i sârâ mı sanur

Sŭnbŭl-i cenneti gŭsŭ-yı mutarrâ mı sanur

Tal'atin mihre beraber gŭren ol mâh-veřŭn

'Aks-i ebrŭlarını gurre-i garrâ mı sanur

Kâf-ı behcetde gŭren cŭnbŭř-i istignâsın

Sâye-i kâ'kŭlini şeh-per-i 'ankâ mı sanur

'Aks-i nŭhŭn ruh-ı gŭl-fâmını dŭdemde gŭren

Çeşm-i hŭn-başımı peymâne-i sahbâ mı sanur

Va'di mŭstelzim-i incâz sananlar Őřhâk

Lafz-ı mŭřkilleri vâbeste-i ma'nâ mı sanur

Didi sad şevkile Őřhak-ı dâ'î bŭyle târŭhin

'Ali Paşa-yı ekrem oldı zŭb-endâz-ı sadr-ı cŭd -sene 1125-¹⁵⁶

¹⁵⁵ İnce, *a.g.e.*, s.166-167-168-169.

Düşürdüğü tarihte İshak, Ali Paşa'nın tayininin yılını şiirin son mısrasında vermiştir. Gazeli vermeden önce bu şiirin şairin divanında yer aldığı bilgisi verilip divanın eşsiz bir güzelliğe sahip olduğu söylenmiştir.

Gence fethi :

Hâtif İshâk-ı du'â-gûya didi târîhin

Açdı bâb-ı Genceyi şemşîr-i 'adl-i Ahmedî¹⁵⁷

Şairin Gence fethine düşürdüğü tarih *Râmiz Tezkiresi*'nde şair hakkında verilen bilgilerin en sonunda yer almaktadır.

2.5.3. Tezkirelerdeki İshak'a Ait Biyografik Bilgilerin Nitelik Bakımından Modern Metinlerle Karşılaştırılması:

İslam Ansiklopesi'ndeki bilgilerle birebir örtüşen kısımların olmasına rağmen ansiklopedi maddesi incelenen tezkirelerden daha fazla bilgi içermektedir. *Sâlim* ve *Râmiz Tezkireleri*'nde şairle ilgili verilen bilgiler Safâyî'ye göre daha ayrıntılıdır. Safâyî diğer tezkirelerde de olan ortak bilgilerin dışında hiçbir bilgiye yer vermemiş, şiir örneklerine fazlaca yer ayırmıştır. İncelenen tezkireler içinde İshak, *Sâlim Tezkiresi*'nde hacimli bir yere sahiptir. Bunun nedeni, İshak'ın Sâlim yerine İstanbul kadısı olmasından ve ansiklopedi maddesinde de geçtiği üzere yakın arkadaş olduklarından kaynaklandığı düşünülebilir.

İslam Ansiklopedisi'nde matbaanın kuruluşunu desteklediği ve matbaada ilk basılan kitabı tashihinde görev aldığı bilgisine tezkirelerde rastlanmamaktadır. "*Matbaanın kuruluşunu hararetle destekledi ve bu matbaada basılmış ilk kitap olan Vankulu Lugatı'nın tashihinde görev aldı.*"¹⁵⁸

¹⁵⁶ Erdem, *a.g.e.*, s.6.

¹⁵⁷ Erdem, *a.g.e.*, s.6.

¹⁵⁸ Muhammet Nur Doğan "İshak Efendi" *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 22, MEB, Ankara 2000, s.530.

Tezkirelerde şairin ne kadar süre şeyhülislamlık yaptığı ve padişaha sunduğu kasideler sonucunda ona bir saray hediye edildiği bilgisi yer almamaktadır. Ayrıca incelenen tezkirelerde şairin Divanı'nını I. Mahmud'a sunduğu bilgisine rastlanmamıştır. *“Bir yıl dokuz gün süren şeyhülislâmlığı döneminde padişahın teveccühünü kazandı ve kendisine Bahçekapı civarında bir saray hediye edildi. Bu görevi sırasında I. Mahmud'a da kasideler sunup çeşitli vesilelerle tarih manzumeleri kaleme aldığı gibi divanını yeniden düzenleyerek I. Mahmud'a takdim etti.”*¹⁵⁹

*Safâyî ve Sâlim Tezkireleri'nin yazıldığı yıllardan sonra vefat eden şairin vefat ettiği bilgisine Râmiz Tezkiresi'nde de rastlanmamaktadır. Ancak 1734 yılında vefat eden şaire ait bu bilginin kronolojik olarak Râmiz Tezkiresi'nde yer alması gerekmektedir. “3 Cemâziyelâhir 1147'de (31 Ekim 1734) İstanbul'da vefat eden İshak Efendi Fatih Çarşamba'da babasının yaptırdığı caminin bahçesindeki aile kabristanına defnedildi.”*¹⁶⁰

2.6. İKBÂL

İncelenen tezkirelerde ortak altı adet bilgiye rastlanan şair hakkında üçü *Râmiz Tezkiresi'nde* olmak üzere beş farklı bilgiye daha rastlanmıştır. Tezkiresinde özellikle ölüm tarihlerine dikkat etmesiyle öne çıkan Râmiz şairin ölüm tarihini ve defnedildiği yeri bilgileri arasına eklemiştir. Şairin Divanı olduğundan bahseden Râmiz bu divanın perişan olduğunu söyleyerek eserin olmadığından bahsetmiştir. Tezkiresine eklediği şiirleri de bazı tezkirelerden alıp eserine eklediğini ifade etmiştir.

2.6.1. Tezkirelerde İkbâl İle İlgili Temel Bilgiler

Şairle ilgili tezkirelerde verilen temel bilgiler şu şekilde sıralanabilir:

1. Adı Mehmed'dir.
2. İstanbul'da ortaya çıkmıştır.
3. Babası Seyyid Muhammed'dir.

¹⁵⁹ Doğan, *a.g.m*, s.531.

¹⁶⁰ Doğan, *a.g.m*, s.531.

4. İlm-i Nücumu bilmektedir.

5. Rumeli kadılarındandır.

6. Âb redifli şiiri vardır.

2.6.1.1. İkbâl'in Adının Mehmed Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Nâmı Mehmed'dir. (s.87)	Nâm-1 mahmûdü'l- kalbleri Mehmed (s.217)	Ol câsûs-1 sipihr-i 'irfânın nâm-1 süreyyâ- 'üvânı Mehmed'dir. (s.13)

Safâyî şairin adını doğrudan verirken Râmiz “irfan göğünün casusu ve parlak yıldız gibi olan ünvanları Mehmed'dir” şeklinde sanatlı bir ifadeyle vermeyi tercih etmiştir.

2.6.1.2. İkbâl'in İstanbul'da Ortaya Çıktığı Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
İstânbûl 'dan zuhûr etmiştir. (s. 87)	Şeref-bahş-1 rub'-1 meskûn ve sehmü's- sa'âde-i zâyîçe-i gerdûn olan belde-i ne'âyim-i kamer-i ahbiye-i ihsân medînde-i defînetü'l- berekât-1 ni'am-1 firâvân Kostantiniyye-i felek- âsitândandır. (s.217)	'Asr-1 Sultân Ahmed Hân-1 sâni'de İslâmbol kâzîsı olup ba'dehü 'âzim-i sadr-1 bekâ olan şârih-i Mültekâ es- Seyyid Mehmed Efendi nâm fâzıl-1 bî-hemtânın dâ'ire-i sulbünden (s.13)

Safâyî ve Sâlim şairin İstanbul'da ortaya çıktığı bilgisini vermişlerdir. Ancak Râmiz Tezkiresi'nde doğrudan bu bilgiye rastlanmamaktadır. Râmiz şairin babasının

İstanbul kadısı olduğu bilgisi verildiğinden İkbâl’inde İstanbul’dan ortaya çıktığı kanısına varılmaktadır.

2.6.1.3. İkbâl’in Babasının Seyyid Muhammed Olduğu Bilgisi:

SAFÂÛ	SÂLİM	RÂMİZ
Sâbıkân İstanbul kâzısı olup Şârih-i Mültekâ deyü meşhûr-ı cihân olan Seyyid Muhammed Efendi nâm fâzılın mahdûmudur. (s.87)	zamân-ı mâzide İstanbul’a kâzi-i serâmed olan şârih-i Mülteka’l-Ebhur Seyyid Mehmed Efendi merhûmun necm-i gîsûdâr-ı sipihr-i şevk-ı fâhiri ve nûr-ı çeşm-i bînişi ve mahsûl-i ‘ömr-i âhiridir (s.217)	‘Asr-ı Sultân Ahmed Hân-ı sânde İslâmbol kâzısı olup ba‘dehü ‘âzim-i sadr-ı bekâ olan şârih-i Mültekâ es-Seyyid Mehmed Efendi nâm fâzıl-ı bî-hemtânın dâ’ire-i sulbünden (s.13)

Şairin babasının İstanbul kadısı olan şârih-i Mülteka Seyyid Mehmed Efendi olması bilgisi her üç tezkirede de aynı sırayla yer almaktadır. Ayrıca Râmiz, Seyyid Mehmed Efendinin II. Ahmed döneminde kadılık yaptığı bilgisini eklemiştir. SafâÛ, İkbâl’in babasına dair bilgiyi vermek için Seyyid Mehmed Efendi’nin mahdumudur cümlesini tercih ederken Sâlim Seyyid Mehmed Efendi’nin geç yaşta çocuk sahibi olduğu bilgisini vermeye çalışır gibi “son ömrünün mahsûlüdür” tabirini kullanmıştır. Râmiz ise Seyyid Mehmed Efendi’nin “soyundan gelmiştir” kullanımını tercih etmiştir.

2.6.1.4. İkbâl’in İlm-i Nücumu Bildiği Bilgisi:

SAFÂÛ	SÂLİM	RÂMİZ
Ma‘ârif-i cüz’iyyede ve külliyyede mâhir gerçekden şâ’ir ve fenn-i tıbbda dahi teşhîs-i	Husûsâ ‘ilm-i nücûmda kemâl-i mahâret ve harekât-ı felekiyyenin mezâyâsın derk ü iz‘ân	Mütercem-i mârr fenn-i nücûmda mahâreti ve her ‘ulûmda liyâkati zâhir ü âşikâr ve be-

emrâza kâdir ve ‘ilm-i nücûmda tasarrufu zâhir câsûs-ı eflâk bir merd-i çâlâkdir. (s.87)	etmekde irtifâ’-ı kadr ü menzileti var idi. (s.218)	tahsîs-i şî’r ü inşâda îcâd-ı ma’nâyâ kâdir serî’u’k-kalem bir şâ’ir-i nâm-dâr idiler. (s.13)
---	---	---

İncelenen her üç tezkirede de şairin yıldız ilmi hakkında maharetli olduğu bilgisi verilmiştir. Ayrıca *Safâyî* ve *Râmiz Tezkireleri*’nde diğer ilimleri de bildiği bilgisi verilmiştir. Safâyî tıp ilminde de başarılı olduğunu şair hakkındaki bilgiler arasında bulmak mümkündür. Şiir sanatında mahir olduğu *Safâyî* ve *Râmiz Tezkireleri*’nde bildiği ilimler arasında verilirken Sâlim şairin şiir sanatında benzersiz olduğunu bazı nedenlerden dolayı sıkıntı çektiğini söylediği kısımda anmaktadır. Şöyle ki;

Dermend bu kadar perîşân-târ ve kâse-i tanbûrvâr mızrâb-ı melâmet ile zedelenmiş bir zâr iken yine vâdî-i eş’ârda ve semt-i inşâ-yı melâhat-şî’ârda bî-nâzir bir mahdûm-ı pâkîze-ta’bîrdir.¹⁶¹

2.6.1.5. İkbâl’in Rumeli Kadularından Olduğu Bilgisi:

SAFÂÿÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Evâ’il-i hâlinde tahsîl-i ma’ârif edip mülâzım u müderris oldukdan sonra ba’zı hussâdın gamz u ilkâsıyla müftî-i ‘asr olan Seyyid Feyzullah-ı Erzurûmi mezbûru tarîk-i tadrîsden hecr ile zecr edip niçe zamândan sonra kuzât-ı Rûm ’dan olmuştur. (s.87)	vilâyet-i Rûmeli kasabâtından ba’zısıyla inkisâr-ı hâtırın cebr etmege keremlerin mütekâzî ve bu cerîdeye tahrîr esnâsında Mostar’da kâzî idi. (s.219)	bi’l-âhire ol mahdûm-ı kazâ-zede vü nâ-kâm kazâyâ rızâ ve tarîk-ı kazâyâ duhûle imzâ etmekle çendân def’-i hüzn ü âlâm idüp ol hâle râzî ve memâlik-i Rûm -iliden Mostar ve İştib ve Usturumca kazâlarına kâzî olmuşlar idi. (s.13)

¹⁶¹ İnce, a.g.e, s.219.

Şairin Rumeli'ye kadı olması her üç tezkirede de yer almasına rağmen aynı bilginin farklı şekillerde anlatımını görmekteyiz. Safâî ve Râmiz şairin kadılık yaptığını doğrudan ifade ederken Sâlim, tezkiresini yazdığı sırada İkbâl'in Mostar kadısı olduğunu söyleyerek bilgi vermektedir. Şairin, Seyyid Feyzullah ile olan sıkıntısı incelenen her üç tezkirede de ifade edilmiştir. Safâî daha sonraki kısımda ayrıntılarını da anlatacağı bu sıkıntıyı tabloda alıntıladığımız kısımda da Seyyid Feyzullah'ın adını vererek söylemiştir. Sâlim, şairi “hatrı kırılmış” olarak nitelendirerek, Râmiz ise “kazazede ve mutsuz” diyerek bu problemden üstü kapalı bir biçimde bahsetmişlerdir. *Râmiz Tezkiresi*'nde, Seyyid Feyzullah Efendi'nin adı geçmemekte ve bu olaydan bahsedilmemektedir. *Sâlim Tezkiresi*'nin ilerleyen kısımlarında Seyyid Feyzullah'ın adını vermiş ve şairin bu kişiyle yıldızlarının barışmadığını dile getirmiştir. Sâlim “yıldızları barışmayıp” tabirini yıldız ilmiyle uğraşan İkbâl'in sanatlı bir şekilde ve burçları zikrederek verdiği hayatını anlattığı için kullanmıştır. Tamamen edebi bir dil ve tenasüplerin yoğun olduğu bir anlatım şekli tercih edilmiştir.

Safâî Tezkiresi'nde yer alan Seyyid Feyzullah Efendi ile anlaşmazlığı *Sâlim Tezkiresi*'nde de konu edilmiş ve ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

ba'zı dil-âzârân bu bî-çâreyi akreb gibi ledg eylediklerinden berây-ı kasd-ı mukâbele bir mikdâr kelâm-ı nâ-şâyân ile mülâhaza-i mahzûr etmeyip suhan-sencân oldugun merhûm sadrû's-şehîd Şeyhü'l-islâm es-Seyyid Feyzullâh Efendi'nin sem'ine mânend-i ahkâm-ı muvahhiş takvîm-i müdhiş ilkâ eylediklerinden mahdûm-ı mezbûr ile sadrû's-sudûr-ı merkûmun yıldızları barışmayıp hemçün şihâb-ı sâkıt nazar-ı i'tibâr-ı şeyhü'l-islâmîden lâkıt olarak bi'l-âhire nâmın takvîm-i celîlü'l-ihtibârât-ı defter-i müderrisînden hakk u hacr ile te'dîb u zecr eyleyip üftâdenin re's-i tarîkinde şems-i zer-şemse-i vücûd-ı isti'dâdı münkesif ve bedr-i münîr-i tâli'î bu zeneb-i ca'îsi sebebiyle 'ukde-i zenebde münhasif olup nice zamân haylûlet-i 'ârîza-i arz-ı garaz ile hilâl-i kâmi hurşîd-i feyzden istifâde-i nûr-ı sūrûr ve revzen-i ikbâline eşî'a-i ziyâ-i mihr-i merâmdan zerre kadar bir lem'acık zuhûr eylemeyip zâr u ma'zûr ve melâmet-me'âb-ı şuhûr u dühûr olarak güzâr edip mânend-i kırân nahseyn halîlesi ile bir yerde olup hüsn-i zindegânîsi var iken taşradan ba'zı 'avârız hasebiyle mâ-beyn olup andan dahı dūr ve ceyb ü dâmânı yek-rûzes harcılıktan bile mehcûr iken kıt'a li-münşî' ihî:

Ederler keh gibi üftâde olmuş dillere ragbet

Sudûrun keh-rübâ-yı rahminin dâ'im budur kârı

Biri bakmazsa biri merhâmet eyler ana lâ-büd

Yetîm-i hâlisin cezzâb-ı şefkâtdir dil-i zârı

mısdâkınca ba'zı e'âlî-i tarîkımız olan efendilerimiz hâl-i sâfiline şefkât ve zîr-i hâkde defîn olan pederinin türâbına merhâmet buyurup vilâyet-i Rûmeli kasabâtından ba'zısıyla inkisâr-ı hâtırın cebr etmege keremlerin mütekâzî ve bu cerîdeye tahrîr esnâsında Mostar'da kâzî idi.¹⁶²

Günümüz Türkçesi:

bazı gönül kıranlar bu çaresizi akrep gibi sokuğlarından karşılık verme kasdıyla bir miktar kendine yakışmayan söz ile sakınma düşüncesine girmeden ölçülü konuşan olduğunu merhum şehit Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi'nin kulağına korkutucu hükümler gibi bıraktıklarından adı geçen efendi ile adı geçen şeyhülislamın yıldızları barışmayıp, bu yüzden düşmüş yıldız şeyhülislamlık itibarı nazarından kaldırılıp daha sonra adını müderrisler defteri yoklamasından kazıma ve yasaklamakla men ederek düşkünün yolunun başında kırgın ve talihin parlak ayı bu sahte kuyruğu sebebiyle kuyruğunun düğümü sönük olup nice zaman hedef dünyasının engebelerine mani olma ile mutluluk hilalini feyz güneşinden mutluluk ışığından istifade ve talih penceresine istek güneşinin ışıklarından zerre kadar bir ışık zuhur etmeyip inleyen ve aylar kınanmış onun kınanmış olduğu bir halde geçip iki gezegenin bir burçta bulunması gibi iki bahtsız dost ile bir yerde olup hayatının güzellikleri var iken taşradan bazı engellerin olması dolayısıyla arada olup ondan bile uzak, cep ve eteği tek günlük harçlıktan bile ayrı iken şu kıtayı demiştir.

(Saman gibi düşkün olmuş gönüllere rağbet ederler, sadrazamların rahmet çöpünü çekenlerin daima işi budur)

(Şüphesiz biri bakmasa da ona biri merhamet eyler, sahipsiz yetimin inleyen gönlü şefkati cezb edendir.)

işaretiyle bazı yüksek rütbeli efendilerimiz sefil haline şefkat ve toprak altında defnedilmiş babasının toprağına merhamet edip Rumeli şehirlerinden bazısıyla hatır

¹⁶² İnce, a.g.e, s.218-219.

kırıklığını zorlayarak cömertliklerinin borcunu ödedi ve bu eserin yazıldığı esnada Mostar'da kadı idi.

Günümüz Türkçesiyle anlatılmaya çalışılan bu kısımda şairin çektiği sıkıntılar oldukça sanatlı bir şekilde anlatılmış ve günümüz Türkçesi'ne aktarılırken de çoğunlukla metne bağlı kalınmaya çalışılsa da bazı kısımlarda tezkirecinin anlatmak istediği düşünülen bilgi verilmiştir. Sâlim tarafından sanatlı ve ağır bir dille yazılan bu kısım incelenen diğer tezkirelerde ayrıntılı bir şekilde anlatılmamıştır. Sâlim'in ayrıntılarıyla anlattığını düşündüğümüz bu bilginin aslında eserin edebi yönünü yüksek tutan ancak diğer tezkirelerden fazla bir ayrıntının verilmediği bir bilginin ötesine geçemediği düşünülmektedir.

2.6.1.6. İkbâl'in Âb Redifli Şiirin Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Recâ-yı mihr-i felek 'ayn-ı âfitâbdan âb Hemân eylemedir cüst ü cû serâbdan âb	Recâ-yı mihr-i felek 'ayn-ı âfitâbdan âb Hemân eylemedir cüst (ü) cû serâbdan âb	Recâ-yı mihr-i felek 'ayn-ı âfitâbdan âb Hemân eyleme der-cüst-cû serâbdan âb
Hevâ-yı 'aşkile ser germ ü dîde pür-nemdir Cüdâ olur mu habâb âbdan habâbdan âb	Hevâ-yı 'aşk ile ser germ ü dîde pür-nemdir Cüdâ olur mu habâb âbdan habâbdan âb	Hevâ-yı 'ışkla ser germ- dîde pür-nemdir Cüdâ olur mı habâb âbdan habâbdan âb
Visâl-i teşne-lebim bûs-ı la'lin etmem ümîd Dem-i humârda hoşdur bana şarâbdan âb	Misâl-i teşne-lebim bûs-ı la'lin etmem ümîd Dem-i humârda hoşdur bana şarâbdan âb	Visâle teşne-lebim bûs-ı la'lin etmem ümîd Dem-i humârda hoşdur bana şarâbdan âb
Şirişk-i dîde-i giryân ile döner gerdûn Hiç eksik olmaz o nüh- çarh-ı âsiyâbdan âb (s.87- 88)	Sirişk-i dîde-i giryân ile döner gerdûn Hiç eksik olmaz o nüh- çarh-ı âsiyâbdan âb (s.219)	Sirişk-i dîde-i püryânıma döner gerdûn Hiç eksik olmaz ona çarh-ı âsiyâbdan âb (s.14)

İncelenen her üç tezkirede de ortak olarak geçen gazel “âb” redifli olup bazı kelime farkları dışında gazelde bir farklılık mevcut değildir. Bu farkların da şiirin alındığı eserin nüsha farklarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

2.6.2. Yalnız bir Tezkirede Geçen Bilgiler

2.6.2.1. Mahlas Değiştirdiği Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Mukeddemâ mahlası Şeref olup Nâbî-i şîrîn-zebânın “bozundu” gazeli şuyû’unda Şeref’in bozundusu fereş olur dediklerini istimâ’ etmekle mahlasını İkbâl eyleyip bir encümen-i zurafâya gelip hüneriniz var ise İkbâl’i de bozun dedikde içlerinden biri mümkün değil mi a bakkâl dedikde hayli bozulmuşdur. (s.87)	---	---

Günümüz Türkçesi:

Önceden mahlası Şeref olup tatlı sözlü Nâbî’nin “bozundu” gazeli meşhur olduğunda Şeref’in bozulmuşu “fereş” olur dediklerini duyunca mahlasını İkbâl yapıp bir meclise gelip hüneriniz var ise İkbâl’i de bozun dediğinde içlerinden biri mümkün değil mi bakkal dediğinde hayli bozulmuştur.

Sadece *Safâyî Tezkiresi*’nde geçen bu latifede şairin mahlas değiştirmesini bir anekdotla destekleyerek anlatmıştır. Aynı zamanda bu hikâye Nâbî’nin gazeline de göndermede bulunmuştur. Tamamen harf değişikliğinden kaynaklanan bir latifeden etkilenerek şairin mahlas değiştirdiği bilgisi verilmiş ancak yeni mahlasının bir latife aracı olduğu söylenmiştir.

2.6.2.2. Tıp İlminde Başarılı Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Ma'ârif-i cüz'iyede ve külliyyede mâhir gerçekden şâ'ir ve fenn-i tıbbda dahi teşhîs-i emrâza kâdir (s.87)	---	---

Şairin tıp ilminde başarılı olduğu ve hastalıkları teşhiste kudreti olduğu bilgisi doğrudan verilmiş ve bu bilgi doğrudan diğer tezkirelerde yer almamıştır. Şairin tıp ilmindeki başarısının yanı sıra şair olduğu bilgisi de bu kısma eklenmiştir.

2.6.2.3. Bin Yüz Kırk Dokuz Yılında Vefat Ettiği Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
---	---	Bin yüz kırk dokuz senesi hilâlinde İlbasan kazâsı tevkîtinde iken âftâb-ı 'ömri gurûb ve kazâ-i âhir-cinân ile def'-i ekdâr u kürûb itmîşlerdir. Hâric-i sûrda Emîr Buhârî zâviyesi kurbünde ikbâl-i meşhed-i cennet buyurmuşlardır. (s.13)

*Râmiz Tezkiresi'*nde yer alan şairin vefat tarihi bin yüz kırk dokuz olarak verilmiş ve mezarının sur dışında Emir Buhârî zaviyesine yakın bir yerde olduğu bilgisi verilmiştir. Râmiz şairin vefatını sanatlı bir şekilde vermiş ve şairin sıkıntılara dair ipucu vermekten kaçınmamıştır. Şairin vefatını “keder ve tasadan kurtuluş” olarak nitelendirmiştir.

2.6.2.4. Divan Sahibi Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
---	---	Dîvânları ahvâlleri gibi perîşân olmagla ba'z-ı tezkirelerde mestûr olan birkaç beyt-i bî-nazîrleri keşîde-i zîver-i silk-i sutûr kılındı. (s.13)

Râmiz Tezkiresi'nde şairin divanının olduğunu ancak düzensiz bulunduğunu ya da tezkirenin kaleme alındığı zaman olmadığı bilgisini vermektedir. Râmiz yine şairin kederlerine dikkat çekerek şairin divanı için “hali gibi perişan olan divanı” tabirini kullanmayı tercih etmiştir. Râmiz şaire ait şiir örneğini dönemin diğer tezkirelerinden aldığını söylemiştir.

2.6.2.5. Ustorumca'da Veba Olacağını Önceden Bildiği Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
---	---	Garâyib-i hâлиндendir ki Ustorumca kazası hükûmetinde iken ol şehri pür-letâfetin âb u hevâ-yı hayât-efzâsına ikbâl ü ragbet ve ba'de'l-'azl mesken ve çiftlik ve bâğ u bâğçe tedârikiyle bir müddet kûşe-gîr-i ikâmet oldukdan sonra bir rûz her neye mâlik ise yed-i dellâle virüp bey'a 'arz itdükde ahâlî-i kazâdan kendüler ile germ-ülfet olan ahbâb-ı sadâkat-me'âbları, sultânım, ne sebep oldu ki bu rütbe kat'-ı alâka idersiz deyü aslın istiksâ ve ke-mâ-kân ikâmetlerin ricâ itdüklerinde hitâb idüp ber-muktezâ-yı kâ'ide-i mülâzemet Âsitâne-i 'aliyyeye 'azîmetimiz olmagla encâm-ı hâlimi istihrâc eylediğimde bir dahi bu şehre gelmemiz ma'dûm ve Âsitânedeki Yenibâğçe semtinde mürûrum esnâsında bir şâbb-i emred hancer-i ser-tîz-i gadr ile şehîd ideceği âşikâr u ma'lûm olmuşdur, deyü buyurmuşlar. Fî-nefsi'l-emr didikleri târîhde ta'na-i pürân olan zahm-ı tâ'ûndan şehîd ve istihrâcları bu vechile 'aks-endâz-ı mir'ât-ı ma'ârifi olmagla bedîd olmuşdur. (s.13)

Günümüz Türkçesi:

Hallerinin garipliklerindedir ki; Usturumca kazası yöneticiliğinde iken o güzel şehrin hayat veren hava ve suyunu rağbet edip ve görevden alınmasından sonra ev, çiftlik, bağ ve bahçe alarak orada bir süre ikamet ettikten sonra bir gün her neye dayanıyorsa, mallarını dellale verip satmak için çıktığında şehrin halkı kendileri gibi sadık arkadaşları, sultanım ne sebep oldu ki bu derece alakanızı kesersiniz diyerek olayın aslını araştırdıklarında ve kalmaları için rica ettiklerinde onlara seslenip gerektiği için İstanbul'a gitmemiz ve bazı hallerimden çıkardıklarına göre bu şehre bir daha gelmemiz imkânsız, İstanbul'da Yenibahçe semtinden geçtiğim sırada bir tüyü bitmemiş genç hainlik hançeri ile (buranın) şehit edileceği bana bildirilmiştir, demişlerdir. Gerçekten de dedikleri tarihte veba yaralarından şehit olmuş ve çıkarımları sonucunda (Usturumca)çöle dönmüştür.

*Râmiz Tezkiresi'*nde yer alan bu bilgiye bakıldığında şairin keramet gösterdiğine dair bir izlenim oluşmaktadır. Tarihteki bir gerçekliğe işaret etse de diğer tezkirelerde geçmeyen bu bilginin güvenilirliği görecelidir. Şairin şehirde veba salgını olacağını bilmesi *Safâyî Tezkiresi'*nde söz edilen tıp ilmini bilmesinden kaynaklanmış olabilir. Ancak hikâye şeklinde adlandırılan ve garip bir hal olarak nitelendirilen bu durum bilginin güvenilirliğini azaltmaktadır. *Râmiz Tezkiresi'*nde yer vermediği şairin tıp ilmindeki maharetini kerametli bir şekilde anlatmayı tercih etmiştir. Hatta ayrıntılı bir hikâyeyi ve şahıs kadrosu olan bir hikâyeyi eserine alma yoluna gitmiştir.

2.6.2.6.Yalnız Bir Tezkirede Yer Alan Şiirler:

2.6.2.6.1. Sâlim Tezkiresindeki Şiir Örnekleri:

Gazel

Yine mi zâgkâr-ı tîg çeşm-i bî-emân olmuş

Felekde tab'-ı Mirrîh ile güyâ tev'emân olmuş

Ziyâ-yı mihr-i nutku sîne-i billûr-ı sâfindan
Dil-efrûz-ı muhâtab olmada âteş-zebân olmuş

Hırâm etmiş temâşâgâh-ı de ol şeh-i hûbân
Nihâl-i gülsitân hâk-i rehinde zer-feşân olmuş

Zarûr⁶ müncezibdir hûş-ı âlem rûy-ı cânâna
Ki ebru dîde-i huffâş-ı hüsne üstühân olmuş¹⁶³

2.7. ÂGÂH

İncelenen tezkirelerde ortak olarak altı bilginin mevcut olduğu Âgâh sadece *Râmiz Tezkiresi*'nde vefat tarihinin farklı olduğuna dair bir bilgi farklılığına rastlanmıştır. Râmiz'in şairin ölüm tarihinde düştüğü hatayı eleştiren Râmiz Safâyî ve Sâlim'den farklı bilgiler vermediğinden bu tezkire dönemin iki tezkiresinin aynı olmanın ötesine pek fazla geçememiştir.

2.7.1. Tezkirelerde Âgâh İle İlgili Temel Bilgiler

Şairle ilgili tezkirelerde verilen temel bilgiler şu şekilde sıralanabilir:

1. Adı Mehmed Bulak'tır.
2. Buhara'dandır.
3. Seyahati seven birisidir ve Diyarbakır'a gitmiştir.
4. Nakşibendîdir.
5. Türkçe ve Farsça şiirleri vardır.
6. "saklanmaz" redifli şiiri vardır.

¹⁶³ İnce, *a.g.e.*, s.219-220.

2.7.1.1. Âgâh'ın Adının Mehmed Bulak Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Nâmi Hacı Bulâk'dır. (s.92)	'Ale'l-ittifâk nâm-ı Mehmed Bulak'dır. (s.220)	Ol zât-ı meşhûr-ı âfâk el- Hâcc Hâfız Mehmed Bulakdır. (s.14)

Safâyî incelenen diğer şairlerde de olduğu gibi şairin adını vermiş ve hacı olduğunu ismi arasına eklemiştir. Sâlim şairin ismi için ittifakla adının Mehmed Bulak olduğunu söyleyerek kişinin adı hakkında bir farklılığın olabileceği ihtimalini hissettirmektedir. Râmiz ise *Safâyî* ve *Sâlim Tezkireleri*'ndeki bilgileri birleştirerek Hacı Mehmed Bulak demiş ve şairin hafız olduğu bilgisini de vermiştir.

2.7.1.2. Âgâh'ın Buhara'dan Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Hâk-ı 'itrnâki ma'den-i evliyâ ve buk'a-i pâk-i tâbnâki ravza-i çemenistân-ı etkiyâ olan şehir-i Buhâra'dan gül-bün-i vücûdu kadem-zen-i gülşen-i zuhûr olmuştur. (s.92)	Fi'l-asl zât-ı bülendleri meşhûr-ı cihân olan şehir-i Semerkand'dan olup (s.220)	Kân-ı evliyâ olan hitta-i Buhârâdan nümâyende-i zuhûr (s.14)

İncelenen her üç tezkirede de ortaya çıktığı yerin Buhara olduğu söylenmiş ancak üç tezkirede de Buhara şehriden övgü dolu sıfatlarla bahsedilmiştir. Safâyî “evliyaların madeni” olarak tanımladığı Buhara için Râmiz de aynı sıfatı tercih etmiştir. Sâlim şairin Semerkand'dan olduğunu söylemiştir. Ancak dönemin isimlendirilmesi göz önüne alındığında Sâlim'in de Buhara yerine Semerkand dediği düşünülebilir. Safâyî incelenen diğer şairlerde fazla kullanmadığı övgü dolu sıfatlarını bu şair için söylemiş ve özellikle bu bilginin verildiği kısımda sanatlı bir söylem anlatımda yer almıştır. Şair

için “vücudunun gül bahçesi ortaya çıkış gül bahçesinin ayak vuranı olmuştur” şeklinde sanatlı ancak zor anlaşılır bir hayale yer vermiştir.

2.7.1.3. Âgâh’ın Seyahati Sevdiği ve Diyarbakır’a Gittiği Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Etrâf-ı büldânı seyâhatle seyrân ve murg-ı sebük-per gibi cevânib-i cihânda tayerân irem-i zatü'l-‘imâd-ı âmedden âşiyân-sâz-ı ikâmet olup niçe zamân Câmî‘-i kurbunda bir hücrede sâkin meclis-i mecmû‘ u zurafâ ve melce-i şu‘arâ bir derviş-i hoş-likâdır. (s.92-93)	seyâhatde nice muhtefî esrâr olduğu zâhir ü bedîdâr olmanın seyâhate karâr ve gül-geşt-i deşt ü güzâr-ı dâr u diyâr ederek hıtta-i Rûm’un nazîre-i Semerkand’i âb u havâsı ve ehâlisinin fitnat u zekâsı cihetinden memâlik-i şarkın bülendi olan şehir-i Âmid -i kesîrü’l-mahâmide gelip (s.220)	dil-âgâhına ârzû-yı seyâhat te’sîr ve geşt ü güzâr-ı bilâd kesîr ile Diyâr-ı Bekr dinmekle zebân-zed medîne-i Âmidde bir müddet kûşe-gîr-i ikâmet oldukda (s.14)

Safâyî bu bilgiyi verirken şairin seyahati sevdiği ve Amed’de ikamet ettiğini söylemiştir. Sâlim ise şairin seyahat bazı faydalar olduğunu bilip, havası ve suyu Semerkand’a benzeyen Amed’i seçtiği açıklamasında bulunmuştur. Râmiz ise şairin seyahat arzusu olduğunu ve Diyar-ı Bekr denilen Amed’e yerleştiği bilgisini vermiştir. Safâyî ve Sâlim, tezkirelerinde Amed bilgisini verirken şehir için uzun sıfatlar kullanmayı tercih etmişlerdir. Sâlim, Amed için “şarkın bülendi” tabirini kullanmıştır. Râmiz ise Amed’in çoğunlukla Diyar-ı Bekr olarak anıldığı bilgisini eklemiştir. *Safâyî* ve *Sâlim Tezkireleri*’nde böyle bir bilgiye rastlanmamaktadır. Râmiz, şairin ikamet ettiği yer hakkında bilgi verirken aynı zamanda 18. yüzyılda Amed’e Diyar-ı Bekr denildiğini şairin hayatıyla ilgili olmasa da eserine almıştır.

2.7.1.4. Âgâh'ın Nakşibendî Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Tahsîl-i ma'ârif-i bisyârdan sonra tarîkat-ı 'aliyye-i Nakşibendiyye 'ye râhî ol zümrenin merd-i âgâhı sikke-i sûret-bîn-i sûret bir merd-i hûb-hasletdir. (s.92)	----	tahsîl-i ma'ârif-i mevfûrdan sonra ol diyâr-ı celîlü'l-i'tibârda meşâyih-i tarîk-ı Nakş-bendiyyeden bir 'azîz muhteremden münîb ü sâlik ve ser-rişte-i tezkiye-i nefse mâlik olup (s.14)

Safâyî ve *Râmiz Tezkireleri*'nde şairin Nakşibendi tarikatından olduğu aynı cümle yapılarıyla geçmektedir. *Safâyî Tezkiresi*'nde “çokça ilim tahsilinden sonra” manasına gelen “tahsîl-i ma'ârif-i bisyârdan sonra” *Râmiz Tezkiresi*'nde ise “tahsîl-i ma'ârif-i mevfûrdan sonra” terkipleri birbiriyle aynı sırada ve aynı anlamda kullanılmış olup tam bir alıntı örneği oluşturmaktadır. Râmiz sadece Safâyî'nin tezkiresinde Farsça olan “bisyâr” kelimesini Arapça “mevfûr” olarak değiştirip eserine yazmıştır. Kullanılan terkipler herkes tarafından kullanılan ve bir tarikate girişin anlatımında kullanılmayan bir söz grubudur. Hatta ayrı iki bilgiyi içermesine rağmen Safâyî eserinde şairin ilim tahsilini ve Nakşibendi tarikatine girişini bir arada vermeyi uygun bulmuşken Râmiz'in konuya aynı bağlamdan yaklaşması ilgi çekmekte ve lafzı iktibasların birebir aynı olması metinlerarasılığın boyutlarını gözler önüne sermektedir.

2.7.1.5. Âgâh'ın Türkçe ve Farsça Şiirlerinin Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Fârisî ve Türkî nazmda mâhir gerçekden îcâd-ı ma'nâyâ kâdir 'asrında memdûh u müsellemler şâ'irdir. Müretteb Dîvân-ı belâgat-'unvânı vardır. (s.93)	Şu'arâ-yı 'asrımızdan bir kâmil-i her-hüner-der-pîş ve Fârisî ve Türkîde sâhib-i Dîvân bir dervîş-i dil-rîş olup (s.220)	fârisi vü türkî eş'âr-ı dil-rübâları bî-nazîr ü tâb-nâk 'ârif ü âgâh bir şeyh-i huçeste-idrâk idiler. (s.14)

Dönemin incelenen üç tezkiresinde de şairin Farsça ve Türkçe şiirde başarılı olduğu bilgisi aktarılırken Sâlim aynı zamanda şairin Farsça ve Türkçe divanlarının olduğunu söylemektedir. Safâyî şairin divanı olduğunu bahsetmiş ancak Sâlim'in bahsettiği üzere bu divanın hangi dilde olduğunu söylememiştir. Ancak tek bir divandan söz ettiği için bu divanın Türkçe divan olduğu anlaşılmaktadır. *Râmiz Tezkiresi*'nde ise şairin divan sahibi olduğu bilgisine rastlanılmamıştır. Safâyî şiir sanatından söz ettiği Âgâh'a şair ünvanı verirken Sâlim ve Râmiz derviş ve şeyh sıfatlarını kullanmışlardır.

2.7.1.6. Âgâh'ın "saklanmaz" Redifli Şiirinin Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Gönülde ol ruh-ı pür-âb u tâb saklanmaz	---	Gönülde ol ruh-ı pür-âb u tâb saklanmaz
Derûn-ı âyîne de âfitâb saklanmaz		Derûn-ı âyîne de âfitâb saklanmaz
Ruh-ı latîfine olmaz nikâb-ı perde şerm		Ruh-ı latîfine olmaz nikâb-ı perde şerm
Nühüfte gevher-i yektâda âb saklanmaz		Nühüfte-gevher-i yektâda âb saklanmaz
O şûha çîn-i cebîn tercemân-ı hâl yeter		O şûha çîn-i cebîn tercemân-ı hâl yeter
Derûn-ı dilde olan ıztırâb saklanmaz		Derûn-ı dilde olan ıztırâb saklanmaz
Ruhunda nâb-ı mey-i inkâr-ı bezm gayridir		Ruhunda nâb-ı mey-i inkâr-ı bezm-i gayretdir
Hazer ki şîşede reng-i şarâb saklanmaz		Hazer ki şîşede reng-i şarâb saklanmaz
Pür-âşinâ sühân-ı Âgâh'a söyler elbette		Bir âşinâ-sühân Âgâh'a söyler elbette
Zamîr-i goncada bûy-ı gülâb saklanmaz (s.93)		Zamîr-i goncada bûy-ı gülâb saklanmaz (s.14-15)

İki tezkirede yer alan şiirde bazı kelime farklılıklarına rastlanmıştır. Bu durumun tezkirecinin kaleme aldığı nüsha farklarından ya da tezkireleri günümüz harflerine aktaran kişilerin okuma farklarından kaynaklandığı düşünülmektedir.

2.7.2.Yalnız Bir Tezkirede Yer Alan Bilgiler

2.7.2.1. Vefat Tarihinin Tezkirelerde Farklı Olduğu Bilgisi:

SAFÂYÎ	SÂLİM	RÂMİZ
Bin yüz yigirmi senesinde ‘azm-i hânkâh-ı bekâ etmişdir. (s.93)	---	bin yüz kırk dört senesi hilâlinde tekye-gâh-ı cinâna ‘azîmet ve medîne-i mezbûre mezâr-istânında defn-i türbet olunmuşdur. (s.14)

Zeyl: ‘Acâyibdendir ki merhûm-ı cennet-mekân Sultân Mahmûd Hân hazretlerinin bin yüz kırk üç senesi hudûdunda cülûslarına târih:

Bâ-nâzım-ı mülk-i cihân

Lafzını târih diyen Âgâh-ı ma‘ârif-intibâhın hakkında Safâyî merhûm bin yüz yigirmi yedi târihinde fevt oldu, dimesi ‘adem-i ihtimâmına mahmûldür.¹⁶⁴

Sâlim Tezkiresi dışında incelenen tezkirelerde şairin vefat tarihi farklı verilmiştir. *Râmiz Tezkiresi*’nde Safâyî’nin şairin vefat tarihini 1120 olarak vermesini delil göstererek eleştirmiştir. 1143 tarihinde Sultan Mahmud’un tahta çıkışına tarih düşürdüğü bilgisini vererek 1120 tarihinde vefat etmediğini ispatlamıştır. Safâyî’nin ihtimam eksikliğinden tarihte yanlışlık yaptığını söylemiştir.

¹⁶⁴ Erdem, *a.g.e.*, s.14.

2.7.2.2. Yalnız Bir Tezkirede Yer Alan Şiirler

2.7.2.2.1. Yalnız Safâyî Tezkiresinde Yer Alanlar:

Nazm

‘Aks-i ruhun âteş-zen-i gülzâr-ı çemendir

Çeşm-i siyehin âhû-yı sayyâd-fikendir

Her dem nice mir’at-ı dili etmede meksûr

La’lün ne ‘aceb tûti-i âyîne-şikendir

Bülbül gibi hem-sohbet-i hâr olmaga bâ’is

Bir dil-ber-i gül-pirehen ü sîm bedendir

Gülzâr-ı behişt olsa ‘izârın yine zülfün

Her halkası murg-i dile bir dâm-ı mihendir

Nakdin zer-i hurşîd-i ‘ayân eyle ki Âgâh

Sarrâf-ı kemâli gibi üstâd-ı sühandır¹⁶⁵

¹⁶⁵ Çapan, *a.g.e.*, s.93.

2.7.2.2.2. Yalnız Sâlim Tezkiresinde Yer Alanlar:

Beyt

Koyalım murg-ı dili lâneye bülbül yerine

Şâyed ol gonca-dehen seyr-i gülistâna gele

Ve lehû

Bezmimiz yâr ile Âgâh bu şeb

Şöyle germ oldu ki hammâm oldu

Ve lehû

Sâkî gelir mi meclis-i rindâne bir dahı

Ma‘mûr olur mu gûşe-i vîrâne bir dahı

Ve lehû

Terk etse âşiyân-ı teni murg-ı dil nola

‘Âkil düşer mi düşdüğü zindâna bir dahı

Ve lehû

Devât-ı sîmdir ol dil-sitânın sanma yanında

Kazâ şekl-i yed-i beyzâyı gösterdi miyânında

Ve lehû

Buhl ile ‘âleme zarbû’l-mesel olmak yegdir

Mahz-ı da‘vâ ile sâhib-kerem olmakdan ise¹⁶⁶

¹⁶⁶ İnce, *a.g.e.*, s.221.

SONUÇ

18. yüzyıl tezkirelerinden *Safâyî*, *Sâlim* ve *Râmiz Tezkireleri* incelendiğinde eserlerin birbirine oldukça benzer olduğu tespit edilmiş ve metinlerarasılık bağlamında değerlendirilmiştir. İncelenen bu tezkirelerin ortak bir bilgi havuzundan yararlanılarak kaleme alındığı, alıntı ve bilgi benzerliklerinin çok olması yönüyle ispat edilmiştir. Aynı bilgilerin aynı sıra ve benzer cümlelerle verildiği tezkirelerin metinlerarasılık teorisiyle incelenemediği görülmüştür. Genellikle edebi metinlerin değerlendirilmesinde kullanılan metinlerarasılığın biyografik metinlerde de rahatlıkla uygulanabileceği sonucuna varılmıştır. Tezkirelerin metinlerarası olduğuna ispat sayılabilir.

1. Bilgilerin aynı olması tezkirelerin metinlerarası olduğunu ispat eder. Tezkirecilerin şairleri anlatırken aynı bilgileri kullanılması mümkündür. Ancak eserlerin aynı yüzyıl içinde farklı tarihlerde yazılması şairler ile ilgili bilgilerde bazı değişiklikler olması beklenirken bu durum tezkirelerde çok fazla görülmemektedir.

2. Bilgi sıralarındaki aynılık tezkirelerin kaleme alınmadan önce bir önceki eserlere ulaşarak yazıldığını desteklemektedir. Bu durum tezkirelerdeki metinlerarasılığın ortak düşünce ve benzer hafıza ile değil önceki eserleri görerek yapıldığının kanıtıdır.

3. Tezkirecilerin eserlerini yazarken kronolojik olarak daha önce yazılan tezkirelerle aynı cümle yapıları ve aynı kelimeleri kullanmış olmaları daha önceki tezkireleri okuduğunun ve bu nedenle de eserlerinin metinlerarası olduğunun bir göstergesidir.

4. Tezkirecinin eserini kaleme almadan önce vefat eden ya da tezkireciyle aynı dönemde yaşayıp tezkire yazarıyla bir münasebeti olmayan şairler eserde yer almaktadır. Bu durum tezkire yazarının şairle ilgili biyografik bilgilere başka bir eserden ulaştığının kanıtıdır. Bu nedenle tezkirecinin kaleme aldığı tezkire, yararlanmış olduğu her eserin izlerini mutlaka taşır.

5. Birçok eserin taranması sonucunda yazılan modern biyografik metinlerde doğrusuna ulaşılan ancak tezkirelerde farklı şekilde yer alan bilgilerin olması aynı bilgi

yanlışının devam ettiğini göstermektedir. Bu durum da tezkirecilerin kaynak olarak birbirinden yararlandığının dolayısıyla metinlerarası olduğunun kanıtıdır.

Metinlerarası ilişkiler bağlamında aralarında sağlam bağların bulunduğu tezkirelerin az bilginin tekrarının ötesine geçemediği tezi, tezkirelerin modern metinlerle karşılaştırıldığında az sayıda bilginin olması ve bu bilgilerin edebi sanatlar altına gizlenmiş olmasından dolayı desteklenmiştir. Döneminde yaşayan şair hakkında en önemli konuları tezkirecinin tam olarak bilemediği fark edilmiştir. Bazen diğer tezkirelerden yararlandığını ve yanlışları görerek düzelttiğini söyleyen tezkireci bazen de önceki tezkirenin yazıldığı yıllarda hayatta olan ancak kendi tezkiresini kaleme aldığı vefat eden tezkirecinin ölüm tarihini eserine yazamayacak kadar da ihmalkar davranmıştır. Modern eserlerden şairin vefat tarihine ulaşıldığında incelenen iki tezkirede şairin ölüm tarihinin eser yazılmadan öncesine rastladığı görülünce bu bilginin tezkirelerde yer alması gerektiği düşünülmüştür. Kişiler hakkında en temel bilgilere yer verilmemesi ise tezkirelerin bilgi kaynağı olarak değerinin düşünülmesi gerektiği sonucunu çıkarmaktadır. Bazı şairler hakkındaki bilgilere, bilgi kaynağı olarak eksik olduğu düşünülen tezkireler dışında başka bir eserde rastlanamamasa da tezkirede yer alan bu bilgilerin eksik hatta kısmen hatalı olabileceğinin unutulmaması gerektiği düşünülmektedir. Aynı zamanda 18. yüzyıl şairlerinin modern biyografileri yazılırken tezkirelerde verilen bilgilerin bazılarındaki tutarsızlıklardan dolayı karşılaştırmalı bir bakış açısıyla bilgilerin bu eserlerden alınmasının daha doğru olacağı düşüncesine varılmaktadır. Tezde bazı meşhur şairlerin tezkirelerdeki anlatımından söz edilerek tezkirelerin bilgi kaynağı olarak niteliği gösterilmiştir. Meşhur şairlerden bazıları hakkında çok fazla bilgiye ulaşamadığı ve modern biyografilerle karşılaştırıldığında bazı tutarsızlıkların olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda bazı tezkirelerde meşhur şairlerin şiirlerine çok az örnek verildiği fark edilmiştir.

Tezkirelerin metinlerarasılığa dair birçok iz taşıdığı hatta bazı yerlerde metinlerarasılığın doğrudan alıntıya dönüştüğü görülebilir. Lafzî iktibasların fazlalığı eserlerin birbirinin aynısı izlenimini uyandırmaktadır. Aynı bilgiler ve birbirine oldukça yakın bir üslupla kaleme alınan bu tezkirelerin, yazdıkları dönemin bilgi ihtiyacını ne derece karşıladıkları ve sonraki dönemlere aktardıkları bilginin niteliği hakkında düşünülmelidir. Her ne kadar tezkire yazarları aynı zamanda şair olsalar da eserleri bilgi

aktarımı maksadıyla yazdıklarından edebî eser sınıfında değerlendirilmesinin doğru olmadığı düşüncesiyle hareket edilmelidir. Tezkirecinin eserini yazarken doğru bilgiye nasıl ulaştığı ve vermek istediği bilgiyi ne kadar anlamlı ifade ettiği üzerinde durulmalıdır. Tezkirecilerin sanatlı ve ağır bir dil kullanmalarının biyografik ve bilgi metinleri için sağlıklı olup olmadığı tartışılmalıdır. Eski Türk Edebiyatı'nda şairler ağıdalı bir dil kullansalar da en ayrıntılı hayal ve imajların anlaşılabilirdiği günümüzde tezkirelerin günümüz Türkçesi'ne tam olarak aktarılamayışı ve tezkirecinin tam olarak ne kastettiğinin anlaşılabilmesi ya da farklı kişilerce farklı anlaşılması tezkirelerin bilgi kaynağı olarak değerini düşürmektedir

Sonuç olarak 18. yüzyılda kaleme alınan bu eserlerin gerçekte bilgi verme aracı olarak yazıldıklarından edebî bir eser konumunda değerlendirilmesi doğru bir yaklaşım değildir. Tezde tezkirelerin metinlerarası olduğu bazı şairlerin hayatları üzerinden ispatlanmaya çalışılmış ve bu eserlere edebî değerlerinin dışında asıl amacı olan bilgi değeri üzerinden yaklaşmanın doğru olacağı düşünülmüştür. Bilgi kaynağı olarak eksiklerin ve bazen de hataların olduğu tespit edilerek tezkirelerden bilgi maksatlı yararlanıldığında dikkatli olunması gerektiği sonucuna varılmıştır.

KAYNAKLAR

- Aksoy, Hasan. (1995). “Enîs Receb Dede” *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.11*. Ankara: MEB. ss. 241-242.
- Aktulum, Kubilay. (2000). *Metinlerarası İlişkiler*. Ankara: Öteki Yay. 2.Bas.
- Aktulum, Kubilay. (2011). *Metinlerarasılık // Göstergelerarasılık*. Ankara: Kanguru Yayınları.
- Aydın, Abdullah. (2013). “Divan Şairlerinin Şiir Aracılığıyla Atışmaları”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. ss.213-237.
- Aykanat, Timuçin. (2012). “Bilginin Malzeme Olarak Kullanıldığı Sanatlar ile Metinlerarasılık Arasındaki Bağlantılar”, *The Journal Of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*. ss.11-31.
- Aytaç, Gürsel. (2003). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Coşkun, Menderes. (2007). *Sözün Büyüsü Edebi Sanatlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Çapan, Pervin. (2005). *Mustafa Safâyi Efendi Tezkire-i Safâyi*. Ankara: AKM Yayını.
- Çıpan, Mustafa. (1992). “Belîğ” *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.5*. Ankara: MEB. ss.415-416.
- Doğan, Muhammet Nur. (2000). “İshak Efendi” *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.22*. Ankara: MEB. ss. 530-531.
- Durmuş, İsmail. (2000). “İntihal” *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.22*. Ankara: MEB. ss. 347-350.
- Erdem, Sadık.(1994). *Râmiz ve Adâb-ı Zuraîfâ’sı*. Ankara: AKM Yayınları.
- Hamdi, Ahmed. (1293). *Belâgat-i Lisân-ı Osmânî*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Horata, Osman. (2009). *Has Bahçede Hazan Vakti*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İnce, Adnan. (2005). *Tezkiretü’ş-Şu’arâ Sâlim Efendi*. Ankara: AKM Yayınları.

İpekten, Haluk vd. (2002). *Şair Tezkireleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Karahan, Abdulkadir. (1993). “Tezkire” *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.8. Ankara: MEB.

Korkmaz, Zeynep. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK. Yayınları.

Macit, Muhsin. (2006). “Nedim”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.32. Ankara: MEB. ss. 510-513.

Onay, Ahmet Talat. (2013). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, haz. Cemal Kurnaz. Ankara: Akçağ Yayınları.

Özcan, Abdülkadir. (2007) “Osmânzâde Ahmed Tâib” *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.34. Ankara: MEB. ss. 2-4.

Özön, M.Nihat. (1954). *Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Yayınevi.

Saraç, M.A. Yekta. (2004). *Klasik Edebiyat Bilgisi (Belagat)*. İstanbul: Gökkuşbu Yay.

Şentürk, Ahmet Atillâ. (2008). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları.

Uzun, Mustafa. (2010). “Takriz” *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.39. Ankara: MEB. ss. 472-474.

Vardar, Berke. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınevi

Yılmaz Orak, Kadriye. (2013). *Belagat Geleneğimiz ve Belâgat-i Lisan-i Osmânî*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

ÖZ GEÇMİŞ

Mehmet Sait USLUSOY

Kişisel Bilgiler

Doğum Yılı ve Yeri : 26.02.1990, ANTAKYA

Yazışma Adresi : Çevre yolu Davraz Mah. 135. Sok. Askent Sitesi B Blok Daire No:
18 ISPARTA

E-Posta : mehmetuslusoy@sdu.edu.tr

Eğitim Bilgileri

Lise (2004-2008) : Nihal Turgut Anlar Anadolu Öğretmen Lisesi Antakya/HATAY

Lisans (2008-2012) : Fatih Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, İSTANBUL

Yüksek Lisans (2012-) : Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, ISPARTA

Yabancı Dil : İngilizce (ÜDS: 73)

Yayınlar

Ulusal Kuruluşlarca Desteklenen Projede Görev Alma

USLUSOY, Mehmet Sait, 18. yüzyıl Tezkirelerinin Metinlerarasılık Bağlamında
İncelenmesi, SDÜ-ÖYP, Proje No: ÖYP05557-YL-13, (Devam ediyor.)